

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

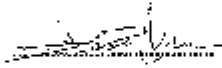
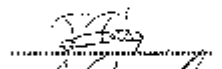
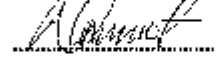
NASREDDİN HOCA FIKRALARININ MANTIKSAL
AÇIDAN İNCELENMESİ

Zümrüt Aysun CABA

Danışman
Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU

İZMİR-2013

**YÜKSEK LİSANS
TEZ/PROJE ONAY SAYFASI**

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi:	2008RC0418
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Adı ve Soyadı	: Zümrüt Aysun ÇÖKER	
Tez Başlığı	: Nasrettin Hoca Fıkralarının Mantıksal Açıdan İncelenmesi	
Savunma Tarihi	: 31.05.2013	
Danışmanı	: Prof.Dr.İbrahim EMİROĞLU	
<u>JÜRİ ÜYELERİ</u>		
<u>Unvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.İbrahim EMİROĞLU	- DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr. Fatih TOKTAŞ	- DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr. Necdet ŞENGÖR	- DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Oybirliği	☒	
Oy Çoğunluğu	☐	
Zümrüt Aysun ÇÖKER tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Nasrettin Hoca Fıkralarının Mantıksal Açıdan İncelenmesi" başlıklı Tez( ) / Projesi( ) kabul edilmiştir.		
Prof.Dr. Utku LTKÜLÜ Enstitü Müdürü		

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Olarak Sunduğum “**Nasreddin Hoca Fıkralarının Mantıksal Açıdan İncelenmesi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Zümrüt Aysun CABA

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Nasreddin Hoca Fıkralarının Mantıksal Açıdan incelenmesi

Zümrüt Aysun CABA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe Ve Din Bilimleri Programı

Bu çalışmada Nasreddin Hoca fıkraları Mantıksal açıdan bir tasnife tabi tutularak incelenmiştir. Bu tasnife göre söz konusu fıkralar Sağlam Mantıksal İşleyişe, Yanlışta Düşme Nedenleri, İşaret Edilen Yanlışlar ve Yanlışlardan Korunma Yollarına göre bir bir incelenip değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Giriş bölümünde Nasreddin Hoca'nın kişiliği hakkında ve fıkralarının espri gücü ile ilgili bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Mantıksal İşleyişi Gösteren fıkraların tahlili yapılmıştır. Bu grupta yirmi dört başlık altında yanlışlara dikkat çekilmiştir. Nasreddin Hoca'nın elli iki fıkrası incelenmiştir. Bu bölümde en çok "Cedel", "Öyleyse" ve "Önceli Evetleme" için örnekler görülmüştür.

İkinci bölümde ise Yanlışta Düşme Nedenlerini Gösteren fıkraların tahlili yapılmıştır. Bu bölüm on üç alt başlık altında işlenmiştir. Daha ziyade "İstisna yapma" ve "Karmaşık Sorular" için örneklerin öne çıktığı görülmüştür. Bu bölümde Nasreddin Hoca'ya ait olduğunu düşündüğümüz yirmi iki fıkra, fıkraların taşıdıkları mantıksal espriler ve boşluklar yani yanlışlar açısından ele alınıp incelenmiştir.

Üçüncü bölümdeyse Nasreddin Hoca fıkraları İşaret Edilen Yanlışlar Açısından otuz iki alt başlık altında, altmış fıkra üzerinden incelenip değerlendirilmiştir. Bunlar arasında en çok "Eş Sesli Lafız Yanlışı" ve "Şundan Ötürü" (Post Hoc Ergo Propter Hoc) ve "Bundan Ötürü" (Cum Hoc Ergo Propter Hoc) konularındaki örneklere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümdeyse Nasreddin Hoca fıkraları, Yanlışlardan Korunma Açısından on yedi başlık altında, kırk yedi fıkra üzerinden incelenip değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak toplam doksan sekiz Nasreddin Hoca fıkrası mantık temelinde seksen yedi başlık altında sistematik olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nasreddin Hoca, Fıkra, Mantık terimleri, Mantık Yanlışları, Yanlışlar, Yanlışlardan korunma.

ABSTRACT
Master's Thesis
Analysis of Nasreddin Hodja's Jokes based on Logic
Zümrüt Aysun CABA

Dokuz Eylul University
Graduate School of Social Sciences
Department of Philosophy and Religion Sciences
Philosophy and Religion Sciences Program

In this thesis, Nasreddin Hodja's jokes are classified based on Logic including an analysis and assessment for each exemplary joke according to the principles of Sound Logic, Reasons Of Making Fallacies, Logical Fallacies and Ways of Preventing Fallacies.

The introduction includes information about Nasreddin Hodja relating both to his character and his sense of humour as displayed through his jokes.

In the first part, jokes are analysed based on the principles of Sound Logic. A total number of fifty two jokes are found to gather under twenty four sub-topics where more examples were available for "Dialectic" , "If so" or "Modus Ponens".

In the second part, jokes are analysed based on the principles of Reasons Of Making Fallacies identifying logical gaps in reasoning. A total number of twenty two jokes are examined under thirteen sub-topics where more examples fell under "Addition Ad Hoc " and "Many Questions".

In the third part, jokes are analysed based on the principles of Logical Fallacies. A total number of sixty jokes are examined under thirty two sub-topics and more examples fell under "Synonym", "post hoc ergo propter hoc"and "Cum hoc ergo propter hoc".

In the fourth part, a total number of forty seven jokes are analysed based on the principles of Ways Preventing From Fallacies under seventeen sub-topics.

In conclusion a total number of ninety eight Nasreddin Hodja's Jokes are systematically classified on the basis of Logic under eighty seven sub-topics.

Keywords: Nasreddin Hodja, joke, Logical Terms, Logical Fallacies, Fallacies, Prevent from fallacies.

**NASREDDİN HOCA FIKRALARININ MANTIKSAL AÇIDAN
İNCELENMESİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
EK LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SAĞLAM MANTIKSAL İŞLEYİŞİ GÖSTEREN FIKRALAR

1. 2. TÜMDEN GELİM (DEDUCTION)	41
1. 3. ÜÇÜNCÜ ŞIKKIN İMKÂNSIZLIĞI (MIDDLE EXCLU)	43
1. 4. YANLAMASINA DÜŞÜNME (LATERAL THINKING)	46
1. 5. SONUÇ (RESULT)	48
1. 6. ÖNCELİ EVETLEME (MODUS PONENS)	51
1. 7. ARDILI DEĞİLLEME (MODUS TOLLENS)	54
1. 8. ORAN- ORANTI (RATE- RATIO)	55
1. 9. ÖRNEKLERİ İYİ SEÇME	57
1. 10. ANALOJİK AKIL YÜRÜTME (BENZEŞİM TANITI)	58
1. 11. İYİLİKSEVERLİK İLKESİ (THE PRINCIPLE OF CHARITY)	63
1. 12. ÖYLEYSE	64
1. 13. ÖNCÜLLER	68
1. 14. İSTİSNAİ DURUM	69
1. 15. ÇELİŞMEZLİK	70
1. 16. PARADOKS (ANTINOMY)	71
1. 17. TÜMEVARIM (INDUCTION)	72

1. 18. KIYAS (SYLLOGISME)	73
1. 19. KISALTILMIŞ KIYAS (ENTHYMEME)	75
1. 20. CEDEL (DIALECTIC)	79
1. 21. SAVUNMA VE HAZIR CEVAPLILIK	81
1. 22. DENEYSEL	83
1. 23. ÇELİŞKİYE DÜŞME	84
1. 24. SAFSATA (SOPHISTIC ELENCHI)	85

İKİNCİ BÖLÜM

YANLIŞA DÜŞME NEDENLERİNİ GÖSTEREN FIKRALAR

2. 1. İSTİSNA YAPMA (ADDITION AD HOC)	88
2. 2. KURALIN İSTİSNASI	89
2. 3. MANTIĞA BÜRÜME	90
2. 4. APAÇIK ŞEYLERE KARŞI ÇIKMA	92
2. 5. TAKLİT - TARAFTARLIK (TAASSUP)	92
2. 6. ÖN KABUL /VARSAYIM	94
2. 7. ZANN / ŞARTLANMA HATASI	95
2. 8. TARAF TUTMA	96
2. 9. ÖZEL ÇIKAR	97
2. 10. ÇOKLU SORULAR (MANY QUESTIONS)	97
2. 11. HAM HAYALCİLİK	98
2. 12. ALAY VE ABARTI	99
2. 13. İHTİRASLAR VE YANILTMA İSTEĞİ	99
2. 14. İNTİKAM ALMA DUYGUSU	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞARET EDİLEN YANLIŞLAR AÇISINDAN FIKRALAR

3. 1. BİÇİM YANLIŞLARI	102
3. 1. 1. Dört Terim Yanlışı (Quaternio Terminorum)	102
3. 1. 2. Caiz Olmayan Süreç (Büyük Terim) Hatası	102

3. 1. 3. Ardılı (Taliyi) Onaylama	103
3. 1. 4. Önceli (Mukaddemi) Değilleme	104
3. 2. İÇERİK YANLIŞLARI	105
3. 2. 1. Lafiz Yanlışları	105
3. 2. 1. 1. Eş Sesli Lafız (Equivocation)	105
3. 2. 1. 2. Noktalama	106
3. 2. 1. 3. Belirsizlik (Ambiguity)	109
3. 2. 1. 4. Tekrarlanan İddia (Repeated As Sertion)	110
3. 2. 1. 5. Terkip (Composition)	111
3. 2. 1. 6. Taksim (Division)	112
3. 2. 1. 7. Eşitlikçi Kıyas (Kıyas-ı Müsavaat)	112
3. 2. 2. Mana Yanlışları	113
3. 2. 2. 1. Yanlış Neden (False Cause)	113
3. 2. 2. 2. Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelme (Ignoratio Elenchi)	116
3. 2. 2. 3. Kinayeli İfadeler Kullanma	121
3. 2. 2. 4. Etimolojik Yanıltmaca	122
3. 2. 2. 5. Gerçeğin Tamamını Söylememek	122
3. 3. TUTUM YANLIŞLARI	124
3. 3. 1. Olduğu Gibi Görünmeme	124
3. 3. 2. Sözle Özün Birbirine Uymaması	124
3. 3. 3. Uygun Olmayan Şeyleri Yapma	125
3. 4. DİĞER YANLIŞ ÇEŞİTLERİ	127
3. 4. 1. Konudışılık	127
3. 4. 1. 1. Konudışılık Yanlışı	127
3. 4. 1. 2. Konuyu Taşarak Geniş Kapsamlı Alma	129
3. 4. 1. 3. Kişiyi Hedef Alan Delil (Argumentum Ad Hominem)	130
3. 4. 1. 4. İspat Edilecek Olanı Delil Yerine Alma (Petitio Principii)	132
3. 4. 1. 5. Aba Altından Sopa Gösterme (Argumentum Ad Baculum)	134

3. 4. 2. Uydurma Delil Yanlışı	135
3. 4. 2. 1. Gerekçeler Uydurma (Rationalizing)	135
3. 4. 2. 2. Ben Dedim Oldu (Humptydumptycilik)	138
3. 4. 2. 3. Merhamete Başvurma (Argumentum Ad Misericordiam)	139
3. 4. 3. Gelişi Güzel Kurulmuş Eksik Delil Yanlışı	139
3. 4. 3. 1. Şundan Ötürü (Post Hoc Ergo Propter Hoc)	139
3. 4. 3. 2. Bundan Ötürü (Cum Hoc Ergo Propter Hoc)	141
3. 4. 3. 3. Sakal Delili (Argument Of The Beard)	145
3. 4. 3. 4. İki Zıt Seçenek Yanlışı (Eksik Alternatif İleri Sürme)	146
3. 4. 3. 5. Yanlış İkilem (False Dilemma)	147

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YANLIŞLARDAN KORUNMA AÇISINDAN FIKRALAR

4. 1. AKILLI VE UYANIK OLMA	149
4. 2. AKLI İYİ KULLANMA	150
4. 3. ALTI DÜŞÜNME ŞAPKASI YÖNTEMİ	151
4. 4. ÜSTÜNLÜK TEORİSİ	152
4. 5. DEMİR LOKMA YUTMA	155
4. 6. ABSÜRDE İNDİRGEME (REDUCTIO AD ABSURDUM)	156
4. 7. İDDİAYI DELİLLENDİRME	156
4. 8. İYİ ARAMA VE ARAŞTIRMADA BULUNMA	157
4. 9. İŞİN SONUNU GÖRMEYE ÇALIŞMA	158
4. 10. SAĞLAM AYRIM VE UYGUN TASNİFLER YAPMA	158
4. 11. SEBEP-SONUÇ İLİŞKİSİNİ KURMA	159
4. 12. BİÇİME TAKILIP KALMAMA	159
4. 13. İHTİMALLİ KONUŞMA (TALKING POSSIBLE)	160
4. 14. ÖZELEŞTİRİDE BULUNMA	165
4. 15. SUFİYÂNE MİSTİK OLGUNLUK	166
4. 16. TEDBİRLİ VE İHTİYATLI OLMA	167
4. 17. TEVEKKÜL ETME, RIZA GÖSTERME	169

SONUÇ	171
KAYNAKÇA	175

EK LİSTESİ

EK 1 İndeks

ek. s. 1

GİRİŞ

İnsanoğlunun mutluluğu ve yaşam kalitesinin artırılması tarih boyunca bilim, sanat ve felsefenin başlıca konusu olmuştur. Öznel ve nesnel kriterlerin söz konusu olduğu bu durum için eğitim başlıca inşa temeli olurken mantık da bu süreci pekiştiren temel araçlardan biri olmuştur.

Kaliteli bir dünya için kaliteli insanlar gerekir. Kaliteli yaşamı da getiren bu durumu sağlamak için kaliteli eğitim almış insanlara ihtiyaç vardır. Bu eğitim de ancak mantıkla pekiştiğinde yeter düzeye ulaşır. Zira doğru öğrenmek ve öğrendiğini ve çözümlendiğini doğru aktarabilmek için sağlam mantık bilgisine ihtiyaç vardır. Mantık ise pek çoğumuzca kabul görmesine rağmen yine çoğunluk tarafından mantık terimleriyle uğraşmak pek cazip değildir. Tanımlar karışık ve zor gelir. Bu çalışma mantık ile Nasreddin Hoca fıkralarını bir araya getiriyor. Bu da doğaldır ki gülerken mantık öğrenmemize yardım edecektir.

Prof. Dr. Teo Grunberg'in "*Özel Bilimlerin Felsefesi*" alt başlıklı yazısına göre herhangi bir bilim dalında o bilime özgü terimleri kapsayan birtakım önermelerin doğruluğu ileri sürülür. Kullanılan terimlerin anlamı aydınlatılır, ileri sürülen önermelerin de doğruluğu temellendirilir. Ancak bir terimin anlamını aydınlatmak için anlamı daha önce aydınlatılmış olan başka terimlere ve bir önermenin doğruluğunu temellendirmek için doğruluğu daha önce temellendirilmiş başka önermelere gerek vardır. Kısır döngü veya durmadan gerilemeye düşmemek için anlamı sezgisel olarak kavranılan ilksel (priori) terimlere, yani temel kavramlara ve doğruluğu sezgisel olarak apaçık olan ilksel (priori) önermelere, yani ilkelere başvurmak kaçınılmaz bir zorunluluktur.¹

Nasreddin Hoca fıkralarını mantıksal açıdan incelediğimiz bu çalışmamızda öncelikle kullandığımız terimlerin anlamını aydınlatıp fıkralarda gördüğümüz önermelerin bu terimlere göre doğruluğunu temellendirmeye çalışacağız. Bunu yaparken önce Nasreddin Hoca kimdir?, hayatı ve kişiliği ile

---

¹ Teo Grunberg, "*Özel Bilimlerin Felsefesi*" Mantık Felsefesi, Felsefe Dünyası Dergisi, 1991, Cilt:1, Sayı: 2, s. 8.

ilgili bilgiler nelerdir?, Fabl, Mizah, Nükte ve Latife nedir? gibi soruları cevaplayıp, Nasreddin Hoca fıkraları açısından değerlendireceğiz. Daha sonra Nasreddin Hoca fıkralarını; Mantıksal İşleyişi Gösteren Fıkralar, Yanlış Düşme Nedenlerini Gösteren Fıkralar, İşaret Edilen Yanlışlar Açısından Fıkralar ve Yanlışlardan Korunma Açısından Fıkralar ana başlıklarında değerlendirecek, tespit ve yorumlarımızı sunacağız. Formel ve İformel mantığın terimlerinden oluşan alt başlıklar altında Nasreddin Hoca'nın fıkralarını tek tek ele alıp inceleyeceğiz.

Bu çalışmamızda özellikle Nigel Warburton'un mantık üzerinde durduğu *A dan Z ye Düşünceler* adlı kitabından çokça yararlandığımız gibi Prof. Dr. İbrahim Emiroğlu'nun *Mantık Yanlışları ve Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ* adlı eserlerinden de örneklerimizi pekiştirmek açısından çokça istifade ettik.

Nasreddin Hoca fıkralarının mantıksal açıdan yorumlanmasına geçmeden önce, tezimizin ana konusu olmamasına rağmen, Nasreddin Hoca'nın kimliği, Nerede yaşadığı, Kişiliği ile ilgili özellikler, Nasreddin Hoca fıkralarının dilimize yansıma şekli vb. gibi konular için pek çok kaynağı inceledik. Bunlar içerisinde Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ve Prof. Dr. Ali Berat Alptekin'in birlikte hazırladığı *Nasreddin Hoca* adlı kitapta bizi yeterince tatmin eden bilgilerin var olduğunu gördük. Bu çalışmamızın giriş kısmında Nasreddin Hoca hakkında paylaşmak istediğimiz bilgileri yeniden araştırmak yerine çoğunlukla Prof. Dr. Sakaoğlu ve Prof. Dr. Alptekin'in birlikte hazırladığı *Nasreddin Hoca*² adlı eserinden çokça yararlandık.

Danışman hocamız Prof. Dr. İbrahim Emiroğlu'nun Kaynak tespit ve tedarik konusundaki cömert destekleri sayesinde pek çok kaynağı inceleme şansı bulduk. Gördük ki bir mantık terimi için birden fazla adlandırma var ve bu durum kavram kargaşası yaratmakta. Biz bu çalışmamızda aynı zamanda aynı başlığa verilen farklı adlandırmaları en aza indirmeye çalışarak bahsedilen konunun anıldığı diğer isimleri de adres göstererek yer vermeye çalıştık.

---

² Saim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin, **Nasreddin Hoca**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:375, Ankara, 2009.

Tezimizin ana konusu Nasreddin Hoca fıkralarının mantıksal açıdan incelenmesidir. Bir başka deyişle mantıksal açıdan tespitte bulunmaktır. Hangi mantık terimi için hangi fıkra örnektir? Diğer bir deyişle Nasreddin Hoca fıkralarının hangi mantık terimini veya mantık yanlısını içerdiğini, yanlışa düşme nedenlerinden hangisine örnek olduğunu ya da yanlışlardan korunma yollarından hangilerini kapsadığının tespitini yapmaktır. Formel ve informel mantıkla ilgilenenlerin dışında kalanların, bu konularla fazla haşır neşir olmadığını da göz önüne alarak çalışmamızı daha geniş kitlelerin de anlaması yönünde geliştirdik. Bunu sağlamak için öncelikle tespitte bulunduğumuz mantık teriminin tanımını yaptık. Daha sonra fıkrayı paylaştık ve tespitimizi yaptık. En sonunda da neden o örneği bahsi geçen mantık terimi altında topladığımızın kısaca izahını yaptık.

Danışman hocamız Prof. Dr. İbrahim Emiroğlu'nun da teşvikiyle ve önerileriyle Türkçe karşılığı olmayan bazı terimlere Türkçe isimler önerdik. Aynı kavrama farklı kaynaklarda farklı isimler verilmişse onları bir araya getirmeye özen gösterdik.

Bu çalışmayı okumak sadece girdiğiniz tartışmaları kazanmakla kalmayıp, aynı zamanda önce nasıl bir tartışma açıldığı ve arkasından tartışmanın nasıl kazanıldığına da Nasreddin Hoca'nın metodu sayesinde büyük ölçüde fikir verebilir. Çünkü Nasreddin Hoca "kendi elimle ektiğimi kendi dilimle biçerim" diyecek kadar bu konuda bir dahi. Bu çalışmayla onun kazanma karşısındaki yol ve yöntemini gözler önüne sermeye çalışacağız.

a. Nasreddin Hoca'nın kimliği

Nasreddin Hoca'nın adı Şükrü Kurgan'ın çalışmasında şöyle açıklanmakta:

Nasreddin kelimesi batı dillerindeki gibi, anlamsız bir ad değildir. Arapça "yardım, zafer" anlamındaki "Nasr" kelimesinin "el" harfi-tarifi ile "din" kelimesine bağlanmasından doğmuştur. "Allah'ın dine yardımı, dinin zaferi" anlamındadır. Hoca ise Farsça "Hace" kelimesinin Türkçeleşmiş halidir ve dilimize "bey, öğretmen, bilge, bilgin" demektir.³

---

³ Şükrü Kurgan, **Nasreddin Hoca**, T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 2. Baskı, 1996. s.13.

İncelememiz Nasreddin Hoca'nın fıkralarını temel aldığı için Nasreddin Hoca hakkında bazı bilgilere yer verme gereği duyduk. Nasreddin Hoca'nın kimliği, nereli olduğu, nerede yaşadığı ve fıkralarının günümüze yansımaları hakkında sunduğumuz bilgilerin faydalı olacağını umuyoruz. "Nasreddin Hoca, Türk halkının dilinde, duygu ve inceliği içeren, mizahın öncüsü olmuş bir halk bilgesidir. Sadece Türk halkı değil başka halklar arasında da mizahıyla kendisine yer bulmuştur."⁴

Şükrü Kurgan, Nasreddin Hoca'yı şöyle betimler:

Anadolu Nasreddin'i ne ufak-tefek, ne iri-yarıdır, nur yüzlü, neşeli bir ihtiyardır, eşeği ile öküzü hayatına karışan iki önemli varlıktır. Başarılarında, güç durumlarını çözmekte fizik kuvvetini değil, -Dedekorkut: Korkut ata gibi-olgun yaşının zekâ ve tecrübelerini kullanır. Resimlerinde kıyafeti; büyükçe kavuklu, kürk ya da cübbe giyinmiş olarak çizilmektedir. Güler yüzlü, güzel bir minyatürü, Topkapı Sarayı hazine kitaplığındadır.⁵

Belgelere Göre Nasreddin Hoca'nın Hayatı

Nasreddin Hoca'nın hayatı çok defa merak konusu olmuştur. En çok da nerede doğduğu konusunda ihtilaf vardır. Bu konuda aşağıdaki bilgileri paylaşmayı uygun gördük.

Nasreddin Hoca'nın nerede doğduğu konusunda kesin bilgiye sahip olmadığımızı yapılan çalışmalardan anlıyoruz. Genel görüşe göre Nasreddin Hoca'nın, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı, bugün 'Nasreddin Hoca' adıyla bilinen Hortu köyünde doğduğunu ancak Akşehirliilerin, onun doğum yerinin ilçelerine bağlı Sivrice Övüğü köyü olduğunu ileri sürdüklerini yine yararlandığımız kaynaklardan olan Prof. Dr. Sakaoğlu ve Prof. Dr. Alptekin'in birlikte hazırladığı 'Nasreddin Hoca' adlı eserlerinden öğreniyoruz.

Prof. Dr. Sakaoğlu ve Alptekin'in çalışmasından, Nasreddin Hoca konusunda Prof. Fuat Köprülü'nün belge olarak kabul edebileceğimiz kaynaklarından yola çıkarak araştırma yaptığını, Hoca fıkralarını ilk defa topluca nazma çekerek bilim ve çocuk dünyasına kazandırdığını, *Nasreddin Hoca* adlı eserinin 'Başlangıç' yazısında şu bilgilere yer vermesinden anlıyoruz:

---

⁴ Sakaoğlu ve Alptekin, ss. 33-34.

⁵ Kurgan, s.13.

Bundan otuz sene kadar evvel Sivrihisar müftüsü iken vefat eden, Hasan Efendi'nin eski sicilâtta [resmi belgelerin kaydedildiği büyük defter] yazdığı Mecmûa-i Maârif adlı yarım eserde Hoca'nın hayatına dair verilen tafsilata [bilinen şeyler] mutabık [uygun] bulunuyor. O tafsilâta göre, Hoca Nasreddin 605'de Sivrihisar mülhakatından [bağlı olan yerler] Hortu karyesinde [köy] doğmuştur.

Mâmâfih, müftü Hasan Efendi'nin sâir bütün târihî rivâyetlerle pek iyi telif edilebilen bu malûmâtı nereden iktibas ettiğini maattesadüf [yazık ki] bilemiyoruz.⁶

Araya giren zaman diliminde Nasreddin Hoca ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar ortaya konulmuştur. Giriş bölümümüz için ana kaynağımız olan Sakaoglu ve Alptekin'in çalışmasına göre araştırmacı Prof. Dr. Şinasi Altundağ tıpkı Prof. Fuat Köprülü gibi ilk kaynaktaki bilgilerden yola çıkarak Nasreddin Hoca'nın doğumu ile ilgili şu bilgileri verir:

“...Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi'nin Mecmûa-i Maârif adlı nâtamam eserinde Hoca'nın 1208-9 tarihlerinde Sivrihisar'da doğduğu kayıtlıdır.”⁷

Nasreddin Hoca'nın Sivrihisar'dan Akşehir'e Göç Ettiği Tarih

Nasreddin Hocanın nereli olduğu ve nerede yaşadığı konusunda çok farklı bilgiler vardır. Saim Sakaoglu ve Ali Berat Alptekin'in kitabında yer alan bilgiler şu şekildedir:

Hoca'nın köyünde belirli bir eğitimi aldıktan sonra kendisini geliştirmek amacıyla başka yerlere, daha büyük bilginlerin bulunduğu illere taşınması kaçınılmazdı. Genç Nasreddin de dönemin bilim ve kültür merkezlerinden olan Konya'ya geçmiş olmalıdır. Çünkü daha sonraki yıllarda birlikte ders alacağı ve geleceğin bilgini olacak olan bazı arkadaşları, Konyalıdır ve bugün ikisinin de Konya halkı arasında özel birer yeri vardır.

O yıllarda Akşehir'de de adeta bir bilim kutbu gibi yükselen bir ad vardır: Mâhmûd Hayrâni. Şöhreti bütün bölgeye yayılan bu bilginin adını öğrenip bilgisinden yararlanmak isteyen Nasreddin de Akşehir'i vatan tutmuş olmalıdır ki Konya'daki bilgilerine Akşehir'dekileri ekleyecek ve kendisine ait olduğu konusunda şüphemiz olmayan fıkralarında gördüğümüz Hocalık bilgisini elde etmiş olacaktır.

Prof. Fuat Köprülü'nün görüşü ise aşağıda görülmektedir:

“Hoca 635'te, o aralık o taraflarda büyük bir şöhret kazanan Seyyid Mâhmûd Hayrâni ve Seyyid Hacı İbrâhim Sultan'a intisâp maksadıyla,

⁶ Sakaoglu ve Alptekin, ss. 34-35.

⁷ Sakaoglu ve Alptekin, ss. 34-35.

babasından mevrûs karye imamlığını Mehmed adlı bir halifesine bırakarak Akşehir'e hicret etmiş[tir].”⁸

Hoca'nın göç etmesi ile ilgili tarihçi Prof. Dr. Şinasi Altundağ'ın verdiği bilgiler ise şöyledir:

“Sivrihisar müftüsü Hasan Efendi'nin Mecmûâ-i Maârif adlı nâtamam eserinde Hoca'nın 1237–8' de Akşehir'e göç ettiği kayıtlıdır.”⁹

Nasreddin Hoca'nın Vefat Tarihi ve Yeri

Prof. Dr. Sakaoğlu ve Prof. Dr. Alptekin'in birlikte hazırladığı ‘Nasreddin Hoca’ adlı eserden öğrendiğimize göre Nasreddin Hoca'nın vefat tarihi ile ilgili olarak, mezar taşındaki tarihten hareket ederek, birtakım görüşler ileri sürülmektedir.

Bunların başında, mezar taşında yer alan 683 tarihinin güya Hoca'nın nüktedanlığıyla ilgili olarak ters yazılmış olması gelir. Pek de bilgili olmadığı anlaşılan mezar taşını hazırlayan kişi, harflerle rakamların farklı yönlerden yazıldığını fark edemeyerek ikisini de sağdan sola yazıvermiştir. Mezar taşı gibi dünya ile ahiret arasındaki son durağın böyle bir komikliğe alet edilmesi, hele hele Nasreddin Hoca gibi bir kişinin taşında bu yola başvurulması dönemin kabul edemeyeceği bir olaydır. Bu konuda da Köprülüzâde'nin görüşleri şu şekildedir:

...[Hoca] 683 'de orada [Akşehir 'de] vefat etmiştir. (Hicri)¹⁰

Tarih bilgini Prof. Dr. Altundağ, bu konuda şöyle demektedir:

“Sivrihisar müftüsü; Hasan Efendinin *Mecmûâ-i Maârif* adlı natamam eserinde Hoca'nın 1284–5 tarihlerinde burada [Akşehir] öldüğü kayıtlıdır.

Nasreddin Hoca'nın Efsanevi Hayatı

Nasreddin Hoca'nın yaklaşık 76 yıllık hayat hikâyesi ile ilgili özellikle de yaşadığı yerle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Biz çalışmamızda bu konuya Prof. Dr. Sakaoğlu ile Prof. Dr. Alptekin'in yazmış oldukları *Nasreddin Hoca* adlı kitaptan bilgi aktarmayı yeterli görüyoruz:

Nasreddin Hoca'nın gerçek hayat hikâyesini tam olarak söylememiz mümkün değildir. Eldeki sınırlı belge ile de sonuca ulaşılması pek de kolay olmayacaktır. Bunun sonucu olarak da Hoca'nın hayatı etrafında oluşan halk anlatmalarına başvurulması gerekmektedir. Ancak bunlardan bazıları önemli tarih farklılıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. “Aşağıda anılacağı üzere

⁸ Sakaoğlu ve Alptekin, ss. 34-35.

⁹ Sakaoğlu ve Alptekin, ss. 34-35.

¹⁰ Sakaoğlu ve Alptekin, ss. 34-35.

Nesimi ve Hallac-ı Mansûr'la arkadaş olarak gösterilmeleri onun tanınmasında olumsuz rol oynamıştır. Bunun sonucu olarak da bu üç farklı yüzyılın insanından biri olan Nasreddin Hoca'nın yaşadığı yüzyıl konusunda şüpheler ortaya çıkmaktadır."¹¹

Ünlü gezginimiz Evliya Çelebi H 1058 (M1648–1649) yılında geldiği Akşehir hakkında bilgi verirken Nasreddin Hoca'dan da söz ettiği hepimizce malumdur. Ancak Evliya Çelebi'nin burada verdiği bilgiler doğru olmayıp pek çok bilginin de yanılmasına, Hoca'nın yanlış tanıtılmasına yol açmıştır. Çelebi diyor ki:

Gazi Hudâvendigâr'a yetişüp Yıldırım Bâyezîd Han'da neşv [ü] nema bulup fazîlet-i bâhire sâhibi olup hâzır cevâb keşf [u] kerâmet sâhibi ulu sultân idi. Timur ile hem—meclis olup Timur şeref-i sohbetlerinden hazz edüp hâtır-ı şerîfleriyçün bu Akşehir'i mu'af edüp nehb[u] gâret etmemişdir. Cemî'i elsine-i nâsda ve gayrı lisân-ı inâsda Nasreddin Hâce: Nasîhatlerin ve letâyifâtların darb-ı mesel (atasözü) edüp isti'mâl ederler.

*Konyalı'nın bildirdiğine göre bu yanlış tarihlendirme Avrupalı bilginlerden Kantemir, Diez, Goethe, Hammer ve daha pek çoklarını yanıltmış ve bu yanlış rivayet Avrupalılarca kabul görmüştür.*¹²

Bu bilgilere Şükrü Kurgan'ın yazdıklarını da burada sunmayı uygun bulmaktayız. O Nasreddin Hoca'nın çağdaşlarını şu şekilde sıralamaktadır:

*Nasreddin Hoca'nın yaşadığını kabul ettiğimiz 1208 ile 1284 yılları arasında onun çağdaşı olan ve kimileri iki defa tahta çıkan Selçuk sultanları şunlardır: Birinci Gıyaseddin Keyhüsrev, Birinci İzzeddin Keykavus, Birinci Alaattin Keykubat, İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev, İkinci İzzeddin Keykavus, Dördüncü Rükneddin Kılıç Aslan, İkinci Alâaddin Keykubad ile Üçüncü Gıyaseddin Keyhüsrev.*¹³

Nasreddin Hoca'nın Kişiliğinin Genel Özellikleri

Nasreddin Hocanın fıkralarını incelediğimizde onun çok güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu anlamaktayız. Onun sıradan bir insanın ötesinde bilgili aynı zamanda da bir halk insanı olduğunu görmekteyiz. Nasreddin Hoca fıkralarından anladığımızın ötesinde, onun hakkındaki diğer görüşleri de burada paylaşmayı uygun gördük.

“Nasreddin Hoca her şeyden önce katıksız bir Anadolu insanı'dır. Orta halli, hatta zaman zaman zor şartlarda hayatını sürdüren, zorlukları da filozofça göğüsleyen birisidir.”¹⁴

¹¹ Sakaoğlu ve Alptekin, ss. 34-35.

¹² Sakaoğlu ve Alptekin, s. 35.

¹³ Kurgan, s. 11.

¹⁴ Hatice Gülensoy, “V.Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss. 72-79.

Nasreddin Hoca'yı ve fıkralarını doğru anlayabilmek için onun kişilik yapısının bilinmesinde fayda vardır.

Hatice Gülensoy'a göre Nasreddin Hoca, her şeyden önce Türk-İslâm kültürü ortamında yetişmiş bir şahsiyettir. İlk dinî ve ahlakî bilgilerini babasından almış, ardından medreselerde dinî tahsil görmüştür. Dolayısıyla Türk-İslâm kültürünün değerlerini bilen ve onlara bağlı olan bir insandır. Hoca, bir toplum adamıdır. Yaptığı imamlık, kadılık, müderrislik gibi görevlerde halkla hep iç içe olmuştur.¹⁵ Dolayısıyla halkı ve sorunlarını iyi gözlemleyen ve iyi bilen bir insandır. Biz de bu görüşleri destekler sonuçlara Nasreddin Hoca fıkraları vesilesiyle ulaştık.

“Hoca özeleştiriyi sık sık kullanır. Alkollü içkilere, kör inada, umutsuzluk ve korkuya yer vermez. Başkasının arkasından konuşmaz.”¹⁶

Yine Nasreddin Hoca fıkralarından edindiğimiz izlenime göre Nasreddin Hoca, yaratılıştan çok zeki bir insandır. Ancak, ona mal edilen kimi fıkralarda olduğu gibi asla kurnazlık şeklinde bir zekilik değildir. Hatta bazı fıkralarından yola çıkılarak onun saf olduğu ileri sürülmüştür. Fakat biz bu görüşe katılmıyoruz. Zira Nasreddin Hoca'nın, çalışmamızın ilerleyen kısımlarında da görüleceği gibi, saflık değil ancak sık sık “Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelme” yolunu seçtiğini görüyoruz. Nasreddin Hoca'nın zekiliği doğruyu düşünen ve düşündürmek isteyen bir zekiliktir.

Hoca, tatlı dilli, güler yüzlü, hoşgörülü, herkese önce insan olarak değer veren ve ona göre davranan birisidir. Toplumsal ilişkilerinde ve diyaloglarında çok başarılıdır. Kişisel ve toplumsal eleştirilerini kimseyi kırıp incitmeden yapar. Halk da onu bu yüzden çok sevmiş ve kendinden saymış, o devirde yaşanan haksızlıklar karşısında onu kendi sözcüsü kabul etmiştir.

*Hoca, bir toplum eğitimcisidir. Nükteleriyle halkın yanlış gördüğü davranışlarını düzeltmeye çalışmıştır. Ama bunu yaparken pedagojik esaslara son derece riayet eder. Ayrıca bu eğitimcilik görevini imamlık ve müderrislik gibi resmi görevleri de yerine getirmiştir.*¹⁷

---

¹⁵ Kurgan, s. 11.

¹⁶ Mehmet Aydın, “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss. 33–58. s. 35.

¹⁷ Aydın, ss. 33–58.

Fıkraları okuduğumuzda Nasreddin Hoca kadı, müderris, imam, hoca, satıcı ve çiftçi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nasreddin Hoca'nın eşeğe bir keresinde ters bindiği herkesçe malumdur. Ancak bunu neden yaptığını burada yeri gelmişken belirtmekte yarar var. Hoca öğretmenlik yaptığı günlerde öğrencilerini geziye çıkarır. Ancak kendisi eşeğiyle önde gitse öğrenciler arkada hem yaramazlık yapar, hem de dağılma tehlikesi var; kendisi arkada gitse bu kez de öğrencilere yolu gösterecek biri lazım. İşte böyle karışık bir durumda kendisi hakkında söylenecekleri hiçe sayıp eşeğe ters biner. Zira o dönem suçlular eşeğe ters bindirilip gezdirilir. Böylece hem önde olup yolu gösterir, hem de öğrencileri gözetir. Bu da bize Nasreddin Hoca'nın ne kadar fedakâr bir öğretmen olduğunu göstermektedir. Tabii olaylara çözüm getirmesi de dikkatten kaçmamalıdır.

Hoca, dili çok iyi kullanır. Kelimelerin etki gücünden mükemmel şekilde yararlanır. Üstelik hazır cevaptır. O hiçbir sözün altında kalmadığı gibi söylediği her sözün bir bilgi ve hikmet ürünü olduğu görülür. Boş sözlere itibar etmez. Kısa ve öz anlatımı tercih eder.

Hoca'nın fıkralarındaki amacı güldürmekten ziyade düşündürmek ve bir ders vermektir. Fakat bunu yaparken şaka yollu takılmayı, tebessüm ettirmeyi öne çıkarır. Bu durum onun kişiliği kadar devrin ağır ve zor şartlarıyla da ilgilidir. Hoca, bu yolla insanlara inanç ve umut aşlamış, zorlukların tebessüm yoluyla kazanılacak iyimserlikle aşılabileceğini göstermiştir.

Hoca, toplumsal sorunlara karşı çok duyarlıdır. Adaletsizlik, bilgisizlik, haksızlık, ferdi anlamda kişilerde görülen yalancılık, tembellik, kıskançlık, görgsüzlük gibi her türlü olumsuz davranışla mücadele eden bir kişidir. O, barış insanıdır. Hangi sorunu ele alsın bunu kişileri kırmadan, rencide etmeden ele alır ve problemi çözer. Hoca muhataplarının seviyesine göre hareket eder, çocukla çocuk, büyükle büyük olmasını bilir. Herkesin iyiliğini, esenliğini ister.

Hoca, kendisiyle ve hayatla da barışık bir insandır. Onun sevgisi insanları kucakladığı gibi diğer varlıkları da kucaklayan bir sevgidir. Nasreddin Hoca'nın eşeğine olan bağı da dikkatimizden kaçmamaktadır. Eşeğine olan düşkünlüğü bu yönünün en güzel kanıtıdır. Eşeğine kişilik vererek onunla konuştuğu fıkralarında

görülmektedir. Hoca, bu özellikleriyle milletimizin asırlar boyunca olgunlaştırdığı değerleri, dünya görüşünü ve mizah dehasını temsil eder.

Nasreddin Hoca, insanlara doğru yolu gösteren, iyilikleri bildiren, doğruya sevk eden ve kötülüklerden sakındıran bir velidir. Bu işi yaparken tabiatı icabı kendisine has bir yol tutmuştur. Böylece hakkın anlatılması ve toplumdaki bozuk yönlerin düzeltilmesi için, meseleyi halkın anlayacağı bir dil ve üslup ile gayet manidar latifeler halinde kısa ve öz olarak dile getirmiştir. Latifeleri hikmet ve ibret dolu birer atasözü gibidir. Bu bakımdan adına uydurulan edep dışı ve nükteden uzak birtakım fıkraların onunla ilgisi yoktur. Manidar Latifeleri önce yakın çevresinde şifahi olarak dilden dile dolaşmış, sonraları git-gide yayılmış ve zamanla birtakım değişikliğe uğramıştır. Bu sebeple onun olmayan birtakım bayağı fıkralar da ona mal edilerek anlatılmıştır. Yapılan ilmi çalışmalar, onun ilim ve edeb sahibi olgun bir kişi (veli) olduğunu, söz konusu sıradan basit fıkralara konu olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Prof. Pertev Naili Boratov'un Nasreddin Hoca ile ilgili yazdıklarını şu şekilde sunabiliriz:

Ayrıca Nasreddin Hoca'nın efsanevi bir kişi değil, xii. asırda Anadolu Selçukluları zamanında yaşamış salih bir Müslüman olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü onun nükteleri, bir insanın başından geçen gülünç hadiselerin ifadesi değil, görünüşte güldürücü ama aslında ince hikmetleri dile getiren, düşündürücü latifelerdir. Ayrıca Türk milletinin zekâ inceliğini, nükte gücünü en iyi şekilde yansıtan bu fıkraların belirli vasfı; Allahü Teâlâ'nın emir ve yasaklarını bir latife üslubu ile bildirmesidir. Bu Latifelerin (şakaların) toplandığı eserlerden biri, Londra'da British Museum'da Haza Terceme-i Nasreddin Efendi Rahme başlıklı yazma eserdir. Ancak bu eserdeki Latifelerin (şakaların) bir kısmı, onun üslubuna ve nükte tekniğine uymamaktadır. Nitekim eserin sonunda bu durum: "İşte Nasreddin Efendinin kibar-ı evliyadan (Evliyanın Büyüklerinden) olduğuna şek ve şüphe yoktur. Merhumun bu kıssalardan haberi var yok böyle yazmışlar. Her kim okuyup tamamında bu merhumun ruhu için bir Fatiha bağışlarsa, Hak Sübhane ve Teâlâ ol kimsenin ahir ve akıbetini hayr eyleye" şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca, Nasreddin Hoca adlı eserde başka nüktelerine de yer verilmiştir.¹⁸

Nasreddin Hoca fıkralarında Türk zekâsı diye bilinen inceliklere sıkça rastlamaktayız. Günümüzde başka ülkelerde yaşayan Türklerin yaptığı bazı komik ama zekice davranışlar "Nasreddin Hoca'nın torunları başka ne bekleyebilirsin

¹⁸ Pertev Naili Boratov, **Nasreddin Hoca**, Edebiyatçılar Derneği, İstanbul, 1996, s. 303.

ki” dedirtecek niteliktedir. Bu da bize Nasreddin Hoca fıkralarının asıl çıkış yerinin Anadolu olduğunu bir kez daha gösterir niteliktedir.

İgnos Kunos’un çalışmalarıyla Macaristan’a taşınan Nasreddin Hoca’nın 137 fıkrası Macaristan halk kültürüne girmiştir.

En tanınmış Nasreddin Hoca fıkralarından biri olan “Vaaz” da Macaristan’da Hocanın yerini papaz almış ve fıkra da “kurnazca vaaz” adını almış.¹⁹

Nasreddin Hoca fıkralarında Türk dünyasının ince düşüncü şekline ve iletişim tarzına sıkça rastlamaktayız zira açık sözlülük ve nezaket Anadolu insanında sıkça görülmektedir. Sabri Erdoğan’ın Nasreddin Hoca ile ilgili şu sözlerini de burada aktarmak yerinde olacaktır.

Nasreddin Hoca Türk’ün ince ruhunu, ulvi düşüncesinin, felsefi derinliğinin bir temsilcisidir.

Hocamız her zaman zariftir. Benimsemediği tavır ve davranışları anlatırken de ince, sakın, kibar bir üslup içindedir. Türk milletinin zekâsı, inceliği, olumlu yaklaşımı, hoş görüşü, sevgisi, sorunları yargılaması, hükme bağlayışı, Nasreddin Hoca kalıbı içinde yer alır.

Nasreddin Hoca fıkraları yalnızca bir gülme ve mizah malzemesi olarak görülmemelidir. Tasavvufi görüşle değerlendirildikleri takdirde insanlığın öğreneceği çok şey bulunduğu anlaşılacaktır. Nasreddin Hoca gülerken düşünmeyi, düşünürken gülmeyi öğretir. Nasreddin Hoca fıkralarına sadece bir mizah malzemesi olarak bakmak Nasreddin Hoca’ya kıymak olur. Onlar tasavvuf açısından değerlendirildiğinde, bütün insanlığın öğreneceği, ders alacağı pek çok şeyin bulunduğu aşikâr olacak, gün ışığına çıkacaktır. Tıpkı Hz. Yunus Emre gibi, Hz. Mevlânâ Celaleddin Rumi gibi, Hacı Bektaş Veli gibi güzellikleri insanlık âlemine veren bir ışık kaynağı idi. Onun sistemi, metodu, tarzı mizahla gerçekleri vermektir, yol göstermek, aydınlatmaktır.²⁰

Sabri Erdoğan Nasreddin Hoca ve fıkraları hakkında ve Nasreddin Hoca hakkında şu sözlerle devam eder:

Tasavvuf açısından her bir Nasreddin Hoca fıkrası, kişi için bir öğrenme, aydınlanma, arınma anlamı taşır. Tabiri caizse birer şifredir. Ancak gönül gözü açık olan uyanık olan o şifreyi çözebilir. Yoksa niceleri gibi güler geçer. Onlar hayatta adam gibi yaşamının, varoluşun amaçlarına uygun olarak yaşamının yollarını gösterir. Bu zıtlıklar âleminde, karmakarışıklık içinde nasıl mutlu, huzurlu, uyum içinde yaşayacağımızı gösterir. Bu kaostan iyiye, güzele, solmayan renge, pörsümeyen yeniye, nasıl ulaşacağımızı gösterir.

¹⁹ Edit Tasnadi, “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss. 239—247.

²⁰ Sabri Erdoğan, “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996. s. 231.

*Ona göre hayat her şeye rağmen güzeldir ve bu güzellikler her şeye rağmen yürüyenlerin hakkıdır. Onun fikralarında bu dünyaya tekamül için, gelişmek için geldiğimizi, başımıza her ne gelirse bir anlamı, bir inceliği bulunduğunu, bir sınav içinde yaşadığımızı öğreniriz. Kendi zamanı için bulduğu hal çareleri günümüz insanı için de geçerlidir. Hiç kuşkusuz ilerisi için de geçerli olacaktır. Çünkü Hocamız insanı çözmüş, onun ruh derinliklerine inmiş nadir gönül sultanlarından biri idi.*²¹

Nasreddin Hoca farklı dillere farklı isimle geçmiştir: *Hoca'nın Diğer Ülkelerdeki İsimleri*²² aşağıdaki gibidir.

1. *Mullah Nasruddin: Afganistan;*
2. *Nasredin Hoxha: Gürcistan;*
3. *Mulla Nasruddin: Arabistan;*
4. *Molla Nasreddin: Azerbaycan;*
5. *Nasruddin Khoja: Bosna-Hersek;*
6. *Mulla Nasrudin: Portekiz;*
7. *Nastradin Hoca: Bulgaristan;*
8. *Afandi: Çin;*
9. *Nasreddin Hodja: İngiltere;*
10. *Nasr Eddin Hodja: Fransa;*
11. *Nasreddin Hodscha: Almanya;*
12. *Nastradin Chotzas; Anastratin: Yunanistan;*
13. *Nasreddin Hoja: Kazakistan;*
14. *Nasreddin Afandi: Kırgızistan;*
15. *Nasreddin Hogia: İtalya;*
16. *Stradin Hoca: Makedonya;*
17. *Maulana Nasruddin: Malezya;*
18. *Molla Nesiruddin: Pakistan;*
19. *Mulla Nasruddin: İran;*
20. *Hodza Nasredin: Polonya;*
21. *Nastratin Hoge: Romanya;*
22. *Hodja Nasreddine: Rusya;*
23. *Khodja Nasreddin: Özbekistan;*
24. *Nasruddin Hodza: Sırbistan;*
25. *Nasreddin Hodja: İspanya;*
26. *Nasreddin Hoca: Türkiye;*
27. *Nasreddin Ependi: Türkmenistan;*
28. *Nasaret: Çeçenistan;*
29. *Efendi: Tacikistan;*
30. *Nasirudin Hojjga: Bangladeş;*
31. *Nastru, Nastroya: Arnavutluk;*
32. *Nasır Hoca: Karacay;*
33. *Huca Nasretidin, Munla Nasreddin: Tatarlar.*²³

²¹ Erdoğan, s. 231.

²² Sanalda1numara, <http://www.sanalda1numara.Net/kultur/216496-nasreddin-Hoca-ulkelerdeki-isimleri.html> (09.12.2012).

²³ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 28.

Hem gülmeyi irdeleyen, hem de Nasreddin Hoca'nın fıkralarını inceleyen, Diyojen, Aristo ve Ezop gibi dünya çapındaki düşünürlerle Nasreddin Hoca arasındaki ilişkilendirmeye temas eden Şükrü Kurgan, Nasreddin Hoca'yı tanıtırken şöyle diyor:

Türk mizah hikâyelerinin klasik kişiliği Nasreddin Hoca'dır. Genç, ihtiyar, zengin, fakir, her Türk onu sever. Yalnız Türkler değil, bütün Doğu âlemi, adını duyunca gülümser. Yaşadığı çağı tespit etmek güçse de hikâyelerinin nesilden nesile şöhreti artmaktadır. Bu hikâyelerde, Almanların Eulen Spiegel'inde olduğu gibi, delice olaylar yoktur. Nasreddin Hoca'da saflık nükte ile aptallık akılla birleşmektedir. Yine bu hikâyelerde felsefe ile gerçek, tatlı bir mizah kisvesine bürünmüştür. Bu sebeple Wesselski "Nasreddin Hoca Türklerin Ezop'udur" diyor.²⁴

b. Mizah, Nükte, Espri Ve Fabl

Mizah

Mizah; (müzah) şaka, latife, eğlence²⁵ demektir. Mizah, hayatın güldürücü yönünü ortaya çıkaran sanat türüdür. İnsanı gülmeye sevk eden resim, karikatür, konuşma ve yazı sanatıdır. Mizah eserleri sadece şaka, güldürme maksadıyla söylenip, yazılıp, çizildiği gibi belli fikirleri ifade etmek için de ortaya konulabilir.²⁶

Karikatür, hikâye, roman, komedi, nükte, fıkra, hiciv, taşlama şeklinde karşımıza çıkan bu eserlerin en önemli özelliği; espri adı verilen can alıcı noktaların, eserin ayrıntıları arasında büyük bir yetenekle gizlenmesi, tam sırası gelince de beklenmedik bir anda söylenmesidir.

En kaba şakadan en ince espriye kadar bütün mizah örnekleri, birbiri ile uyum içindeki olaylar arasındaki çelişkinin birdenbire ortaya çıkarılmasına dayanır. Mizah gelenek ve kuralların sorgulanmasında önemli bir rol oynar. İki amacı vardır; saldırma ve savunma. İnsanın topluca yaşamaya başladığı dönemde birlikte mizah da ortaya çıkmış ve kentleşmeyle daha soyut ve dolaylı bir özellik kazanmıştır.²⁷

Mizahı, bedensel şiddetten ayırıp keskin dilli bir sanata dönüştüren Atinalılar olmuştur. Ortaçağ'da kilise ve kralları alaya alan masallarıyla

²⁴ Kurgan, s. 16.

²⁵ Şemseddin Sami, **Temel Türkçe Sözlük Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs—ı Türkî**, C. II. Karakuşak Basın ve Yayın Ltd şti, İstanbul. 1986, s. 888.

²⁶ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 134.

²⁷ Genelme, <http://www.genelleme.com/mizah-nedir.html>.

şenliklerde halkı eğlendiren öykü anlatıcıları, jonglörler ve gezgin minstrel'le birlikte açık cinsel çağrışımları da olan mizah türü yaygınlaşmıştır. 20. yüzyılda yeni bir mizah türü doğmuş, komik öğelerin yanı sıra ürkütücü ve korkunç öğelere de yer veren kara mizah ortaya çıkmıştır. Siyasal mizah da bu dönemde önem kazanmıştır. Mizah, topluma bakış açısıdır. Mizah şiir, öykü, roman olabilir: Tür değil, biçimdir. Mizacımızdan gelen bir özelliktir, bir çeşnidir. Yazı türleri beceri ister, teknik ister. Bunları sağladın mı başarı tamdır. Mizah ne ister? Mizah insanın mizacından geldiği için bilgi değildir, edinilemez. Teknik de değildir. İnsanın yaradılışında bu özellik varsa mizah başarılı olabilir.²⁸

Fikret Türmen'e göre mizah teorilerini, felsefi ve edebi teoriler, modern psikolojik teoriler gibi genel alanlara göre sınıflandırabileceğimiz gibi, mizahı esas alıp, Üstünlük Teorisi, Rahatlama Teorisi, Uyumsuzluk (Zıtlık) Teorisi olarak da sınıflandırabiliriz. Bunlardan sadece Üstünlük Teorilerini verecek ve Nasreddin Hoca fıkralarını bu teoriyle nasıl açıklayabileceğimizi göstermeye çalışacağız.

Üstünlük Teorisi: En çok taraftar bulan ve en uzun süre kabul gören bu teori Platondan beri münakaşa edilmektedir. Platon'a göre, gülme zayıf ve zararsız olmak şartıyla, bir kişinin diğerleri üzerinde üstünlük kurma isteğinin ifadesidir. Platon, "gülmenin temelinde kendini bilmeme yatar. Kişi kendini olduğundan daha akıllı, daha zengin, daha namuslu sandığı sürece komiktir." demektedir. Aristoteles de aynı görüşe katılır (Poetics'de) ve "gülünçlük alt düzeyden olan insanlarda görülür. Eğer insanlar gerçek hayatlarından daha iyi olarak tanıtılırsa onların hataları tragedyanın konusu olur." demektedir²⁹.

Hobbes'a göre ise mizah, bazılarının veya bizim daha önceki halimizle ve başkalarıyla kendimizi kıyasladıktan sonra kendimizi aniden daha üstün görmemizden doğar. Dolayısıyla insan ırkı birbirleriyle sürekli savaşan fertlerin bir koleksiyonudur. Bir kavgayı kazandığımızda "gülme" işin içine karışır. Bir bakıma biz bu durumda kendi kendimizi kutlarız. Kendisindeki bazı yetenekleri kavrayan insanın davranışı mizah olarak kendini gösterir.

Ancak, üstünlük teorisyenlerinin ortak görüş, gülen benlikten ayrı bir benlik söz konusu olduğu şeklindedir. Kişi kendisini sanki bir başkasıymış gibi görmekte, ikinci benlikteki olaylara, başkasına saldırıdan uzaklaşmış, kişilerden soyutlanmıştır. Saçmalıklara, zayıflıklara yönelmiş kısaca zekâ ve başka bir insani özellekle üstünlük duyduğumuz kişi ve olaylara güleriz. Cansız nesnelere veya tabii olayları sadece taklit ederiz. Başkalarına gülerken kendimizin gülünç duruma düşmediğimize seviniriz. Bazen de daha önceki durumumuzdan daha iyi olduğumuz duygusuyla güleriz.³⁰

Nasreddin Hoca fıkralarına baktığımızda bu teorilerin hiçbirinin tek başına, onları açıklamaya yetmediği görülür. Çalışmamızda da anlaşılacağı üzere

²⁸ Fikret Türkmen, "V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Sektör Bildirileri", **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss 263-269.

²⁹ Türkmen, ss 263-269.

³⁰ Türkmen, ss 263-269.

fıkraların pek çoğunda üstünlük teorisini görmekteyiz. Kendi halimizi önceki halimizden daha iyi olarak görme ve buna bağlı olarak gülme teorisine uygun olan Nasreddin Hoca fıkraları arasında pek çok örnek fıkralar bulunmaktadır.

Mesela, Hoca'nın eşeği kaybolur, uzun süre arar ve bulamaz. Sonunda üzüleceği yerde şükreder. Sebebini sorduklarında “iyi ki üzerinde ben yokmuşum, yoksa ben de kaybolacaktım” der. Örneğin bu fıkrada Nasreddin Hoca ‘kaybolan eşeğin üstünde olsaydı neler olabilirdi’ diye düşünerek bir nevi “iyi ki ben de eşekle kaybolmamışım” sonucuna ulaşıyor. Söz konusu her iki durumu kıyaslayarak üstünlük teorisini hayata geçiriyor.

Gülme insanın “hassasıdır”. Yani insanı insan yapan özelliğidir. Gülümseme maymun köpek gibi bazı hayvanlarda görülen “sırıtmı” ile karıştırılmamalıdır. Tebessüm ve kahkaha şekilleriyle diğer canlılardan ayrılır. Bergson'un gülme ile ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarabiliriz:

Bergson gülme ile ilgili olarak klişeleşmiş insan tavırları, dış dünyaya uyumda çekilen zorluktan kaynaklanan unutkanlıklar, aşağılanmadan muzdarip bir kişinin görünümünü doğurur, demektedir. Bergson'a göre kelime oyunları aynı formüle uyan olayların doğal akışındaki sapmalar da “gülme” sebepleridir. Fikret Türkmen'e göre Gülme Teorisindeki unutkanlıklar, kelime oyunları, aynı formüle uyan oyunların doğal akışındaki sapmalar veya eksilmeler, Nasreddin Hoca fıkralarında daha sık rastlanan durumlardır. Bilhassa olayların doğal akışındaki sapmalar, Hoca'da başvurulan en önemli mizah unsurudur.³¹

Elma ağacına merdivenle çıkıp, elma toplarken yakalanan Hoca, mal sahibinin ne yapıyorsun sorusuna merdiven sattığını söylediği fıkrada, alan değiştirme (Konuyu Saptırma) yani doğal akışın seyrini değiştirme açık bir şekilde görülmektedir. Hoca hırsızlık yerine merdivenin orada satılıp satılmayacağı münakaşasını başlatmaktadır.

Yanlamasına düşünmeyi ise şöyle tanımlayabiliriz:

Yanlamasına düşünme (Lateral Thinking) asimetrik bir kalıp oluşturma sisteminde bir kalıptan diğerine atlama demektir. Mantıksal düşünme nasıl ki sembol dilinin davranışı üzerinde temelleniyorsa, yanlamasına düşünme de kalıp oluşturma sistemlerinin davranışları üzerinde temellenmiştir. Aslında mizahın mekanizması ile yanlamasına düşünmenin mekanizması arasında yakın bir ilişki vardır. İlerisi de algı kalıplarının asimetrik doğasından kaynaklanır. Bir şeyin ani bir sezikle ya da “beyinde

---

³¹ Türkmen, ss. 263-269.

bir şimşek çakmasıyla” birdenbire anlaşılmasının gerisinde bu asimetrik özellikler yatar.³²

Nükte

Nükte bir kaynağa göre; dolaylı olarak anlatılan, bir sözden, bir yazıdan çıkarılan veya bir işaretle anlaşılan ince ve derin anlamdır. “Bu sözde bir nükte vardır”, “Bir nükte sarf etti” veya “Bu şiirin nüktelerini anlamak kolay değildir” şeklinde kullanılabilir. Eşanlamlısı ‘mazmun’dur: İnce anlamlı ve şaka yollu söz, espridir.³³ Bir başka kaynağa göre; ince mânalı söz, idraki ve anlaşılması nezâket ve zarıflığe dayanan nazik husustur. Kelimenin asıl mânasından başka olan nazik ve lâtif mânâ, dikkatle anlaşılabilen ince mânâ³⁴ anlamındadır. Ayrıca, ince anlamlı, düşündürücü ve şakalı sözdür. Yazıda, resimde, sözde ve davranışta ince, derin anlam demektir.

Nükte daha çok tefekkür ettiren anlamlı hikâye, olay ya da kıssalar anlatıldığında gülmekle kalınmayan, çoğu kere dinleyenin hayatında yeni boyutlar açan misal yollu anlatımlar, nakillerdir. Nokta ile aynı kökten olduğundan nüktelere, nokta sırrına kapı aralayan sözler de denebilmektedir.

Hz. Mevlânâ Celaleddin Rumî “nükteyi söyleyen çözer” derken Nasreddin Hoca da “Ben kendi elimle ektiğimi kendi dilimle biçirim” diyerek Hz. Mevlânâ’yı desteklemiştir.

Buradan da anlaşılacağı üzere nüktenin asıl mânasını en iyi söyleyen bilir. Bizler ancak yakın bir mânâ çıkarabiliriz. Zira her nüktedanın kendine göre bir imge dili mevcuttur. Bu imge dilini çözebilmek için nüktedanı çok iyi tanımak gerekir. Ayrıca zamanın kelimelerinin hangi anlamlarda kullanıldığını, kinaye olup olmadığını da bilmek gerekir.

Burada kısaca İslam dininin Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa’nın nükte ve latifesi ile ilgili birkaç örnek vermeyi uygun görmekteyiz.

Hz. Muhammed, fitratı gereği ölçülü davranan, güler yüzlü, sevecen, nükte ve lâtifelerden hoşlanan, zaman zaman şakalaşmayı seven bir insandır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de onun bu vasfı için: “Allah’ın rahmetiyle onlara karşı

---

³² Edward De Bono, **Altı Şapkalı Düşünme Tekniği**, Çev. Ercan Tuzcular, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 138.

³³ Şemseddin Sami, **Temel Türkçe Sözlük**, Cilt. II.

³⁴ Genelleme, <http://www.genelleme.com/mizah-nedir.html>, (11.02.2013).

yumuşak davrandın. Şayet sen kaba, katı kalpli birisi olsaydın etrafından dağılıp giderlerdi. ”³⁵buyurulmaktadır.

Şaka ve latifeler konusunda Hz. Peygamber’in her konuda olduğu gibi bir ölçü ortaya koyduğu bilinmektedir. Nitekim Ebû Hureyre’den rivayet edilen bir hadis-i şerife göre ashaptan bazıları Rasûlullah’a:

— “Ya Rasûlullah, sen de bizimle şaka yapıyorsun” dediklerinde, Hz. Peygamber:

— “Şaka yaparım ama sadece doğruyu söylerim” buyurmuştur. Burada söz konusu olan, yapılan şakaların mutlaka doğru unsurlar taşınması ve kırıcı olmamasıdır.

Bir gün yaşlı bir kadın:

— *Ben de cennete girebilir miyim? Diye sormuş. Peygamber Efendimiz:*

—*Yaşlı kadınlar cennete girmez! Buyurmuşlar. Kadının üzüldüğünü gördüklerinde de gülümseyerek:*

—*Çünkü cennete yaşlı olarak girmezler, gençlik çağında oldukları halde girerler! Diye ilave etmişlerdir.*³⁶

Peygamber burada “Biz kadınları yeniden biçimlendiririz. Onları genç kızlar haline getiririz. Eşleri tarafından sevilen yaşıt genç kızlar.”³⁷ âyetlerini okuyarak ihtiyar kadınların ihtiyar olarak değil de genç kız halinde cennete gireceğini son derece lâtif bir şekilde açıklamış ve yaşlı kadının gönlünü de almıştır.

Bir vasfı da güzel, şirin ve güleç yüzlü anlamında “melih” olan Peygamberimiz, zaman zaman sahabeleriyle, zevceleriyle şakalaşmışlardır.

Bir gün Hazreti Ali (r.a.) ile zeytin ekmek yerlerken zeytinin çekirdeklerini Hazreti Ali’nin önüne fark ettirmeden koyduktan sonra:

—*Ey Ali, ne çok zeytin yemişsin! demiş.*

Önce önündeki çekirdekleri görüp şaşırın Hazreti Ali, Efendimizin önünde hiç çekirdek bulunmadığını görünce lâtifeyi anlayıp:

—*Ya Rasulallah, siz de zeytinleri çekirdekleriyle yemişsiniz! diyerek Peygamber efendimizi gülümsetmiştir.*³⁸

Bu örnekler bize İslam Peygamberi olarak bilinen Hz. Muhammed’in aslında şakayı seven ancak ölçülü yapan biri olduğunu gösterir.

³⁵ Ömer Dumlu ve Hüseyin Elmalı, **Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı (meal)**, Birleşik Matbaacılık, İstanbul, 2004, Âl-i İmran Sûresi, 3/159, s. 63.

³⁶ Tahir Galip Seratlı, **Nasreddin Hoca ve Fıkralarından Seçmeler**, Damla Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 11.

³⁷ Ömer Dumlu ve Hüseyin Elmalı, **Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Anlamı (meal)**, Vâkıa Sûresi, 56/35–37, s. 483.

³⁸ Seratlı, s. 10.

Espri

Espri; güldürmek, eğlendirmek, aynı zamanda düşündürmek maksadıyla söylenen söz ve/veya nükte, demektir. Şemseddin Sami'nin genişletilmiş ve sadeleştirilmiş Kâmûs-ı Türkî Temel Türkçe Sözlüğünde yaptığı tanıma göre; eski yazıda, resimde, sözde ve davranışta ince, derin anlam ve espridir. Edebi eserlerde, resimde, hal ve hareketlerde ince ve derin anlamlardır. Mesela söz söyleme sanatında; nükteli söz söylemek gibi. Resim, sanatında; ince anlamlı, düşündürücü veya şakalı figürler, esprili figürlerdir.

Fabl

Soyut fikirleri, somut hâlde veren kısa hikâyeciklerdir. Kişileri genellikle hayvan, bitki ve cansız varlıklar olan, ders verir nitelikli kısa öykülere fabl denir.

Fablda bilinen gerçekleri kısa ve öz sözlerle tekrar ederler. Fabl, sonunda mutlaka açık biçimde ders verir. Karakterleri çoğunlukla insan gibi düşünen ve hareket eden hayvanlardır. Bazen bitki olabilir. Ancak her hayvan tek bir yönü ile ele alınmıştır. Örneğin: karınca çalışkan, tilki kurnaz, karga aptal ve kendini beğenmiş, arı çalışkandır gibi.

Çok defa manzum olan bu türün en önemli özelliği, olayın dayandığı bir "kıssadan hisse"nin bulunuşudur. En eski fablların (M.Ö. VI. ve VII. yüzyıllar arası) Yunanlı Aesopus (Ezop)'a ait olduğu sanılmaktadır.

Ahmet Yaşar Zengin'in yaptığı çalışmaya göre daha sonra Fransız yazarı La Fontaine (1621–1695), aynı konuları daha canlı bir şekilde yazmıştır. Dilimizde, Tevfik Fikret'in *Ağustosböceği ile Karınca*, *Körle Kötürüm* şiirleri, Siracettin Bey'in manzum çevirileri, Orhan Veli Kanık'ın *La Fontaine'in Masalları* isimli eserleri bu türün en güzel örnekleridir. Mevlânâ- *Mesnevi*, La Fontaine- *Fabl*, Beydeba- *Kelile ve Dimne*, Esop'tan *Masallar* çocuklara güzel örneklerin seçilebileceği eserlerdir.³⁹

Fabl, öyküce, çoğunlukla manzum, sonuçta ahlaki bir ders çıkarılan alegorik bir tür küçük öyküdür. Olaya dayalı bir anlatımı vardır. Hayattan alınan küçücük kesitler, hayvanlar ya da bitkiler arasında geçmiş gibi anlatılır. Bugün daha çok çocuk edebiyatında yer alan fablların, toplumu eğitici; örneklendirme ile

³⁹ Ahmet Yaşar Zengin ve Nesrin Zengin, **Eğitim Fakülteleri için Çocuk Edebiyatı**, Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s.220-221, 5. Baskı, (Çocuk Edebiyatı) .

kötü davranışlardan caydırıcı özelliği ile eskiden büyükleri eğitmede kullanıldığı sanılmaktadır.

Fabllarda soyut konular, olay plânıyla hem somutlaştırılarak hem de hareket kazandırılarak işlenir. Olaylar bizi güldürürken eğitir. İnsanlar arasında geçen iyi-kötü, cesur-korkak, dürüst-ikiyüzlü, tok-aç gözlü vb. çatışmalar; bu niteliklerin yakıştırıldığı hayvan kahramanlar arasında geçmiş gibi gösterilir. Fablın dört ögesi vardır: kişiler, olay, zaman, yer.

1. Kişiler:

Fablın konusu olan olay, kişileştirilmiş en az iki hayvanın başından geçer. Bunlardan biri iyi ahlâklı bir tipi, diğeri kötü ahlâklı bir tipi canlandırır. Fablda ikinci derecede kişiler çok azdır, bazen yoktur. Kişi betimlemesi yoktur. Kahramanlar arasında tilki varsa biz onu kurnaz insan yerine koyarız; aslan varsa cesaretine güvenen biri yerine koyarız. Kısa olay bile bütün yönleriyle değil, yalnızca fabla konu olan yönüyle tanımlanır. Derinlemesine duygu çözümlmelerine yer verilmez. Fabllarda bir de anlatıcı kişi vardır. Bu kişinin de betimlemesi yapılmaz, cinsiyeti verilmez. Anlatıcı kahramanları izler, dersini alır. Böylece dinleyen ile aynı görüşü paylaşır.⁴⁰

Nasreddin Hoca'nın genellikle eşeğine kişilik verdiğini hatta onunla konuştuğunu onun dilinden komşusuna cevap verdiğini fıkralarından görmekteyiz.

2. Olay:

Fablın konusu insan başına gelebilecek herhangi bir olaydır. Olay, kahramanın eyleme dönüşmüş beğenme, istek, özlem, öfke, korku gibi tutkuya dönüşmüş duygularından doğar. Fablın gövdesini bir olay oluşturur, asıl önemli olan fablın anlatılış nedenidir. Buna “ders” denir. Fabl plânı dört bölümdür: Serim, düğüm, çözüm, öğüt.

Serim: Olayın türüne, çıkarılacak derse göre kişileştirilmiş hayvanlar ve çevre tanıtımının yapıldığı bölümdür.

Düğüm: Olay o çevrede verilmek istenen derse göre gelişir. Kısa ve sık konuşmalar vardır. Hemen birkaç konuşma ile olay düğümlenir.

Çözüm: Olay beklenmedik bir sonuçla biter. Fablın en kısa bölümüdür.

---

⁴⁰ Türkçeciler, http://www.turkceciler.com/yazi_turleri/fabl.html, (11.02.2013).

Öğüt: Ana fikir bu bölümde öğüt niteliğinde verilir. Bu bölüm kimi zaman başta, kimi zaman sondadır. Kimi zaman da sonuç okuyucuya bırakılır.

3. Yer:

Tasvir yapılmaz fakat çevre çok iyi verilmelidir: Orman, göl kenarı, yol gibi. Olayın geçtiği yer olayla birlikte değişebilir.

4. Zaman:

Her olay gibi fabldaki olay da bir zaman diliminde geçer. Kronolojik zaman kullanılır.

Fabl Özellikleri

1. Dil gelişimini hızlandırır.
2. Hayal güçlerini artırır.
3. Çocuğun ve büyüklerin ufkunu açar ve düşünmeyi öğretir.

Fabllara ilgi duyulmasının sebebi

1. Öykülemenin kısa oluşu.
2. Oyunlaştırmaya uygun oluşu.
3. Çocukların ve büyüklerin dinlerken veya okurken sıkılmayışı.
4. Genelde manzum (şiir) biçimde yazılmış olmaları.
5. Fablların bilhassa çocuklar tarafından yorumlanmaya müsait oluşu.
6. Çocukların ve büyüklerin hayal güçlerine hitap ediyor oluşu.
7. Kâğıt üstüne yazı veya resimleme yoluyla yazılması veya çizilmesinin daha kolay oluşu.⁴¹

c. Nasreddin Hoca fıkraları hakkında genel bilgiler

Halk edebiyatı ürünleri arasında sayılan fıkra, çocuk edebiyatı açısından büyük öneme sahiptir. Çocuklar fıkralar aracılığıyla edebiyatla tanışırlar. Türk fıkraları konularını tamamen yaşanmış olaylardan alır. Fıkra genellikle tek bir olay üzerine kurulur. Fıkraların merkezinde daima insan ve toplum ilişkisi bulunur.

Fıkra hayattan alınmış bir olaya dayanır, tek bir olay ve fikir üzerine kurulur. Her fıkra ince bir mizah, hikmetli bir söz ya da bir hükümle sona erer. Fıkroda gerçekçilik ve az sözle çok şey anlatmak esastır.

---

⁴¹ Zengin, Çocuk Edebiyatı, s. 220.

Fıkraların ilk söyleyenleri bilinmez, yani anonimdir. Fıkralarda, sosyal hayattaki aksaklıklar, günlük kötü ve gülünç olaylar, eski ile yeni arasındaki çatışmalar konu edilir.

Fıkralar, ne dobra dobra konuşmak, ne ipsiz sapsız laf etmek, ne bir tuhaflığı dile dolamak, ne de kaba saba nükte savurmaktır. Bunlar, ince bir zekâ, şen bir mizaç, zarif nükteler ve hazır cevaplıkla örülmüş güldürü nükteleridir.

Fıkra türünün en önemli eseri Nasreddin Hoca fıkralarıdır. Bu bakımdan Nasreddin Hoca fıkraları okul öncesinden tutun daha sonraki yaşlara kadar, her yaş seviyesine göre kitaplaştırılmıştır.⁴²

Nasreddin Hoca fıkraları, Türk anlatı geleneğinin ürünleri arasında büyük ve önemli bir yer tutar. Ayrıca Türk güldürü ustaları içinde Nasreddin Hoca'nın seçkin bir konumu vardır. Bekri Mustafa güldürülerinde daha çok içkiyi, İncili Çavuş salt karşıtları, Bektaşiler her türlü bağnazlığa karşı tepkiyi, Karagöz etnik ayrılık ve dil ayrımlarını temel alır. Nasreddin Hoca ise bütün davranışları, ilişkileri ve boyutlarıyla İnsan'ı ele almıştır.⁴³

Nasreddin Hoca gülmececi de, kaynakları da çok boyutludur. Güldürü ustası Hoca, fıkralarında olasılıklar ve olumsuzluklardan yararlanır. Varlıklar arasında değiştirimler yapar. Alt yapı olarak çelişkileri kullanır. Toplumsal törelere ve biçimsel mantığa başvurur. Koşulları, değişen kuralları ve ilkeleri öne çıkarır. Yaşanmış doğa olaylarını kanıt gösterir. Kendisinin ya da herkesin bildiği genel doğruları gerekçe olarak sunar. “İki akçelik ete tamah eden kırk akçelik baltaya da tamah eder” dediği fıkroda olduğu gibi Bilmezlikten Gelme sanatını uygular. Temeldeki yalanı açığa çıkarır. Benzer varlıklar arasında karşılaştırmalar yapar. Kanıtlanması güç olan sonuçlardan yararlanır; tıpkı “inanmazsan ölç bakalım” dediği gibi. Yararsız töre ve alışkanlıkları yâdsıma yoluna gider; “sana ne” demesi gibi. Birtakım terslikleri, güldürüsüne gereç olarak katar, bir olayı beklenmedik bir sonuca bağlar; “Merdiven satıyorum” demesi gibi. Kimi yerde, eylemi dengiyle karşılayıp misilleme yapar. Yanlış davranışlara uygun özürler bulur; “Acemi bülbülüm” demesi gibi. İki anlama gelen sözcük ve deyimler kullanma ustalığı gösterir; “altı kâğıt” demesi gibi.

İnsanoğlu giderek ağırlaşan hayat şartları içinde yaptığı mücadelelerin sonunda bedensel ve zihinsel büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalabilir. Biraz olsun

⁴² Zengin, Ahmet Yaşar ve Nesrin Zengin, **Türkçe Dersi Özel Öğretim Yöntemleri I—II**, Töre Dağıtım, 4. Baskı, Kastamonu 2012, (Türkçe Dersi Özel Öğretim Yöntemleri) s.246,

⁴³ Zengin, Çocuk Edebiyatı, s.220.

rahatlamak, sıkıntılarından kurtulmak için insanın birtakım esprili ifadelere, tatlı şakalara ihtiyacı vardır.

Bunların, insanı ruhen rahatlattığı bir gerçektir. İnsan ruhunu rahatlatma yollarından biri, yine insanın tabiatında var olan mizah duygusudur. Kırıcı olmayan yollarla yapılan mizahın gerek fert ve gerekse toplum üzerinde olumlu sonuçları görülür. Yerinde yapılan nükteler, anlatılan latifeler fertler arasında sevgi iletişiminin meydana getirir ve sosyal bünyenin sağlamlaşmasına katkı sağlar. Mesela şaka yapmak, şakayı yapan kişi ile şaka yapılan kişi arasında samimiyet ve yakınlık olduğunu gösterir.

Yapılan nükte ve şakalarda dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Espri ve mizah ölçülü yapılmalı, kararınca olmalıdır.
- Karşısındakini düşündürmeli, sevindirmeli, rahatlatmalıdır.
- Mizah yani şaka, doğru olmalı. Şaka yaparken dahi doğruluktan, dürüstlükten uzaklaşılmalıdır.
- Şakalar, doğru olmayan ifadelerle yapılmamalıdır. Sırf başkalarını güldürmek için yalan söylenmemelidir.
- Şaka yapılırken insan onurunun rencide edilmemesine özen gösterilmeli; şaka, karşısındakini küçük düşürmemelidir.

Bütün bu maddeleri göz önüne aldığımızda Nasreddin Hoca fıkralarında bütün bu özellikleri görebilmekteyiz. Toplumun espri ve mizah kültüründen uzak kalması mutsuz insanların sayısını artırmaktadır. Eğer insanlar nükte, latife ve espri kültürünün öne çıktığı bir eğitimi amaçlarsa, asık suratlı mutsuz insanların yerini, tebessüm eden insanlar alabilir.

Ayrıca, Nasreddin Hoca toplumdaki zorba ve marazî tiplere genellikle karşı çıkmaktadır. Hocamız, kıvrak zekâsıyla bu tiplerin tamamını bertaraf edebilmektedir. Onlara verilmesi gereken dersi vermekten çekinmemektedir. Bir başka deyişle eğitimde kullanılan Nasreddin Hoca fıkraları aracılığıyla Nasreddin Hoca, kendisine güvenen, geleceğe umutla bakan bir toplum oluşmasına katkı sağlamış olacaktır.

Fıkralardan anlaşılacağı üzere Nasreddin Hoca başına buyruk yaşamayı tercih etmiş bir kişidir. Bu yüzden de herhangi bir Bey'in himayesine girmemiş ve

belki de bu yüzden düzenli geliri olmamıştır. Ekmeğini taştan çıkarmak deyimini kendi hayatına geçirmiş bir kişiliktir.

Fıkralarından anlıyoruz ki Nasreddin Hoca takdire şayan bir şekilde karşısındakine doğrudan kaba bir söz söylemiyor ama öyle bir cümle kuruyor ki hem söylenmesi gereken lafı söylemiş oluyor hem de hiç kaba söz söylememiş oluyor. Mesela Nasreddin Hoca, kendisini bir ağaca çıkarıp pabuçlarını almak isteyen çocukların teklifini kabul etmiş, fakat ağaca çıkarken pabuçlarını koynuna sokmuştur. Neden pabuçları yanına aldığını soran çocuklara: “belki ağaçtan öteye yol vardır” cevabını vererek onların oyununa gelmemiş, üstelik bunu da dillendirmeyerek aldığı tedbire makul bir cevap bulmuştur. Mantıksal açıdan fikir jimnastiği yapmıştır. Yine kediyi hırsız yerine koyan karısına sen hırsızsın dememiş de baltayı saklamış karısı neden yapıyorsun deyince “iki akçelik ciğere tamah eden kırk akçelik baltayı almaz mı?” karşılığını vererek yine makul bir cevap bulmuştur. Mantıksal açıdan baktığımızda yine burada da fikir jimnastiği yapmıştır. Burada bilmezlikten gelme sanatını uygulamış ve temeldeki yalanı açığa çıkarmıştır.

Tevekkül, bir şeyin olacağını ümit ederek sabırla beklemek demektir, Hoca mütevekkildir. Ama tevekkülü yanlış anlayan tembellerden değildir. Dağdan odun keser, çiftçilik eder, inek besler; geçimi için çalışıp çabalar, kimseye muhtaç olmamaya gayret eder. Bütün tedbirlere rağmen işin gidişatı kendi gayretini aşarsa o zaman da tevekküle sarılır. Hadiselere hâkim olamadığı, onlara tâbi olmak zorunda kaldığı hâllerde daima tevekkül eder. Bunun en açık örneğini eşeğini tüm aramalara rağmen bulamaması üzerine “şu dağın arkasında olması umudum, o da olmasa görün bendeki feryadı” dediği fikradan anlıyoruz.

O önüne gelen herkese merhaba etmeyen kendi çizdiği çizgiyi aşmayan birisidir. Allah’a olan inancı herkes tarafından malumdur, Fıkralarından anladığımızı göre Allah ile konuşur gibi yaşar. “Allah İle Kul Arasına Girmeyin” sözünün sahibi de odur. Ama bir kula boyun eğmediğini de yine fıkralarından anlıyoruz.

Hoca, toplumsal sorunlara karşı çok duyarlıdır. Adaletsizlik, bilgisizlik, haksızlık, ferdi anlamda kişilerde görülen yalancılık, tembellik, kıskançlık, görgsüzlük gibi her türlü olumsuz davranışla mücadele eden bir kişidir

Nasreddin Hoca fıkraları batı dillerine de çevrilmiş bu konuyla ilgili bazı bilgiler Tahir Galip Seratlı'ya göre şu şekildedir:

Nasreddin Hoca fıkraları, batı dillerine de çevrilmiş ve bu dillerde Hoca hakkında mühim neşriyat yapılmıştır. Bunlar arasında Pierre Mille'in 'Nasreddin et son epouse' adlı kitabı, Edmonde Savussey'in 'La Litterature Populaire Turque' adlı eserindeki Nasreddin Hoca bölümü, Jean Paul Carnier'in 'Nasreddin Hoca et ses Histoires Turques' adlı eserleri zikretmek yerinde olur.

Nasreddin Hoca fıkralarıyla bize gerçekten çok ciddi dersler vermiş sadece kendi hayatını değil dünya hayatı ile ilgili diyaloglarıyla bize rehberlik etmiştir. Zira fıkralarında mutlaka çıkarılacak bir ders mevcuttur. Sadece ders değil aynı zamanda dili çok iyi kullanarak sırf bizim kültürümüze bile sayısız deyimler bırakmıştır. Nasreddin Hoca'nın deyim haline getirdiği laflar başka kültürlerce de benimsenmiştir. Zamanımızın Hind filozoflarından Bhagwan Shree Rajneesh, "ölmeden önce ölünüz" adlı kitabında Hoca'nın bir fıkrası olan eşyasının tümünü taşıta yükleyen hırsızın peşine takılıp niye geldin sorusuna – biz buraya taşınmadık mı? diye cevap vermesini anlatan fıkrasını şu şekilde yorumlamıştır: "ölünce hayatınızı noktalamıyor, yalnızca başka bir yere taşıyorsunuz. Bu bana Molla Nasreddin'i hatırlattı".⁴⁴

Bizim dilimize yerleşmiş olan ve Nasreddin Hoca fıkralarından alıntı olup neredeyse atasözü seviyesinde kullanılan bazı sözler ve deyimler vardır.

Bunları şöyle kaydetmek istiyoruz:⁴⁵

1. Al abdestini ver pabucumu.
2. Allah dağına göre kış verir.
3. Allah taksimi.
4. Ayağını sıcak tut, başını serin/Gönlünü ferah tut, düşünme derin.
5. Bindiği (oturduğu) dalı kesmek.
6. Buyurun cenaze namazına.
7. Çömlek hesabına bakmak.
8. Dağ yürümezse abdal yürür.
9. Damdan düşen, damdan düşenin hâlini bilir.
10. Doğduğuna inanır, öldüğüne inanmaz.
11. Dostlar alışverişte görsün.
12. El elin eşeğini türkü çağırarak arar.
13. Elin ağzı torba değil ki büzesin.
14. Fincancı katırlarını ürkütmek.
15. Geç yiğidim geç.
16. Görüp göreceğin rahmet bu.
17. İnce eleyip sık dokumak.
18. İpe un sermek.
19. İşi sağlama bağlamak.
20. Kahve dövücünün (odun kesicinin) hınk deyicisi olmak.
21. Kazın ayağı öyle değil.

⁴⁴ Seratlı, s. 33.

⁴⁵ Sakaoğlu ve Alptekin, ss. 134-135.

22. *Kız oğlan kız.*
23. *Koyduğu yerde otlamak.*
24. *Kör dövüşü.*
25. *Kuşa benzemek.*
26. *Mavi boncuk dağıtmak.*

Bizim dilimize yerleşmiş olan ve Nasreddin Hoca fıkralarından kaynaklanan bazı deyiş ve deyimleri de şu şekilde sıralayabiliriz:⁴⁶

1. *Ölme eşeğim ölme. (Yaz gelecek, yonca bitecek.)*
2. *Parayı veren düdüğü çalar.*
3. *Sermayeyi kediye yüklemek.*
4. *Tabanları kaldırmak.*
5. *Tavşanın suyunun suyu.*
6. *Üzümünü ye de bağını sorma.*
7. *Ya hiç sopa yemedin, ya da sayı saymasını bilmiyorsun.*
8. *Ye kürküm ye.*
9. *Yok devenin başı.*
10. *Yorgan gitti, kavga bitti.*

Atasözü ya da deyim olmadıkları halde gündelik hayatımızda sık sık kullandığımız Nasreddin Hoca fıkralarından kaynaklanan diğer sözleri ise şu şekilde sıralayabiliriz:⁴⁷

1. *Sahibi ölmüş eşeği kurt yer.*
2. *Şuna değmiş, buna değmemiş.*
3. *Sen de haklısın.*
4. *Ya tutarsa?*
5. *Testi kırıldıktan sonra dayağın faydası olmaz.*
6. *Evlilik, gündüzleri çifte hırlama, geceleri çifte horlamadır.*
7. *Bir şeyin zıddı bilinip anlaşılmazsa, kendisi hiç bilinip anlaşılmaz.*
8. *Bilenler, bilmeyenlere anlatsın.*
9. *Ben senin gençliğini de bilirim.*
10. *Biraz da biz ölelim.*
11. *Un var, şeker var, neden helva yapıp yemiyorsun?*
12. *Benden beş karış öte.*
13. *Her gün bayram olsa.*
14. *Acemi bülbül bu kadar öter.*
15. *İnsan evlenince her şeyin altı üstüne gelir.*
16. *Tarifi bendedir.*
17. *Bana görünme de kime görünürsen görün.*
18. *Çiftçi padişahın büyüktür.*
19. *Kurdun kuyruğu koparsa seyret tozu dumanı.*
20. *Gözü açılmadık sığırcık yavrusu.*

⁴⁶ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 136.

⁴⁷ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 135.

21. *Umut şu dağın ardında.*
22. *Yemeğin buğusunu satan paranın sesini alır.*

Yard. Doç. Dr. Naile Hacızade 2005 yılında yayımladığı “Hoca Nasreddin fıkraları ve deyimlerimiz” adlı bildiride, Azerbaycan sahasındaki Nasreddin Hoca fıkralarında tespit edilen deyimlerden bazılarını aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

1. *Belesen ki ağzına daş basıblar.*
2. *Bekle oradan da yolum o yana düşdü.*
3. *Bir şey bilmeseler kaçmazlar.*
4. *Kazan doğdu.*
5. *Kaz bir ayaklıdır.*
6. *Katırın keyfi istediye yere gedir.*
7. *Dişi fil meselesi.*
8. *Işığa gelirler.*
9. *Yohsa işinin düzeldiyini görüb gülürsen.*
10. *Men boyda aksakalın sözüne inanmırsan, eşeğin sözüne inanırsan.*
11. *Mindyini saymır.*
12. *Mıhdaki dananı döyür.*
13. *Mollanın atı kimi her adımda durur.*
14. *On ile(yıla) ya eşek öler, ya teymurleng, ya da men.*
15. *Sen içerden, men bayırdan.*
16. *Senin sözüne inanım, yohsa horozun kuyruğuna.*
17. *Harda olsa buraya gelecek.⁴⁸*

Görüleceği üzere Nasreddin Hoca'nın fıkra dünyası atasözü ve deyim dünyamıza büyük katkılar sağlamıştır. Fıkraların sevilmesinin ve her mecliste anılmasının başlıca sebeplerinden birisinin de, güldürüp düşündürme özelliklerinin yanında ders verme amacının olduğu da unutulmamalıdır.

Mantıksal Açıdan Nasreddin Hoca'ya Uymayan Fıkralar:

Nasreddin Hoca'ya nispet edilen bazı fıkralar Türkiye dışında binlerle, Türkiye'de ise yüzlerle ifade edilmektedir. Bazı fıkralar Hoca gibi kültürlü, iyi öğrenim görmüş, zeki, söz ustası birisine yakışmamaktadır. Ancak fikrayı yazmalara alan veya anlatan kişi bu hususları düşünmeden – ki düşünmesine gerek yoktur – Hocamızı bu yönde öne çıkarmıştır. Böylece de toplumun önderi Nasreddin Hoca, çalan, yiyen, satan, aptallık yapan birisi gibi düşünölmeye başlanmıştır. Biz Hocamızın mantık yapısına, zekâsına, söz ustalığına baktığımızda bile bu fıkraların kolaylıkla Hoca'ya uymadığını söyleyebiliriz.

---

⁴⁸ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 137.

Ahlâki Açıdan Nasreddin Hoca'ya Uymayan Fıkralar

Türkiye'de Nasreddin Hoca ve fıkralarıyla ilgili olarak yüzlerce kitap, binlerce makale ve bildiri yayımlanmıştır. Bunlardan bir kısmında konumuzla ilgili, Nasreddin Hoca'ya ait olduğu kabul edilen fıkralara yer verilmiştir. Yayımlanan eserlerin büyük çoğunluğunda ise ahlak açısından Nasreddin Hoca'ya uymayan fıkralara yer verilmemiştir. Makale ve bildirimlerde ise Nasreddin Hoca ve fıkraları bu yönüyle tartışılmıştır. Sonuçta bu araştırmacıların önemli bir bölümü Nasreddin Hoca fıkralarında müstehcenliğin olamayacağı görüşünde birleşmişlerdir. Bizce de Nasreddin Hoca'nın müstehcen fıkraları yoktur. Zira o kadar ince düşünceli davranan, karşısındaki suçluysa bile onun suçunu yüzüne vurmeyen ince düşünceli birinin, kaba insanlara ait olduğu izlenimini veren aşırı müstehcenlikle alakası olamaz. Hepimiz biliyoruz ki Hoca çok kıvrak ve ince zekâyâ sahip biridir. Bu özelliği de onun her şeyin apaçık söylendiğini gösteren müstehcenliğe ihtiyacı yoktur. O dilediği lafı yine söyler ve bunu yaparken kendisine has olan ince zekâsını kullanarak ince espriler halinde betimler.

Türkçe Eğitiminde Nasreddin Hoca Fıkraları:

Türkçe eğitiminin amacı, öğrencilerimizin kelime hazineleri ile anlama ve anlatma becerilerini geliştirmek, onlara Türk kültürünü aktarmaktır. Nasreddin Hoca fıkraları yapısı gereği eğitim ve kültüre ait unsurları bünyesinde bulundurun bu yönüyle de Türkçe derslerinde kullanmaya müsait bir araçtır. Nasreddin Hoca fıkralarını eğitim açısından değerlendirdiğimizde;

1. Hayata ve geleceğe ümitle bakma,
2. Özeleştiri yapabilme,
3. Herkese karşı hoşgörülü davranma,
4. Bir işe başlarken ve işi yaparken tedbirli olma,
5. Kötü alışkanlıklardan uzak durma,
6. İnsanların dış görünüşüne önem vermeme,
7. Aile kurma ve bunu yaşatma,
8. Tedbirli olma,
9. Dini inançlar,

10. Zalime boyun eğmeme,
  11. Daima çalışmak – boş durmamak,
  12. Karşısındakine kim olursa olsun doğrudan kaba söz söylememe,
- gibi hususlarla karşılaşırız. Bunlar zaten eğitimin hedefleri arasındadır.

Türkçe eğitiminin her kademesindeki amaçlardan biri olan, öğrencinin kelime dağarcığını zenginleştirme çalışmalarında da Nasreddin Hoca fıkraları önemli görevler yüklenebilecek niteliktedirler. Nasreddin Hoca fıkraları bazen tek cümleyle ifade edilen sonuçlarıyla telmih unsuru olarak kullanılmakta ve yukarıda sıraladığımız gibi deyimleşmiş anlam birlikleri niteliği taşımaktadır.

“Nasreddin Hoca fıkralarına değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarının aktarımı ve Türkçe öğretimi açılarından bakıldığında, bunların okullarımızda bol bol kullanılabilir ürünler olduğu görülür.”⁴⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki Nasreddin Hoca fıkralarının en güzel örnekleri, kültür aktarımı ve Türkçe öğretiminin temel araçları olarak ders kitaplarında ve öğretmenlerimizin planlarında yerini kesinlikle almalıdır.

Türkçe Ders Kitaplarında Nasreddin Hoca Fıkraları:

“Çocuk eğitiminde halk edebiyatı ürünlerinin önemli bir rolünün olduğu bilinen bir gerçektir. Bu ürünler hem okul öncesinde, hem de okul sırasında kullanılarak; çocuklara toplumun değer yargıları, halkın edebiyat zevki, gelenek ve inanışları öğretilir.”⁵⁰

Çocuk, okul öncesi dönemde aile büyüklerinin kendilerine söylediği ninniler, anlattığı masal ve fıkralar aracılığıyla halk edebiyatıyla tanışır. İlköğretim çağında ise Türkçe ders kitapları aracılığıyla bunlarla olan ilişkisini devam ettirir.

Masallar, fıkralar, bilmeceler, efsaneler, koşmalar, vb. Türkçe ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı ürünlerindedir. Metinler arasında Nasreddin Hoca fıkralarının ayrı bir yeri vardır. Nasreddin Hoca fıkraları sadece güldürme amacı gütmeyiz. Onlarda, eğlendirirken eğitecek ve düşündürecek hususlar da vardır. Hoca, fıkralarında toplumun aksayan yönlerini göz önüne sermiş ve her türlü haksızlığın karşısında olmuştur. Hoca fıkralarının ders kitaplarında yer alma

---

⁴⁹ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 49

⁵⁰ Zengin, Çocuk Edebiyatı, s. 246.

amacı da bize göre; toplumun yozlaştığı ve suç işleme yaşının çok düştüğü günümüzde çocuklara olumlu fikirler aşlamak ve onları hayata hazırlamaktır.

Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarında yer alan Nasreddin Hoca fıkralarını çıkartılacak hisseler bakımından incelersek, karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

İpe un sermek: İsteklerimizle insanları bıktırmamalıyız.

Kimin içi yanmış: Misafire cömert davranılmalıdır.

Yapacağımı bilirim: En zor durumlarda bile çare üretmek gerekir.

Düdük: Karşılığını vermeden hiçbir şey elde edilmez.

Hoca'nın ziyafeti: Verilen sözler yerine getirilmeli.

Yorgan gitti, kavga bitti: Bizi ilgilendirmeyen işlere karışmamalıyız.

Sana ne: Beni ilgilendiren şeye siz lütfen karışmayınız.

Kavuk: İnsanları dış görünüşüyle değerlendirmemeliyiz.

Hırsızlarla Hoca: Sahip olduğumuz şeyleri korumalıyız.

İnşallah benim: Gelecekte ne olacağını kesin olarak bilemeyiz, her zaman başka ihtimallere de açık olmalıyız.

Ya secde ederse: Her şeyi Allah'a havale bahanesiyle günlük hayatla ilgili sorumluluklarımızdan kaçmamalıyız.

Konuşma Eğitiminde Nasreddin Hoca Fıkraları:

Konuşma, genel mânada tasarlananların, duygu, düşünce, arzu ve isteklerin, muhatap olunan kişi veya topluma sözle bildirilmesidir. Daha doğrusu herhangi bir konunun zihnimize tasarlandıktan sonra karşımızdakilere sözle iletilmesidir. Konuşma bir insanın; zihinsel gelişimi, kişilik olgunluğu ve toplumsal ilişkilerinin bir aynasıdır, diyebiliriz.

Konuşmanın, sosyal hayatımızda başarı veya başarısızlığını belirleyen önemli simgelerden biri olarak ele alındığını tecrübelerimiz ortaya koymaktadır. Çünkü toplum hayatımızda, işte ve okulda bizi bir yerlere götüren, bazen vezir bazen de rezil eden şeyin konuşma olduğunu sosyal hayatın getirdiği uygulamalardan anlıyoruz. Âdem Peygamber'den bugüne kadar, bireyin dil yoluyla kurduğu iletişimin bir yönünü teşkil eden konuşma; duygu, düşünce, arzu ve isteklerin ortaya konması ve bireyler arasındaki yaşantıların paylaşılmasıdır.

Konuşma, sadece birtakım sözcükleri ses aracılığıyla başkalarına aktarmak değildir. Bir anlatım ve anlaşma aracı olan konuşmanın da diğer anlatım biçimlerinde olduğu gibi kendine özgü kural ve ilkeleri vardır.

Çocuklar belirli konuşma alışkanlıkları edinerek okula gelirler. Okul öncesi dönemde, çocuk ailesinin gelenek, görenek ve alışkanlık sınırı içinde gelişen bir konuşma eğitiminden geçirilir. Ancak çocukların konuşmalarını geliştirebilirlikten kurtarıp, onlara doğru ve düzgün konuşmanın kural ve teknikleriyle ilgili davranışların kazandırılması okul eğitiminin sorumluluğudur.⁵¹

Konuşma, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin de temelinde yer alır. Öğretmen-öğrenci arasındaki bilgi alışverişi, açıklama, anlatma, değerlendirme en çok konuşma aracılığıyla yapılır. Doğru ve etkili konuşma etkili konuşma eğitimi ile elde edilen bir beceri olup, etkili ve güzel konuşma eğitiminin geliştirilmesinde ve bireylerin toplum halinde yaşamalarında çok büyük öneme sahiptir. Konuşma becerilerinin geliştirilmesinde başta Türkçe öğretmenleri olmak üzere bütün öğretmenlerimize büyük sorumluluklar düşmektedir.⁵²

Bizim de katıldığımız Nasreddin Hoca fıkralarının katkılarıyla konuşma eğitiminde amaçlananları Ahmet Yaşar Zengin'in şöyle sıraladığını görüyoruz:

1. Çocuğun, dili özlü biçimde kullanma gücü gelişir. Kelime serveti artar.
2. Çocukta mizah duygusu gelişir.
3. Çocukların hoşça vakit geçirmelerini sağlar.
4. Çocukları eğlendirir.
5. Bilgisini artırır, çocuğa zihin jimnastiği yaptırarak zekâ gelişimine katkıda bulunur.
6. Hafızasını güçlendirir.
7. Dikkat süresini artırır.
8. Kültür taşıyıcılığı görevini yükler.
9. Çocuğun sosyalleşmesine, toplum içinde uyumlu davranmasına katkıda bulunur.⁵³

Felsefi Açıdan Nasreddin Hoca Fıkraları:

Yapılan nükte ve şakalarda dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Daha önce bahsettiğimiz bütün bu hususları Nasreddin Hoca fıkralarında görebilmekteyiz. Bizim kanımızca yalınayak Nasreddin'i herkes benimsemeli ve fıkralarındaki öğretilerinden yeterince yararlanmalıdır.

Nasreddin Hoca fıkraları toplumun her kesiminde şuurlu bir şekilde tanıtılabilirse, onun nükteleri sayesinde felsefi bir derinliğe ulaşabiliriz.

Ayrıca, Nasreddin Hoca toplumdaki zorba ve marazi tiplere karşı çıkmaktadır. Hocamız, kıvrak zekâsıyla bu tiplerin tamamını bertaraf edebilmektedir. Bir başka deyişle Nasreddin Hoca ile kendisine güvenen, geleceğe umutla bakan bir toplum olmasına katkı sağlamış olacaktır.

Nasreddin Hoca, nükte ve latifeleriyle insanları hem güldüren hem eğiten, eğitirken de düşündüren bir halk filozofudur. Eğer Nasreddin Hoca

⁵¹ Zengin, Çocuk Edebiyatı, s.220.

⁵² Sakaoğlu ve Alptekin, s. 52.

⁵³ Zengin, Çocuk Edebiyatı, s, 246.

ve fıkraları gerçek kimliğine kavuşturulabilirse, hiç kimsenin şüphesi olmasın ki o da ünlü düşünürlerin arasındaki yerini kolaylıkla almış olacaktır.

Nasreddin Hoca, nükte ve latifeleriyle insanları hem güldüren hem eğiten, eğitirken de düşündüren bir halk filozofudur. Eğer Nasreddin Hoca ve fıkraları gerçek kimliğine kavuşturulabilirse, hiç kimsenin şüphesi olmasın ki o da ünlü düşünürlerin arasındaki yerini kolaylıkla almış olacaktır.⁵⁴

Nasreddin Hoca Fıkralarının Şiirleştirilmesi

Nasreddin Hoca fıkralarının anlatım biçiminde gerek eski yazı olmasından kaynaklanan gerekse şiir veya düzyazı olmasından kaynaklanan farklılıklar mevcuttur. Bu konuda Prof. Dr. Sakaoğlu ile Prof. Dr. Alptekin'in şu ifadelerine yer vermekte fayda vardır:

Nasreddin Hoca fıkralarının nazım/şiir biçiminde yazılması ile ilgili iki farklı görüş mevcuttur: Fıkraların şiir şeklinde yazılmasını onaylayanlar ve karşı çıkanlar. Nasreddin Hoca fıkralarını şiir olarak yazan ilk kişi Fuat Köprülü'dür. Ondan otuz yıl sonra Orhan Veli şiir olarak yazmıştır.⁵⁵

Biz Orhan Veli'nin şiir olarak yazdığı fıkralara da yer vererek mantığı dil bakımından da öne çıkarmayı hedefledik. Zira fıkraların anlatım şekli de önem taşımaktadır. İstedik ki bu çalışmada hem şiir şekli hem de düzyazı şekli yer alsın böylece karşılaştırma imkânı doğsun.

Nasreddin Hoca fıkralarının şiir şeklinde yazılması konusunda Ziya Gökalp'ın yazdıkları şu şekildedir:

Bazı şairlerimiz, Nasreddin Hoca Fıkralarını nazma/şiire çektiler. Fakat bunlar bu eserlerinde muvaffak olamadılar. Zira Nasreddin Hoca fıkralarının başlıca özelliği, Hoca'nın söylediği son sözlerdir. Bu söz hiç değişmeksizin aynıyle muhafaza olunmak lazımdır. Fıkraların manzum şeklinde ise bu esas şarta riayet edilmemişti. Hatta bazılarında bu son söz, büsbütün ortadan kalkmıştı. İşte bu sebebe binaen; bu Nasreddin Hoca fıkralarının manzum/şiir şekilleri o kadar rağbet görmedi. İşte: bu tecrübeden bu yeni tab'da istifade etmeliyiz. Fıkraları ıslah ederken onların son cümlelerine katıyen dokunmamalıyız. Şüphesiz Hoca'nın son kelimelerine dokunmak, kitabın bütün kıymetini izale eder⁵⁶

Prof. Fuat Köprülü ise Nasreddin Hoca fıkralarını niçin nazma çektiğini şu şekilde açıklamış:

... Sanat âleminde hiçbir kıymetleri olmayan birkaç şair Hoca'nın bazı latifelerini nazım/şiir çerçevesine sokmaya çalıştılar. Fakat hiç

⁵⁴ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 53.

⁵⁵ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 106.

⁵⁶ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 105.

muvaffak olamadılar. Hele Avrupa medeniyet dairesine girdikten sonra şairlerimizin böyle milli mevzulara kıymet vermeyecekleri tabiidir.

Memleketimizde “Çocuklarımıza Neşideler” ve “Çocuk Şiirleri” ile bilhassa merhum Tevfik Fikret’in Şermin’iyle başlayan çocuk edebiyatı için, “Nasreddin Hoca’nın gayet iyi ve çok millî bir meczûteşkil edeceğini bundan iki sene evvel düşünmüş hatta üç dört parça da yazmışım. Küçük sınıflarda muallimlikle meşgul olurken, bazı dostlar bu gibi hikâyelerin çocuklar üzerinde çok mükemmel bir tesir bıraktığını söyleyerek daha bu vadiye manzumelere muhtaç olduklarını söylediler. Çok millî olan bu mevzuun, çocuklarımızı pek ziyade alakadar edeceğini zaten evvelce de tahmin etmişim. Binaenaleyh bu teşvikten de yeni bir cesaret alarak, bu küçük kitabı teşkil eden manzumeleri/şiirleri yazdım.⁵⁷

Gerçekten de fikranın anlamı ve nüktedeki ağırlığın yansıtılması bakımından nazma dönüştürmek epeyce bir edebiyat ve de kelime bilgisi gerektirecektir.

Nasreddin Hoca fıkralarını Türkiye’de nazma çekilmesinde yaygın olarak akla gelen isim Orhan Veli Kanık’tır. O da kitabını niçin şiir şeklinde yazdığını şöyle ifade ediyor:

“... *La Fontaine*’in masallarını Türkçeye çevirdiğim sıralarda dostum Şevket Rado bana Nasreddin Hoca’ya ait fıkraları da manzum/şiir olarak yazmamın iyi bir şey olacağını söylemişti. Böyle bir işin ehemmiyeti, doğrusu, o zaman pek düşünmemişim. Bu fıkraları bulabilmek için birkaç kitap karıştırdıktan sonra gördüm ki ünü yabancı ülkelere kadar yayılmış olan bu milli kahramanımızın hikâyeleri daha hâlâ Türkçe olarak yazılmamış. Güzel bir üsluptan geçtim, okuduğum kitaplarda, doğru dürüst bir Türkçe bile yoktu. Bunun üzerine de, bu fıkraları okunabilir bir dille yazmanın, küçümsenmeyecek bir iş olduğuna inandım. Yazdığım Nasreddin Hoca fıkralarının, bu güne kadar yazılanların en iyisi olduğunu söylersem pek de böbürlenmiş sayılmam.”⁵⁸

Nasreddin Hoca fıkralarının şiir şeklinde yazılmasını olumlu bulanların yanı sıra olumsuz bulanlar da var. Bunların başında Samim Kocagöz gelmektedir.

...Köprülü, incelemesinin sonuna Hoca’nın fıkralarını manzum olarak eklemiştir. Orhan Veli de ondan otuz yıl sonra aynı tutumla Nasreddin Hoca fıkralarını manzum yazdı. Önsözünde Orhan Veli “*La Fontaine*’in fable’lerine benzer bir nazım şekli.” kullandığını açıklıyor. Bence, Nasreddin Hoca’nın fıkraları, kuruluş bakımından, esprilerinin içyapısı bakımından manzum olarak anlatılamaz. Her şeyden önce Hoca’mız, fıkra, hikâye anlatmak için— yazmak içinse hiç bir çaba harcamış görünmüyor. Ulusal bilincimizin derinliklerinde yaşayan Nasreddin Hoca’nın dehasını, düpedüz yaşantısında aramalıyız. Onun büyüklüğü yeteneği, günlük ilişkilerindedir. İçinde yaşadığı toplum görüşü, halkla

⁵⁷ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 107.

⁵⁸ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 106.

ilişkileri ve konuşmaları, giderek toplumun görüş açısı, onun fıkralarıdır. Üstelik Hoca'mızın günlük yaşantısı içinde manzum konuştuğunu, ya da manzum hazır cevaplığını kimse iddia edemez. Bu yüzden Prof. Köprülü'nün Manzum Nasreddin Hoca fıkraları, tatsız, yapmacık bir havaya bürünmüştür. Ünlü Şairimiz Orhan Veli'nin ustalığı da manzum olarak Hoca'nın fıkralarını kurtaramamıştır. Çünkü Fıkralarda manzum söylenebilme olanağı ve karakteri yoktur. Çocuklarımız için bile olsa, fıkraları manzum söylemek gereksizdir diyorum: La Fontaine'e uyarak Hoca'nın fıkralarını yazmak, gereksiz bir sürü laf etmek gibi bir şey oluyor Hoca'nın esprisi.⁵⁹

Bu çalışmamızda Nasreddin Hoca ile ilgili kitabından epeyce yararlandığımız Şükrü Kurgan da bir radyo konuşmasında şöyle demektedir:

“Bu konudaki düşüncemi, Fransız oyun yazarı Şaşa Gitrey (Sacha Guitry)'nin şu sözleri ile açıklayabilirim: ‘Bir güzel hikâye yazılır, yani okuma yoluyla sunulursa değerinin üçte ikisini yitirir. Çünkü Hikâyeler okunmak için değil anlatmak içindir.’

Böyle olunca bir Nasreddin hikâyesinin düz yazıyla yetinmeyip manzum/şiir yazmaya kalkmanın, ölçü ve uyak zorunluluğu yüzünden sözün gereksiz biçimde uzatılması yanında, hikâye sonundaki nüktenin gücünü yitirmesine de neden olacağı düşüncesindeyim. Nitekim bu yoldaki pek çok deneme arasında, sadece Orhan Veli oldukça başarılı olmuştur. Sonuç olarak Hoca'nın hikâyelerini manzum yazmanın yerinde harcanmış bir çaba sayılmayacağını belirtmek isterim.”⁶⁰

Biz bu çalışmamızda daha önceden de değindiğimiz gibi Orhan Veli'nin şiirleştirdiği Nasreddin Hoca fıkralarını değerlendirdik. Ancak örnek olması bakımından ve de bu tartışmayı aydınlatması bakımından Prof. Fuat Köprülü'nün bir şiirini de buraya almayı uygun gördük:⁶¹

Yorgan Gitti, Kavga Bitti!

*Bir gece, Hoca yatakta
Rahat rahat uyuyorken;
Bir gürültü, bir şamata
Koptu tâ kapıdan birden.
Buna dayanamazdı insan;
Hoca fırladı yaktan!
Pencereyi açıp baktı:
Lakin karanlıktı sokak,*

⁵⁹ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 107.

⁶⁰ Sakaoğlu ve Alptekin, s. 107.

⁶¹ Sakaoğlu ve Alptekin, s.117.

*Karısı şamdanı yaktı,
Korkudan kalbi vurarak:
“Aman, bakma pencereden!
Hem buna karışmak neden?”
Fakat Hoca pek meraklı;
Fazla söz dinleyemezdi...
Kavgada kalmıştı aklı,
Deminki ses nasıl sestisi?
Devam ederken harıltı
Hoca fazla duramadı!
Başındaki takyesini
Düzeltip yorganı aldı;
Karısı, artık, sesini
Çıkarmayıp baka kaldı.
Arkasında bir şal yorgan,
Hoca fırladı kapıdan...
“Yahu, nedir gürültünüz
Gece vakti böyle sizin?
Torbaya mı girdi gündüz?
Artık yeter, sesi kesin!
Hem bilelim, nedir dava,
Kör dövüşü yetmez mi ya?”
Hepsi boş, gürültü müthiş,
Hoca'nın sözü kaynadı;
Derken karanlıkta -Ne iş!-
Yorgan arada oynadı.
Çırılçıplak kaldı Hoca,
Çekildi hemen bir uca...
Gürültü çoğalmıştı pek!
Baktı Hoca, biraz kalsa
Don gömlek bile gidecek...
Hemen: “Bende akıl olsa*

*Yatağımdan çıkar mıydım?
Deyip döndü nadim nadim.
Bu esnada, dışarıdaki
Gürültüler hep kesildi;
En sonra kalan, bir iki
Ayak sesi de kesildi;
Ne gürültü, ne patırtı...
Hoca buna şaşakaldı
Şaşkın şaşkın giriyorken
Odaya, karısı sordu:
“Kavga n’eymiş?
Böyle birden,
Neye uzamayıp durdu?
Sanıyordum uzayacak,
Sabaha sürececek mutlak?”
Hoca biraz düşünerek
Durdu başını salladı;
Anlamıştı bu sırrı pek,
Damağında vardı tadı,
Dedi, ” Bizim yorgan gitti,
O gidince, dava bitti...”⁶²*

Bizim görüşümüze göre Prof. Fuat Köprülü’nün çalışmasına nazaran, Orhan Veli’nin çalışması daha etkindir. Çünkü hem daha kısa, hem de anlatılmak istenen nükte tam olarak anlaşılmalıdır.

Genel olarak incelediğimizde Nasreddin Hoca fıkralarının nesir/düzyazı şeklinde olması, manzum/şiir şeklinde olmasından daha iyi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü düzyazı şeklinin nüktenin gücünü daha iyi yansıttığını görmekteyiz. Ayrıca tıpkı Ziya Gökalp gibi fikranın son cümlesine dokunulmaması gerektiğini de düşünmekteyiz. Yine şiirde Nasreddin Hoca’nın hazırcevaplığı, dolambaçlı yollardan-kafiyeler arayarak- söyleniyor ki, tadı tuzu kaçıyor. Nasreddin Hoca’nın fıkraları, düpedüz ve kısa olarak söylendiği zaman,

---

⁶² Sakaoğlu ve Alptekin, s. 116.

çocuklarımızın aklında daha kolay kalır. Bir olayı, bir espriyi, dosdoğru az ve öz konuşarak anlatmayı bu vesileyle düzgün konuşmayı daha kolay öğrenirler.

ÇALIŞMAMIZDA UYGULADIĞIMIZ YOL VE YÖNTEM HAKKINDA

Şimdiye kadar Nasreddin Hoca hakkında taradığımız kaynaklardaki görüşleri kendi görüşlerimizi de katarak değerlendirmesini yaptık. Bundan sonra da çalışmamızın aslını oluşturan konulara değineceğiz. Ama öncelikle çalışmamızda uyguladığımız yol ve yöntem hakkında bazı konuları paylaşmak gereği duyuyoruz:

Biz bu çalışmamızda Nasreddin Hoca fıkralarını Mantıksal açıdan inceleyeceğiz. Çalışmamızın daha verimli olabilmesi için Hoca'nın zekâsına, ilmi kişiliğine, nüktedanlığına ve yöntemine bakacağız. Bunu bilinen yaygın kaynaklardan faydalanarak yapacağız. Fıkraların otantikliğini tespit etmek veya onların Hoca'ya ait olup olmadığını incelemeye bizim çalışmamızın kapsamı dışındadır. Biz Nasreddin Hoca'ya isnat edilen fıkraları alanımız açısından incelemeye alarak, konularımızın kapsamını geniş tutmak istedik. Hatta Nasreddin Hoca gibi bir kişiliğin yaşayıp yaşamadığı bizi fazla ilgilendirmemektedir. Bizi bu tür fıkraların varlığı ve onlardaki mantıksal örgü ilgilendirmektedir.

Çalışmamızda, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Nasreddin Hoca fıkralarını yaygın Mantık kaynaklarından faydalanarak, mantıksal açıdan incelemeye çalıştık. Mantık deyince akla pek çok konu gelmektedir. Birinci bölümde “Mantıksal İşleyişi” gösteren, ikinci bölümde “Yanlışa Düşme Nedenlerini” gösteren fıkraları, üçüncü bölümde “İşaret Edilen Yanlışlar” ve dördüncü bölümde de “Yanlışlardan Korunma” açısından Nasreddin Hoca fıkralarını inceledik. Fıkralara dil bakımından yaklaştığımız gibi mantık yanlışları açısından da yaklaştık. Yine mantığın ana konuları da bizim çalışmamıza destek veren konular arasında yer almıştır.

Çalışmamızı hazırlarken ele aldığımız konu başlıklarında mümkün olduğu kadar konuyu tanımlamaya özen gösterdik. Bu çalışmamızda dipnot göndermelerini konu başlığını anlatan kelimeye yerleştirmeyi uygun gördük. Bunda maksadımız diğer araştırmacıların işini kolaylaştırmaktır, zira aynı konu

farklı kitaplarda farklı konu başlığıyla sunulmuştur. Biz mümkün olduğu kadar bu farklı başlıkları kaynak gösterip sunarak, konuyu tek çatı altında birleştirmeye çalıştık. Bunu bizim yaşadığımız kavram kalabalığını başkalarının da yaşamamasının önüne geçmek için bilinçli olarak uyguladık. Bu sebeple incelediğimiz konuyla ilgili dipnot numaralarını söz konusu mantık terimi olan kelimedeki kullanmayı uygun gördük. Fıkraları nereden aldığımızı anlatan dipnot numaralarını da fıkranın hemen sonuna yerleştirdik. Fıkraları, aldığımız kaynaktaki formunu koruyarak verdik. Söz konusu fıkralardaki dili, dilin yaşayan bir olgu olduğu kabulü ile günümüz dilindeki Türkçe karşılıkları kullanarak vermedik ancak imla hatalarını düzelttik.⁶³ Dildeki gelişimin de görülebilmesi ve gelecek nesillere kaynaklık etmesi için üslubu aynen korumayı uygun bulduk.

Çalışmamızda Nasreddin Hoca fıkralarını incelerken gördük ki bir fıkroda birden çok Mantık Terimi, Yanlışla Düşme Nedeni, Mantık Yanlışı ya da Yanlışlardan Korunma Yolları bulunmaktadır. Bu sebeple aynı fikrayı tamamen tekrar ele almak yerine hatırlatacak kadar değinmeyi uygun gördük. Ancak tekrar okumak isteyenler için sayfa numarasını referans olarak verdik. Dijital baskısı için bahsi geçen fıkra adına köprü (link) kurduk, yazılı baskısı içinse sayfa numarasını referans verdik. Toplamda 104 adet referansa ulaştık. Ayrıca daha kolay bulunabilmesi için fıkralar adlarını içeren indeks hazırladık. Yine fıkraları ilk bahsi geçen yerde paylaşırken hemen her bölümde yeni bir örnek fıkra kullanmaya özen göstermeye çalıştık.

Hem çalışmamıza örnek olması, hem de Yanlışlar konusunda Nasreddin Hoca'nın bakışını anlamak açısından “ Bu bile az geliyor!” adlı fıkraya burada değinmeyi uygun görmekteyiz:

*Yeni subaşı, merhum gibi doğru adammış ama gel gelelim,
Akşehir'de mum tutturuyormuş. Yok, yan baktın! Yok, çamura battın!
Derken günün birinde de, “Ne kaza bela gelirse, bunlardan gelir!”
 demiş; kamayı, bıçağı yasak etmiş.*

---

⁶³ Tdk. İlköğretim Okulları İçin Yazım Klavuzu, 2. tıpkıbasım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Bizimkinin de mollalık zamanı, kafasından kavak yelleri esiyor ki, yasağı masağı sayar mı? Bir güne bir gün, yatağının yanından ayırmazmış. Ne olmuş, nasıl olmuşsa, bir gün yakayı ele vermiş.

Subaşı:

—“Söyle bakalım molla, demiş; cübbenin altından çıkan bu koca alamet nedir?”

Molla Nasreddin ne desin:

— “A büyük başlım, demiş; ben bununla kitabımın yanlışlarını düzeltiyorum!”

Bu söz üstüne subaşı, sular gibi köpürerek:

— “A Molla, sen boyundan büyük lâf ediyorsun; hiç bununla yanlış düzeltilir mi?” deyince, bizimki de:

— “Ne diyorsun ağam, demiş; bazen öyle yanlışlıklar oluyor ki, bu bile az geliyor!”⁶⁴

Bu fıkra bize Nasreddin hocanın yanlışlara bakışını, insanların büyük yanlışlar yapabileceğini ve onları gidermenin gerekli ve zor olacağını hatırlatıyor. Tespitimize gelince Nasreddin Hoca burada yaygın olarak Argumentum ad Baculum diye bilinen Aba Altından Sopa Gösteriyor.

Nasreddin Hoca ile ilgili fıkralar hemen hemen herkesin dilindedir ve kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Tıpkı Orhan Veli Kanık gibi kimileri Nasreddin Hoca'nın aslında yaşamadığını, halk tarafından oluşturulmuş sanal bir kişilik olduğunu iddia etse de çoğunluk onun yaşadığını kabul ederek fıkralarını kullanmış, bazı ilim adamları hakkında araştırmalar yapmıştır. Ancak bu kez de yaşadığı dönem konusunda ihtilaf oluşmuştur. Şemseddin Sami, *Kamus'ul Alam* da Nasreddin Hoca'nın Selçuklular döneminde yaşadığını ve Hacı Bektaş Veli'nin çağdaşı olduğunu yazmıştır. Bereketzade İsmail Hakkı *Yâd-ı Mazi* adlı kitabında Timur'la Hoca'nın arasındaki geçtiği ileri sürülen olayların asılsız olduğunu, Hoca'nın Selçukiler devrinde yaşadığını belirtmiştir.

---

⁶⁴ Güney, 1974, s. 54.

Kimileri ise Nasreddin Hoca fıkralarına anonim bazı fıkraların eklendiğini, duyduğumuz her fıkranın Nasreddin Hoca'ya ait olmadığını iddia etmektedir. Biz bu irdelemeyi yapmadık.

Nasreddin Hoca fıkraları halk arasında gülünç fıkralar olarak görülmüş ayrıca bazı fıkraları da deyimle dönüşmüştür. Bu çalışmayı bitirdikten sonra ümit etmekteyiz ki, Nasreddin Hoca fıkralarının sadece gülünç değil, aynı zamanda da belli bir mantık çerçevesinde söylendiği ispatlansın. Bu fıkralar daha bilimsel bir bakış açısı kazanarak literatürde ki yerini bu şekliyle de alması için bir adım atmış olalım.

Çalışmamızın ilk ve son çıktısını okuyup düzeltmelerini yapan ve tavsiyelerde bulunan Şebnem Küçükkaptan'a, Edebiyat Hocam Ahmet Yaşar Zengin'e, son baskısını okuyup düzeltme ve sorularıyla tezin daha açık olmasına katkı sağlayan Hülya Demirel'e çok teşekkür ederiz. Tüm tez boyunca düzeltme ve tavsiyeleriyle tezimizin bölümlerinin sistematik bir şekilde oluşmasına katkı sağlayan, aynı konuya birden fazla isim verilmiş olmasından dolayı karşımıza çıkan engelleri aşmamızda destek olan ve Türkçe karşılığı olmayan bazı mantık terimlerine isim önermemizi sağlayan ayrıca tezimizin oluşmasına çok büyük katkı sağlayan kaynakların teminindeki cömert desteğini de dikkate aldığımızda danışman Hocam Prof. Dr. İbrahim Emiroğlu'na müteşekkir olduğumuzu da burada belirtmek isteriz. Çalışmamızı geliştirirken okuduğumuz kaynak yazarlarına ve aynı görüşleri paylaştığımız yada çalışmamız kapsamına almadığımız için alıntı yapmadığımızdan dolayı kaynakçada not almadığımız eserlerin yazarlarına da ayrıca teşekkür ederiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAĞLAM MANTIKSAL İŞLEYİŞİ GÖSTEREN FIKRALAR

Mantık, Arapça “nutuk” kelimesinden türemiştir. Nutuk, sözlükte hikmet ve akıl anlamlarına gelir. Ayrıca söz demektir. Latince “logos” kelimesinden türeyen logique veya logic aynı anlamdadır. Aristo bu bilime, “gerçeği bulmaya yarayan araç” anlamına gelen (organon) adını vermiştir. Doğru düşünme kendini akıl yürütmede gösterir. Akıl yürütme, verilen yargılardan (öncüller) sonuç olarak yeni bir yargı çıkarma işlemidir. Salt akıl yoluyla (a priori) bilinebilen doğruluk ile ancak tecrübe ile bilinen (a posteriori) doğruluk arasında bir öz ayırımının olup olmaması sorunu veya bu ikisi arasındaki seçim gibi konuları burada göz ardı ediyoruz.

Farabi nutk/mantığı, “İnsanda yaratılıştan, fitri olarak, bulunan ruh kuvvetidir ki başka hayvanlarda bulunmayan ve insanlara mahsus olan temyiz gücü ile varlıkları birbirinden ayırt etmek bunun sayesinde”⁶⁵ demiştir. Aristoteles, Mantığın (organon) gayesini “Burhanı/ıspatı incelemek, tarif etmek, prensiplerini belirlemek ve bu prensipleri çeşitli ilimlere uygulamak” olarak açıklamıştır.⁶⁶

Çalışmamız sırasında gördük ki Nasreddin Hoca üst düzey mantık eğitimi almış gibi mantığını çok iyi kullanıyor. Pek çoğumuzun kabul edeceği gibi mantık bilgisine sahip olmak yetmez; esas olan aynı zamanda bu bilgileri yerinde ve doğru olarak kullanmaktır. Çalışmamızı okuduktan sonra sizin de göreceğiniz gibi Nasreddin Hoca bu meziyetini çok güzel kullanmıştır.

1. 1. TUTARLILIK

İki inancın her ikisi de doğru ise bunlar tutarlı, yalnızca biri doğru ise bunlar birbiri için tutarsızdır.⁶⁷

Şimdi bahsedeceğimiz “Yıldızla ısınmış” adlı fıkra bize tutarlılık için güzel bir örnek vermektedir.

Bir gün Nasreddin Hoca ve arkadaşları iddiaya tutuşmuşlar.

Eğer Hoca karanlık ve soğuk bir gecede, sabaha kadar köy

⁶⁵ Farabi, **İhsaü'l-Ulûm İlimlerin Sayımı**, Çev. Ahmet Ateş, İstanbul 1990, s.78

⁶⁶ İbrahim Emiroğlu, **Klasik Mantığa Giriş**, Elis Yayınları, Ankara, 2007, (Mantık) s. 208

⁶⁷ Warburton, s. 133.

meydanında bekleyebilirse arkadaşları ona güzel bir ziyafet çekecekmiş. Şayet bunu beceremezse o, arkadaşlarına ziyafet çekecek. Kararlaştırılan gün Hoca meydanın ortasında, sabaha kadar tir, tir titreyerek beklemiş. Sonra yanına gelenlere:

—Tamam, demiş. İddiayı kazandım.

—Ne oldu, ne yaptın, demişler.

—Bekledim sabaha kadar, demiş.

—Hayır demişler. Sen gökteki yıldızın ışığıyla ısındın. İddiayı kaybettin! Ziyafetimizi hazırla. Hoca çaresiz kabul etmiş. Ziyafet vakti kocaman bir kazanın altına minicik bir mum koymuş. Güya yemek pişirecek.

—Ne yapıyorsun? Demişler. Kıs, kıs gülererek cevap vermiş:

—Bu mum sicağıyla size yemek pişireceğim arkadaşlar. Gökteki yıldızın ışığıyla ben nasıl ısındıysam, bu kazandaki yemek de öyle pişecek!⁶⁸

Pek çok Nasreddin Hoca fıkralarında olduğu gibi bu fıkrada da Mantıksal Sağlamlık, Uygunluk ve Tutarlılık ile ilgili örnekler görmekteyiz. Burada Uygunluk, Tutarlılık işleniyor ki formel mantıkta bu ifadesini şöyle bulur;

Eğer uzaktan ışık etki yapıyorsa bu mum yemeği pişirir.

(Mademki)Uzaktan ışık etki yapıyor;

Öyleyse bu mum da yemeği pişirir.

Burada da görüldüğü gibi uzaktan gelen ışığın birini ısıtabileceğine inanan bir kişi aynı zamanda bir mumun da yemeği pişirebileceğine inanmalı ki tutarlılık göstermiş olsun, aksi halde tutarsızlık sergilemiş olur ki zaten Nasreddin Hoca'da bu duruma dikkat çekmek istemiştir.

1. 2. TÜMDEN GELİM (DEDUCTION)

Bir genel öncülden özele veya tikele varma Tümden Gelimdir.⁶⁹ Doğru düşünme kendini akıl yürütmede gösterir. Akıl yürütme, verilen yargılardan

⁶⁸ Selim Savcı, *Nasrettin Hoca'dan bir Tatlı Gülüş*, Gül Yayınevi, Ankara, 1984, s. 75.

⁶⁹ İbrahim Emiroğlu, İbrahim, *Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, (Mevlânâ (2003)).s.106.

(öncüller) sonuç olarak yeni bir yargı çıkarma işlemidir. Gerçeğe uygun olan yargı (önerme) doğru, uygun olmayanı da yanlıştır. Doğru ile yanlışa “doğruluk değeri” denir. Kesin sonuç veren akıl yürütmeye (Çıkarım-Inference) Dedüksiyon (Tümdengelim) denir. Öncülleri doğru olan bir tümdengelim tanıtının sonucu kesin doğrudur, yani eğer öncüller doğru ise, sonuç da mutlaka doğru olur.⁷⁰ Dedüksiyonun doğruluğuna “Mantık doğrusu” denir. Mantık biliminin asıl konusu mantık doğrusunun taşıyıcısı olan dedüksiyondur.

“Ayakları o tarafa çekmiş de (Başını unutmuş)” adlı fıkra bize bu konuda bir örnek sergilemektedir.

Her sakala tarak sürmesini bilen bir adam varmış; Hoca'yı da her gördükçe, sakalının altından

— *“Efendi Hazretleri, yüzünüzü gören cennetlik oluyor; ayda yılda bir olsun, acı bir kahvemizi içip de bizleri ihya etmiyorsunuz!” der; daha da ne diller dökermiş...*

Hoca içinden:

“Bu mübarek adam, çarşıda pazarda böyle yaparsa, ya evine barkına uğrasam, kim bilir nasıl deli divane olacak?” diye geçirirmiş.

Bir gün, ayakları o tarafa çekmiş de: “Bari bir gönül alayım!” diye niyetlenip kapısını çalmış. Seninkinin başı bir görünmüş, bir kaybolmuş pencereden. Herhalde, kapıya koşmuş olacak derken, kapıyı uşağı açmış; kırk yıldır ezberlediği bir ağızla:

— *“Ayağınıza kul, kurban olayım, demiş; bizi bir adam yerine koyup geldiniz ama, ağa hazretleri şimdi çıktı vah vah. Buraya kadar yoruldunuz! Duyunca kim bilir nasıl üzülecek!”*

Hoca'nın ekmeği dizinde, sözü yüzünde, lafını kimden esirger:

—*Ya, öyle mi, demiş; o halde selam söyleyin; bir daha evden çıkıp giderken, başını pencerede unutmayın!”⁷¹*

Bu fıkroda Nasreddin Hoca yine her zaman yaptığı gibi karşısındakine doğrudan “yalan söylüyorsun” demiyor hatta genelde karşısındakinin kurgusu

⁷⁰ Warburton, s. 135.

⁷¹ Eflatun Cem Güney, **Nasrettin Hoca Fıkraları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1974,(1974), s. 24.

üzerine devam ediyor. Eğer “Ağa’nın kendisi yoksa başı da yoktur” çıkarsaması yaparak, demek ki ‘başını unutmuş’ gibi bir sonuca bağlayarak muhatabına aslında olayın farkında olduğunu dedüksiyon yaparak şöyle çıkarım yapıyor:

Ağa evde yok (dedin),

Başı evdedir;

Öyleyse başını evde unutmuş.

Ayrıca şu şekilde de olabilirdi:

Eğer Ağa’nın başı görünüyorsa o buradadır,

Ağa’nın başı görünüyor;

Öyleyse Ağa burada (evde) dir.

Bir genel öncülden özele veya tikele varma tümünden gelimdir. Mevlânâ da bu konuda “tümde cüz’ü gör” demiştir. Nasreddin Hoca burada bize tüm dengelime yani Tümelden Tikele Gitmeye bir örnek vermiştir.

1. 3. ÜÇÜNCÜ ŞIKKIN İMKÂNSIZLIĞI (MIDDLE EXCLU)

Bir şey ya vardır ya yoktur, bunun ortası olamaz. Diğer bir ifadeyle, iki çelişik ifade arasında herhangi bir aracı (intermédiaire)’nin bulunması mümkün değildir. Yani biri doğru ise diğeri zorunlu olarak yanlıştır, ikisi arasında üçüncü hal yoktur.⁷² Üçüncü şikkın imkânsızlığı ilkesine (Le principe du tiers-Exclu) göre A ile nonA arasında üçüncü bir imkân yoktur. Sembolik mantık dili ile AVĀ şeklinde dir.

Bu ilkeye “iki-değerlilik ilkesi” denir, (tutarlılık ilkesi gibi) alışlagelen doğruluk çizelgelerini temellendirir. Ancak iki değerlilik ilkesine aykırı olan mantık sistemleri de vardır. İki den çok değerli mantık sistemlerinde “p veya p-değil” ilkesi geçersizdir.⁷³ Mesela bulanık mantıkta p ile p değil arasında sonsuz durum vardır. ‘0 ile 1 arasında sonsuz sayı vardır’ gibi.

Bizim ele aldığımız terim, mantığın değişmez ilkelerinden çelişmezlik ilkesinin daha özel şeklidir. Aşağıdaki “Vaaz” adlı fıkra bize özellikle Üçüncü şikkın imkânsızlığı konusunda parlak bir örnek sunmaktadır. Fıkra şu şekildedir:

⁷² Aristoteles, **Metafizik**, T3 1005 b 19, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yay., İzmir, 1996. s. 232.

⁷³ Grunberg, Felsefe Dünyası Dergisi, 1991, Sayı. 2, s. 13.

Nasreddin Hoca vaaz vermekten hoşlanmazmış. Ama cemaat Hoca'yı sevdiğinden onu vaaz kürsüsünde görmek ister, bunun için çok ısrar edermiş. Nihayet ısrarlara dayanamayıp bir gün camideki vaaz kürsüsüne çıkmak zorunda kalmış. Euzu besmele, hamdele ve salveleden sonra cemaate demiş ki:

—Efendiler, size ne diyeceğimi biliyor musunuz?

Cemaat:

—Bilmiyoruz! demiş.

Hoca bunun üzerine;

—Bilmiyorsanız ben size ne söyleyeyim, ne desem fayda vermez! demiş ve hemen kürsüden inmiş.

Şaşırان cemaat aralarında konuşup birkaç gün sonra Hoca'yı yine ısrarla vaaz kürsüsüne çıkarmışlar. Hoca yine aynı soruyu sormuş:

—Ey cemaat, size ne söyleyeceğimi biliyor musunuz?

Cemaat bu sefer:

—Biliyoruz! demiş. Hoca da:

—Madem biliyorsunuz, öyleyse benim bir şey söylememe lüzum yok! deyip kürsüden inmiş.

Cemaat iş inada bindi deyip aralarında sözleşmiş, başka bir gün Hoca'yı yine zorla kürsüye çıkarmış.

Hoca yine cemaate -bekledikleri gibi- aynı soruyu sorunca bu defa:

—Bazımız biliyor, bazımız bilmiyor! demişler.

Hoca kürsüden inme bahanesini daha güzel bulmuş:

—O halde bilenler bilmeyenlere söylesin!

Hoca'nın vaazını dinlemeyi kafasına koymuş olan cemaat aralarında tekrar anlaşp bir sefer daha Hoca'yı kürsüye çıkmaya ikna etmişler. Hoca yine aynı soruyu sormuş:

—Ne diyeceğimi biliyor musunuz?

Bu defa cemaatten hiç kimse bir şey dememiş. Hoca tekrar:

—Kimse benim ne diyeceğimi bilmiyor mu? Diye sormuş.

Cemaatten hiç ses çıkmayınca:

—Bu camide kimse yokmuş! Ben kime ne söyleyeyim? Diye söylenerek kürsüden inmiş.”⁷⁴

Bu fıkra Üçüncü Halin İmkânsızlığına bir örnek görüyoruz. Şöyle ki:

- a) Bilenler
- b) Bilmeyenler
- c) Bazı Bilenler, Bazı Bilmeyenler

Burada dördüncü alternatif yoktur yani olması imkânsızdır, burada tüm kapsam tüketilmiştir. Aynı şekilde

- a) Ne diyeceğimi biliyor musunuz? (Olumlu soru)
- b) Ne diyeceğimi bilmiyor musunuz? (Olumsuz soru)

Nasreddin Hoca'nın sorduğu her iki durumda da cevap verilmez zaten üçüncü soru da imkânsızdır dolayısıyla tüm olasılıklar sorulmuş, böylece tüm kapsam tamamlanmıştır. “Bu durumda hiç cevap gelmediğine göre demek ki etrafta kimse yok” sonucuna varılabilir ki Hoca da öyle yapmıştır. Ve bu vesileyle vaaz vermekten yine kurtulmuştur.

Hoca burada yalan söylemeden ve bahaneler üretmeden yapmak istemediği bir şeyi yapmamanın yolunu göstermiştir. Olabilecek her türlü soruları sorarak aldığı cevaplara yine makul cevaplar vererek yapmak istemediği şeyi yapmamıştır. Yani bütün alternatifleri tüketmiştir bu da bize Hoca'nın sadece zeki olmadığını aynı zamanda olasılık bilgisinin de olduğunu göstermektedir.

Aşağıdaki “Sen de haklısın” adlı fıkra bize bu konuda bir diğer iyi örnektir.

Bir gün bir kimse Hoca'ya gelip kendisine birisinden yakınmış.

Meseleyi anlattıktan sonra:

—Sen söyle Hocam, haksız mıyım? Diye sormuş. Hoca adama:

—Haklısın! Cevabını vermiş

Arkasından kendisinden şikâyet edilen kimse gelmiş, o da olayı kendi yönünden anlatmış ve o da

—Haklı değil miyim? diye sormuş. Hoca ona da:

---

⁷⁴ Serathl, ss. 29-30.

—*Haklısın! demiş.*

İkisine de haklısın dediğini duyan karısı söze karışmış:

—*Ama Hocam nasıl olur? Hem ona haklısın diyorsun, hem buna! İkisi birden haklı olur mu? Yanlış yapıyorsun! diye Hoca'nın bu tutumunu eleştirince Hoca ona da gayet sakin aynı cevabı vermiş:*

—*Hatun sen de haklısın!*⁷⁵

Burada akıl ilkelerine (Özdeşliğe, Çelişmezlik ve üçüncü şıkkın imkânsızlığına) doğrudan gönderme vardır. Örneğin;

Haklı haklıdır.

Haklı, haksız değildir.

Bir insan bir konuda ya haklı ya da haksızdır, ikisi birden olmaz ya da orta bir yerde bir haklılık olamaz yani bir kişi tek bir konu için biraz haklı biraz haksız olamaz. Dolayısıyla burada üçüncü şıkkın imkânsızlığına bir örnek daha görüyoruz.

1. 4. YANLAMASINA DÜŞÜNME (LATERAL THINKING)

Yanlamasına düşünmeyi (Lateral Thinking). Yanlamasına düşünme, asimetric bir kalıp oluşturma sisteminde bir kalıptan diğerine atlama demektir. Düşünce kültürümüzün büyük bir kısmı düşünme faaliyetlerinin “işleme” tarafına dayanır. Bu amaçla matematik, istatistik, bilgi-işlem, dil ve mantık gibi muazzam sistemler geliştirmişizdir. Fakat bütün bu işleme sistemleri ancak algılarımızın sayesinde işlerlik kazanabilirler. Çevremizdeki karmaşık dünyayı, bu sistemlerinin kullanabileceği kelimelere, sembollere ve ilişkilere indirgeyen şey algımızdır. Yanlamasına düşünme de, algının bu alanında çalışır ve yerleşmiş kalıpları değiştirmeye yarar. Yanlamasına düşünme yeni yaklaşımları, deyimleri, adımları ve teknikleri içerir.

Mantıksal düşünme nasıl ki sembol dilinin davranışı üzerinde temelleniyorsa, yanlamasına düşünme de kalıp oluşturma sistemlerinin davranışları üzerinde temellenmiştir. Aslında mizahın mekanizması ile yanlamasına düşünmenin mekanizması arasında yakın bir ilişki vardır. İkisi de algı kalıplarının asimetric doğasından kaynaklanır. Bir şeyin ani bir sezikle ya da

---

⁷⁵ Serathl, s. 44.

“beyinde bir şimşek çakmasıyla” birdenbire anlaşılmasının gerisinde bu asimetrik özellikler yatar.⁷⁶

Burada da Nasreddin Hoca'nın düşünme tekniğinde iyilik ön plana çıktığı için aynı sistemi ‘su kuşu’ diye tanımladığı kurbağalara da uyguladığını görüyoruz. Nasreddin Hoca'nın eşeğini uçuruma düşmekten, sıçraması sebebiyle kurtaran kurbağalara yaptıkları iyiliğe karşılık para atmasını anlatan “Su kuşu/Aferin göl kuşları” adlı fıkra şöyledir:

Hoca'nın eşeği susamış, yolda gölü görünce dayanamamış koşmuş. Fakat vardığı yer, sarp, uçurum bir yermiş. Nerdeyse eşek, o sarp yerden göle düşecekmiş. O sırada bir kurbağa, birden sıçrayınca eşek ürküp geri çekilmiş. Hoca, buna pek sevinmiş.

Aferin su kuşu

Hoş ettin bu işi,

Ürküttün eşeği,

Sevindirdin dervişi.

Demiş ve cebinden birkaç akçe çıkarıp göle atmış, hadi su kuşları demiş, alın şu paraları da tatlıya helvaya verin, yeyin.⁷⁷

Hoca, aslında, kendi içinde tutarlı, mantıklı bir davranış sergilemiştir. Bu mantık şöyledir.

İyilik yapana iyilik yapılır.

Su kuşu iyilik yapmıştır;

Öyleyse Ona da iyilik yapmalı.

Bu fıkroda neden - sonuç ilişkisinde tutarlılık olsa da sonuç olarak yapılan eylemin içerik olarak muhabata uygun olmadığını da söyleyebiliriz. Yani eşeği suya düşmekten kurtaran eğer bir insan olsaydı Nasreddin Hoca'nın verdiği ödül yerinde olacaktır. Nasreddin Hoca kendisi tatlıyı helvayı sevdiği için kendince büyük ödül veriyor ancak buradaki muhatap insan değil bir kurbağa ve kurbağaların ne parayla ne de helva veya tatlıyla bir işi yoktur. Yani akla uygun bir karşılık değildir ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi yapılan bir işin karşılığı verilmeli hükmünden hareketle Hoca kurbağalara dahi iyilikle karşılık vermeyi

⁷⁶ Edward De Bono, **Altı Şapkalı Düşünme Tekniği**, Çev. Ercan Tuzcular, 1997, İstanbul, s. 138.

⁷⁷ Abdübâki Gölpınarlı, **Nasreddin Hoca**, 1996, 2. Baskı, İstanbul, s. 59.

uygulamaktadır ve iyiliğin karşılığında sadaka verme geleneğini sürdürmektedir. Burada yanlamasına düşünme (Lateral Thinking) yapılmış ancak karşıdaki karakter insan gibi algılanmıştır.

1. 5. SONUÇ (RESULT)

Nasreddin Hoca fıkralarında öncülleri delil olarak Sonuç⁷⁸ çıkarmayı sık sık görmekteyiz. Sonucu, bir tanıtın ulaştırdığı temel yargı olarak tanımlayabiliriz. Eleştirel düşünmenin ana gayesi, doğru öncüllerden doğru bir mantıkla doğru sonuçlara ulaşmaktır.

Aşağıdaki “Cenaze bize geliyor” adlı fıkra bize “Sonuç” hakkında iyi bir örnek sunmaktadır:

Hoca, pencere önünde otururken

Bir cenaze görür, erken.

Tam okuyup dua edeceği an

Ağlamaklı sesler duyar birçok,

Yarıda kalır başladığı Kur'an:

—Düşürdün bizi derde,

Bağrımıza sapladın bir ok!

Gideceğin yerde

Işık desen ışık,

Ateş desen ateş yok.

Ne yiyecek, ne giyecek.

Kendine de ediyorsun,

Bizi bırakıp da

Nereye gidiyorsun?

Sorusunu duyunca

Dayanamayıp seslenir Hoca:

—Aman hatun şu kapıyı sürmele,

Biraz da kafanı yor.

Dinle hele,

---

⁷⁸ Nigél Warburton, *A'dan Z'ye Düşünmek*, çev. Sevda Çalışkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 120.

*Bu cenaze bizim eve geliyor!*⁷⁹

Bu fıkrada öncülleri delil alarak Sonuç çıkarmayı görüyoruz. Hoca duyduklarını öncül olarak kabul ediyor:

Gideceğin yerde (Öncül)

Işık desen ışık, (Öncül)

Ateş desen ateş yok. (Öncül)

Ne yiyecek, ne giyecek (Öncül)

Nereye gidiyorsun? (Öncül)

Bunlar bizde de yok,

Öyleyse Bizim eve geliyor. (Sonuç)

Burada görüldüğü gibi Nasreddin Hoca elindeki verileri değerlendiriyor ve bir sonuca ulaşıyor. Yani “gideceğin yerde ışık yok, ateş yok, yiyecek ve giyecek yok” sözünden yola çıkıyor ve mantık zinciri kuruyor; ‘bunlar bizde de yok demek ki cenaze bize geliyor’ diye bir sonuca varıyor.

Yine “Biz de kibir yoktur” adlı şu fıkrada bu konu için bizi aydınlatır niteliktedir.

*Nasreddin Hoca'ya yapılan şakalar tükenip bitmezdi.
Akşehirliler bir gün Hoca'ya takılır ve sorarlar.*

*—Hocam senin evliyalar katında ulu bir kişi olduğun söylenir
aslı var mıdır? Hoca'nın böyle bir iddiası elbette yoktur ama bir kere
soruldu ya cevaplar;*

*—Herhalde öyle olmalı. Böyle kişiler zaman zaman mucizeler
göstererek bu özelliklerini herkese kanıtlar.*

—Hoca madem kabullendin göster bir mucize görelim!

Hoca;

*—Pekâlâ, şimdi size bir numara yapalım der karşısında
durmakta olan çınar ağacına;*

—Ey ulu çınar çabuk yanıma gel!

*Tabii ne gelen ağaç var ne giden. Hoca yürümeye başlar ağacın
yanına varır. Akşehirliler;*

⁷⁹ Sadi Cumbul, **Nasreddin Hoca**, Maarif Matbaası, Üçüncü Baskı, İstanbul, 1965, s. 48.

—*Ne oldu Hoca ağacı getiremedin, kendin oraya gittin! diye gülünce,*

Hoca;

—*Biz de kibir yoktur, dağ yürümezse abdal yürür der.*⁸⁰

Açıktır ki ağaç kavramının içleminde yürümek yoktur. Ve yine açıktır ki Hoca bunu biliyordur. Ancak Hoca'nın 'hayır' deme huyu yoktur. "Bizde kibir yok, dağ yürümezse Abdal yürür" diyerek yine uygun bir mantık sergilemiştir. Mantıkta, fikirler arasında düzen ve uygunluk aranır. Burada da Sonuç ilişkisini kurma bulunmaktadır.

Aşağıdaki aklın varsa "Aklın varsa göle koş" adlı fıkra da bu konuya uygun bir fıkradır.

Hoca, bir gün kırlardan topladığı çalı çırpıyı eşeğine yükleyip evine götürürken:

Acaba, yaş çırpı da kurusu gibi yanar mı? diye düşünür ve şeytana uyararak çakmağını çakar ve alevi çalı çırpıya dokundurur. Aralarında kuruları da bulunan çalı çırpı hemen alev alır. Eşekte bir korku, bir telaş, huzursuzluktur başlar. Anıra anıra, çifte ata ata dörtmala koşmağa başlar. Hoca da arkasından olanca gücüyle bağırır

—*Aklın varsa göle koş!*⁸¹

Yine burada çıkan sonucun katlanabilir olması, çıkan Sonuca razı olmayı⁸² görüyoruz.

(Üstündeki) çalılar yanarsa, (Öncül)

(Alttaki) eşek de yanar (Öncül)

Oyunlar yandı,

Öyleyse göle koş (Sonuç)

Haliyle her öncülden çıkan bu sonuç geçerli de olsa bazen insan işine gelmediği için sonucu kabul etmek istemez.

---

⁸⁰ Serath, s. 137.

⁸¹ Eflatun Cem Güney, **Nasrettin Hoca Fıkraları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1995, (1995), s. 85.

⁸² Warburton, s. 120.

1. 6. ÖNCELİ EVETLEME (MODUS PONENS)

Önceli Evetleme⁸³ diye de geçen bu terim, geçerli tanıtılar -öncüllerinin doğru olması koşuluyla- doğru sonuçları garantiler. Ama bir ya da daha fazla öncülü yanlış olan geçerli tanıtıların sonuçlarının doğru olması garanti değildir. Geçerlilik doğruluk ile aynı şey değildir. Geçerlilik tanıtıların yapısına ilişkin bir niteliktir, doğruluk ise önermelerin ve tümcelerin yapısına ilişkin bir niteliktir.⁸⁴

p ise o zaman q ;

p ,

Öyleyse q .

Şeklinde geçerli bir kanıttır. Daha çok sonuç çıkarma için kullanılır.

Aşağıdaki fıkra geçerli bir tanıtılamaya örnektir. Sonuca bakarak öncülü yanlış da olsa doğru kabul ettiği “Adam sen de” adlı fıkra şöyledir:

Bir gün Hoca dağdan mı geliyormuş, bağdan mı? Değirmen başına inince:

— “Şu ihtiyarı çiğneyip geçmeyeyim!” demiş. Değirmencinin de değirmenin suyu çekileli, adam yüzü gördüğü mü var! Bizimkini görünce deli, divane olmuş:

— “Yel mi attı Hocam, sel mi attı seni buralara? “diye yürekten karşılaşmış. Konmuşlar, konuşmuşlar; kâh şu daldan, kâh bu daldan derken, akşamı bulmuşlar.

Hoca, “yolcu yolunda gerek!” deyip de doğrulunca, değirmenci:

Efendi, yolun düşmüşken, şu bizim eşekleri de köye bırak. Hem birine binersin, ayağın yerden kesilir” demiş, Hoca, değirmencinin eşeklerini önüne katmış.

Az gitmiş, uz gitmiş; kör şeytan kalbine girmiş: sakın, sağa, sola sapan olmasın?”.

Deyip bir saymış, dokuz eşek! Gözlerine inanamamış:

— “Acep biri hangi cehenneme gitti?” deyip eşekten inmiş; bir bir eliyle saymış ki; on eşek!

⁸³ Warburton, s. 104.

⁸⁴ Warburton, s. 104.

Az gitmiş, uz gitmiş; yine bir şeytan kalbine girmiş; tutup bir daha saymış: dokuz eşek. Yine gözlerine inanamayıp inmiş; eliyle saymış ki, on eşek! Rahmetli, bindiği eşeği bir sayıp, bir saymadığının farkına varmış mı, varmamış mı, her ne ise, deliye dönmüş:

— “Adam sende! demiş; üstüne binip de bir eşek kaybetmektense, yaya yürüyeyim daha iyi!”⁸⁵

p ise o zaman *q*; Eşeğe binersen sayı azalır.
p, Eşeğe bindin,
Öyleyse *q*. Öyleyse sayı azaldı.

Burada öncel onaylanmış oluyor Çünkü öncülde eşeğe binildiği takdirde sayının azaldığı vurgulanıyor. Form olarak geçerlidir. Ancak burada form geçerli olsa da içerik bakımından geçersizdir. Zira; eşeğe bindiği için eşek sayısı azalmıyor ama Nasreddin Hoca sanki eşeğe bindiği için eşek sayısı azalıyor gibi yanlış sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur. Zira bindiği eşeği hesaba katmıyor.

Bir de “El ile almazsa yel ile alır” adlı şu fıkrayı inceleyelim.

Hoca bir yıl, bir köye imam durur; kışta kıyamette bile, Allahın beş vaktini kaldırır, ama harmana gidecekleri sırada, ağız birliği edip, rahmetlinin hakkını kesmeye kalkarlar.

Hoca, bu söze başını kaşır:

— “Ya, bu muydu bana edip eyleyeceğiniz? Öyleyse, ben de size rüzgâr vermem; bulun rüzgârı da, savurun harmanı! “der, gider, harmanlığın kapısındaki tepeye bir hasır gerer.

Allahtan olacak ya, o günden geri, harman yerinde yaprak bile kıvıldamaz; üstelik bulutlar da salkım salkım sallanmaya başlayınca, bütün köyü, bir korkudur alır.

Hoca'nın kerametine inanan biri gidip de:

— “Hoca efendi, ben dünyada kul hakkı yemem, benim üstüme düşen bir ölçek mi; ben iki ölçek vereceğim sana”

Deyince, onun harmanına doğru bir delik açar. Bir de adam dönüp gelir ki ne görsün! Püfür püfür rüzgâr, yerden alıp gökte savuruyor.

---

⁸⁵ Güney, 1974, s. 7.

Elin adamı savurur harmanını; samanını samanlığa, buğdayını da ambarına atar.

Görenlerin parmağı ağzında kalır:

— “Yahu, bizde rüzgârın adı, sanı yok; sen nasıl savurdun bunu?” diye sorarlar. O da:

— “Nasıl olacak, Hoca’dan bir harmanlık rüzgâr satın aldım!” deyip de olanı biteni anlatınca, bütün köy, Hoca’nun eline ayağına düşer:

— “Biz ettik sen eyleme; bir değil, iki kat vereceğiz hakkını!” diye, ahdü aman ederler de, Hoca, herkesin harmanına bir delik açar.

Allah da bir rüzgâr verir, savurur harmanını. Hoca da, kimsede bir çekirdeği kalmayınca:

— “Allah kimsenin hakkını kimseye koymaz. El ile alamazsa, işte böyle yel ile alır!” der.⁸⁶

Burada yine önbileşeni evetleme için bir örnek görmekteyiz. Zira şu çıkarım şekli formel olarak önceli evetleme şeklinde geçerlidir.

Eğer hak verilmezse rüzgâr kesilir.

Hak verilmemiştir,

Rüzgâr kesilir.

Bir de “Ağaçtan öteye yol vardır/Dünyanın hali bu” adlı fıkrada bu konuyla ilgili örnek mevcuttur. Fıkra şöyledir:

Bir gün çocuklar, yüksek bir ağacın dibinde tartışmaya başlamışlar, bu ağaca kimse çıkamaz demişler. Hoca ise ileriden görünmüş. Hoca’yı görür görmez, bahse girelim de, çıkınca pabuçlarını çalalım demişler. Koşup; Hoca, bu ağaca kimse çıkamaz diyoruz demişler, sen ne dersin?

Hoca, ben çıkarım demiş. Peki demişler, yiğitsen çık da görelim. Hoca pabuçlarını çıkarıp koynuna koymuş, ağaca tırmanmaya başlamış. Hoca demişler, pabuçlarını ne diye koynuna koydun? Ne olur, ne olmaz demiş Hoca, belki ağaçtan öteye bir yol görünür.⁸⁷

⁸⁶ Güney, 1974, s. 74.

⁸⁷ Gölpinarlı, s. 139.

Bu fıkroda Önceli Evetlemeye başka bir örnek olarak gösterilebilir. Bunu şartlı Kıyas Formunda ifade edersek geçerli, güzel bir kıyas (Modus Ponens) elde etmiş oluruz:

Eğer ağaçtan öteye yol varsa ayakkabılarımı yanıma alırım;
Ayakkabılarımı yanıma aldım.
Öyleyse ağaçtan öteye yol var (İhtimal dâhilinde)

1. 7. ARDILI DEĞİLLEME (MODUS TOLLENS)

Ardılı değillemenin kalıbı geçerli bir tanıtlamadır.⁸⁸ Şekli aşağıdaki gibidir:

p ise q
 q değil,
Öyleyse p de değil.

Aşağıdaki “Ahiret suali” adlı fıkra bize Ardılı Değilleme (Modus tollens) için gerçekten güzel bir örnek sunuyor. Fıkra şöyle:

Hoca merhum, sırası düştükçe yârine, yâranına:

“Ömrümü yakama dikmedim ya, bir gün ölüp bu dünyadan göçersem, beni bir eski kabre yuvarlayın gitsin!” diye vasiyet eder dururmuş.

Sebebini, hikmetini soranlara da: “Olur ya, sual melekleri bu kabri eski bir kabir sanırlarsa, ahiret sualinden yakayı kurtarırım belki!” dermiş.⁸⁹

Burada Nasreddin Hoca meleklerin sorgusundan kaçabilmek için bir açık kapı arıyor. İhtimalli konuşmada da gördüğümüz gibi Nasreddin Hoca her türlü ihtimali düşünebilen birisidir. Bu fıkraya göre Nasreddin Hoca şöyle bir mantık geliştiriyor:

p ise q	Ölü yeni ise mezar da yeni.
q değil,	Mezar yeni değil.
Öyleyse p de değil.	Öyleyse ölü de yeni değil. (İhtimal dâhilinde)

⁸⁸ Warburton, s. 25.

⁸⁹ Güney, 1974, s. 8.

Nasreddin Hoca burada bu mantıkla yola çıkarak; eğer kendisinin eski bir mezara konulursa meleklerin onu sorgusu yapılmış eski bir ölü zannedebileceğini ve bu sebeple sorgudan kurtulabileceği ihtimalini değerlendirmek istiyor.

1. 8. ORAN- ORANTI (RATE- RATIO)

Aşağıda bahsi geçen “Bir milyon arşın” adlı fıkra bize günlük hayatta özellikle de matematikte sıkça kullandığımız iki nesne arasındaki ilişkiyi tarif eden ve biri ne oranda artıyorsa/azalıyorsa diğeri de o oranda artar/azalır anlamındaki doğru orantı için çok güzel bir örnek sunmakta:

*Akşehir’de bir Acem,
Hoca’yla konuşurken:
— İsfahan’da Şah’ın
Büyük sarayı vardır,
Odaların sayısı beş bin kadardır.
Diye atar savurur.
Hoca hiç tek mi durur:
—O da bir şey mi sanki?
Bursa’da bir kaplıca
İçinde bir havuz var,
Beş bin arşın inan ki...
—Nasıl olur? der, Acem,
Ben daha dün oradan
Doğru buraya geldim,
Dediğin büyüklükte
Havuz falan görmedim.
—Görürsün, der, görürsün
Daha da büyüğünü;
Ya odaları indir biraz,
Ya değilse havuza
Bir milyon arşın da az.⁹⁰*

Bu fıkra da şu durumu görmekteyiz:

---

⁹⁰ Cumbul, s. 42; Arşın= uzunluk ölçü birimi

Odaların sayısı azalırsa, Havuzun arşını da azalır,
Odaların sayısı azalmazsa, Havuzun arşını da azalmaz.

Burada oran-orantı için bir örnek görüyoruz. Odaların sayısı ile havuzun büyüklüğü arasında Doğru orantı kurulmuş.

Ayrıca “Hoca’nın hesabı” adlı şu fıkrasında da yine doğru orantı için örnek mevcuttur. Fıkra şöyle:

*Hoca, bir gün, taşınacak
Evde ne varsa, kapacak,
Hepsini derler, toparlar;
Giyinir, sokağa fırlar.
Yükü taşıyacak bir adam bulur;
Bu adamla pazarlığa koyulur.
Adam sorar:— “Nedir gidecek şeyler?”
Hoca da birer birer sayar döker:
“Sandık mandık, esvap mesvap.”
Adamcağız on iki akçe ister;
Hoca düşünür taşınır: — “Peki.” der.
“Peki” der, yani adamla anlaşır;
Adamda ne kadar şey varsa taşır.
İş bitip hesaba gelince sıra,
Hoca cebinden, çıkara çıkara,
Tamam altı akçe para çıkarır;
“Alacağın bu kadar,” der. Adamsa itiraz eder:
“Hocam, şu ettiğin iş reva mıdır?
Hem arzuya rıza gösteriyorsun,
Hem tutup altı akçe veriyorsun?
Hoca kızar, derki: — “A sersem adam!
Ben o türlü pazarlıktan anlamam;
Boş yere beynime uğratma kanı.
Dolap molap dedik, nerede molap?
Esvap mesvap dedik, nerede mesvap?”*

*Hesabım doğrudur, çek arabani!*⁹¹

Burada şu şekilde dikkat edelim: Burada yine Nasreddin Hoca'nın kıvrak zekâsının yanı sıra matematik bilgisi de açığa çıkıyor. Şöyle ki; dolap bir, molap iki, esvap üç, mesvap dört ve bu mantıkla gidersek farz edelim dört adet on iki akçe ise bunun yarısı da yarı fiyat eder.

Dolap molap iki adettir

İki adet on iki akçe ise

Sadece dolap altı akçe olur. (eşyanın yarısına ücretin de yarısı olur.)

1. 9. ÖRNEKLERİ İYİ SEÇME

Bir konuyu daha iyi anlaşılır hale getirmek için örnekler verme gerekmektedir. Uygun örnek seçme ise bir konuyu daha da anlaşılır hale getirmektedir.

Aşağıdaki “Bu da düşünür” adlı fıkraya bakalım:

Nasreddin Hoca Akşehir pazarında bir adamın başına toplanmış olan kalabalığa yaklaşır. Satıcı elindeki kuşu satmaya çalışmakta, fiyatı ise çok yüksek elli Akçe, yan taraftaki tavuklar ise beş Akçe. Hoca bir türlü fiyattaki aşırı farkı anlayamaz ve sorar:

— Hemşerim bu nasıl kuş 50 Akçe istersin?

— Hoca efendi bu bildiğin kuş değildir bunun özelliği var.

— Neymiş özelliği?

— Hocam bu kuşa papağan derler ve konuşur.

Hoca hemen eve koşar, kümesten hindisini kaptığı gibi pazara döner. Papağan satmakta olan adamın yanına durur ve yüksek sesle;

— Bu gördüğünüz kuş sadece yüz Akçeye, gel, gel!

Herkesten çok papağan satan şaşar bu işe ve sorar.

— Hocam yüz Akçe çok değil mi bir hindi için?

— Sen elliye satıyorsun ama

— Dedim ya Hocam benim kuş konuşur ama

— Öyleyse, benimki de düşünür.⁹²

⁹¹ Orhan Veli Kanık, **Nasreddin Hoca Hikâyeleri** (23. baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 23.

Burada Örnekleri İyi Seçme'ye güzel bir örnek mevcuttur. Zira burada seçilen gerekçe tam da konuyla alâkalıdır: “konuşan”-a karşılık “düşünen” gerçekten uyumlu bir gerekçe. Mesela “bu da güzel” ya da “bu da benim en sevdiğim hindi” gibi bir gerekçe çok yersiz olurdu, konuyla ilintili olmaz, iyi bir mantık kurulmamış olurdu. Zira konuşma insani özelliktir, Papağan konuşuyorsa; düşünme de insani özelliktir, Hindi de düşünür. Dolayısıyla burada iyi bir örnek seçilmiştir.

1. 10. ANALOJİK AKIL YÜRÜTME (BENZEŞİM TANITI)

Birbirine benzediği düşünülen şeylerin karşılaştırılması yoluyla yapılan benzeşim tanıtı şu ilke üzerine kuruludur.⁹³ Eğer iki şey bazı bakımlardan birbirine benziyorsa, açıkça gözlenmese bile aralarında başka bakımlardan da benzeşme bulunur.

Aşağıdaki hikâye de Benzeşim Tanıtıda denilen bir analogi yapılmıştır. Nasreddin Hoca'nın karşısındakine seni “Kendim sandım” dediği fıkrada Analogi için güzel bir örnek görmekteyiz: Bu fıkra şöyledir:

Günlerden bir gün, Hoca'nın yanına yaşlı biri gelir. Selam, sabahtan sonra, dereden tepeden söz açıp saatlerce hoş-beş ederler, misafirin kalkıp gideceği sırada Hoca merhum:

— *“Efendi hazretleri, doğrusu, sohbetinize doyamadım; doyamadım ama biraz daha oturun desem belki oturmazsınız. Bari gitmeden, adınızı bağışlayın!” deyince, adamcağızı bir gülmedir alır, güler anam güler, güler babam güler ve sonra:*

— *“İlahi Hoca, demek beni tanımadın? Peki, ya nasıl oldu da kırk yıllık dost gibi senli, benli konuştun öyle?” diye sorar.*

Rahmetli de, o açık yürekliliğiyle:

— *“Nasıl olacak, der; baktım ki kafan kafama, kaftanın kaftanıma benziyor. Doğrusu ben seni kendim sandım!”⁹⁴*

Hoca kendisiyle karşısındaki arasında güya ortak bir benzerlik kurmuştur.

Kafan kafama benziyor

---

⁹² Oğuzhan Aras, **Nasreddin Hoca Latifelerinden Seçmeler**, Gonca Yay., İzmir, 2010, s. 61.

⁹³ Warburton, s. 34.

⁹⁴ Güney, 1995, s. 115.

Kaftanın kaftanıma benziyor.

Mademki bana çok benziyorsun o zaman sen bensin!

Şeklinde analogi yaptığını görmekteyiz. Ama tabii ileri sürülen bu iki sebep doğru analogi için yeterli değildir. Yani burada şekil olarak geçerli ancak içerik olarak geçersiz bir durum söz konusudur. Çünkü burada söz konusu olan karşılaştırma ‘insan’ için yapılmıştır.

Burada benzetilen nesnenin -durumun- iki tane olması değil hangi iki tane olduğu önemlidir. Şöyle ki eğer söz konusu durum geometrideki üçgen olsaydı ve iki üçgeni kıyaslıyorsa olsaydı ve elimizde şu iki durum olsaydı;

Birinci üçgenin ilk açısı diğerinin ilk açısına benziyor

Birinci üçgenin ikinci açısı diğerinin ikinci açısına benziyor

(Mademki her iki üçgenin iki açıları birbirine benziyor)

Öyleyse üçüncü açıları da benzer.

Diyebiliriz ve bu durum geçerli bir durum olurdu. Ancak Hoca'nın “kendim sandım” demesine yol açan benzetmeler yeterli değildir.

Yine Nasreddin Hoca'nın pazarda papağana, sırf konuştuğu için, yüksek fiyat istendiğini görmesi üzerine kendi hindisini daha yüksek fiyata satışa sürmesi ve neden diye sorulduğunda da “[Bu da düşünür](#)” demesini anlatan fıkrada da (bkz. s. 57) söz konusu olan insan değil hayvandır. Ancak iyi bir kalıp mevcuttur. Şöyle ki;

Konuşma insani özelliktir.

Düşünme de insani özelliktir. (daha değerlidir)

Eğer papağan konuştuğu için pahalıysa o zaman hindi de düşündüğü için pahalı olmalıdır.

Dolayısıyla burada iyi bir analogik akıl yürütme yapılmıştır.

Şimdi de “Paranın şıkırtısı” adlı şu fıkrayı değerlendirelim:

Nasreddin Hoca'nın kadı olduğu günlerden birinde karşısına, Akşehir'de cimriliği ile şöhret bulmuş bir aşçı ile zavallı bir adam çıkar. Aşçı, adamı yaka paça sürükleyerek Hoca'nın karşısına getirmiştir. Nasreddin Hoca ne olduğunu sorunca, davacı olan paragöz aşçı, başlar olayı anlatmaya:

—“Efendim, bu adam dükkânımın önüne geldi. Elinde bir somun vardı. Ben de fasulye pişiriyordum. Tencerenin kenarından yemeğin buğusu çıkıyordu. Bu adam elindeki somundan lokmalar kopararak buğuya bandıra bandıra yedi. Bütün somunu bitince buğunun parasını istedim ama vermedi.”

Nasreddin Hoca kendisini ciddi bir şekilde dinledikten sonra suçlanan adama döner,

— Söyledikleri doğru mu?

Adamcağız boynunu büker,

—Evet, Kadı Efendi, öyle oldu.

—Ver bana hele şu para keseni!

Adamcağız üzgün bir şekilde keseyi uzatır.

Nasreddin Hoca para kesesini aldıktan sonra, aşçıya yanına yaklaşmasını emreder. O da para alacağı sevinciyle kadıya yaklaşır. Nasreddin Hoca para kesesini aşçının kulağının dibinde bir iki sallar. Paralar birbirine çarptıkça şıkırtıları duyulur. Hoca:

— Ne duydun?

— Para şıkırtısı.

—Tamam, hakkını aldın. Haydi, git işine!

Adamın şaşkınlığı süredursun Hoca keseyi sahibine verir. Aşçı hemen itiraz eder:

—İyi ama kadı efendi bana para vermediniz ki!

İyi bir nasihatın sırasının geldiğini düşünen Nasreddin Hoca kaşlarını çatarak,

—Daha ne istiyorsun be adam? Yemeğin buğusunu satan, paranın şıkırtısını alır. Hakkını aldın. Savul git karşımdan, diyerek adamı gerisin geri gönderir.⁹⁵

Burada şöyle bir analogi vardır:

Yemeğin buğusu satılırsa

Onun bedeli de şıkırdayan paranın sesidir.

---

⁹⁵ Aras, s. 32.

Bir adamdan yemeğin buğusunu kokladı diye para isteyen esnafa Nasreddin Hoca'nın paranın şıkırtısını dinletmesinde de yine bir Analoji yapılarak çok somut bir ders verilmiştir. Burada benzetilenler yine çok uyumludur. Şöyle ki: Yemeğin buğusunu soyut bir kavram olarak alırsak; paranın şıkırtısı da aynı şekilde soyut bir kavramdır diyebiliriz.

Buna benzer bir başka örnek olan “Hiç” adlı fıkra da şu şekildedir:

Nasreddin Hoca'nın kadılık yaptığı günlerin birinde mahkemeye iki adam gelmiş. Biri ötekini göstererek,

— Bu adam sırtına odun yüklemiş geliyordu. Ayağı takıldı, düştü. Eh, haliyle odunlar döküldü. Onları sırtına yüklememi istedi. Bunun için bana ne vereceksin, dedim. “Hiç!” dedi. Şimdi hakkımı istiyorum, demiş.

Nasreddin Hoca da “Haklısın!” diyerek oturduğu minderin üzerindeki seccadeyi göstermiş.

—Şu seccadenin köşesini kaldır... Bak bakalım ne var orada?

Adam bakmış ve “Hiç!” diye cevap vermiş.

Bunun üzerine Nasreddin Hoca,

— İşte onu al git. Böylece hakkını almış oldun, diye insani bir yardımdan maddi karşılık bekleyen adama güzelce bir ders vermiş.⁹⁶

Malumunuz mantık aynı zamanda ‘dil’ demektir. Aynı fikrayı, dildeki değişikliğe örnek olması açısından eskiden yazılmış bir eserden de alıntı yaparak bu değişimi ortaya çıkarmayı uygun gördük:

Bir gün Hoca giderken yolda bir batağa düşer. Bir herif yolda geçerken Hoca' ya bu halde görüp aydur ki:” nice/verürsin/ben seni bu balçıktan çıkarayın? dedi. Hoca aydur: 1 Hiç. “Herif hemândem Hoca'yı balçıktan çıkarur. Hoca dahi doğrulup evine gitmek ister. Herif aydur: “Kanda gidersin? Benim hakkımı ver, andan sonra git” der. Hoca aydur: ”Senin hakkın nedür? Herif aydur: “Bana hiç veryin dedün; anı isterem” dedi. Hoca aydur: “Hiç demek yok demekdür. Hiç yok verilür mi?” der. “Elbette, her ne ise ver” der. Hoca âhir aciz olur; aydur: “gel eve, hiçi sana vereydin. “Eve gelürler. Hoca varup

⁹⁶ Aras, s.29.

bir boş çömleği getirüp herifün önüne kor. Herife aydur: “Elini şol çömleğe sok. “Herif sokar. Hoca aydur: “İmdi elüni muhkem yum, dahi çıkar. “der. Herif elüni muhkem yumar, dahi çıkarur. Hoca aydur: “Elünde ne var?” Herif aydur: “Hiç. ” Hoca aydur: “imdi, aldın hakkını, var git” der. Herif dahi neylesin? Naçar olup gider.”⁹⁷

Bir adamdan iş karşılığında ‘hiç’ isteyen kişiye yine halının altındaki ‘hiç’i vermiş olayı çözmüştür. Nasreddin Hocanın yine bir Analoji yaparak çok somut bir ders verilmiştir. Burada benzetilenler yine çok uyumludur. ‘hiç’ soyut bir kavramdır halının altındaki ‘hiç’ de aynı şekilde soyut bir kavramdır.

Benzeşim tanıtı için bir fıkra daha değerlendirelim. “Tokat” adlı fıkra şu şekildedir:

Bir gün Hoca, başı yerde, çekilip evine giderken, ensesine öyle bir tokat iner, öyle bir tokat iner ki, neye uğradığını bilmez. Bir de, hiddetle dönüp bakar ki, ömründe hiç de merhaba etmediği biri. Herif hem suçlu hem güçlü! Özür dileyeceği yerde:

— *“Yahu, seni bir adama benzettim de...” diye laf etmeye başlamaz mı, büsbütün kan beynine sıçrar Hoca’nın:*

— *“Sen bunu benim külahıma anlat; her gördüğün sakallıyı baban mı sanıyorsun? Ben de seni bir adama benzeteyim öyle ise!” deyip, adamın yakasına yapışmasıyla kadı’nın önüne sürüklemesi bir olur. Sözde kadı, davasına bakar ama nedense, kusurlu adamı kollar:*

— *“Ne ise, Hoca, bir yanlışlık olmuş, bir tokat yerine sana iki akçe versin de, helalleşin gitsin!” der; üstelik para bulup getirmesini bahane ederek, herifi oradan da aşırır.*

Hoca ne bilsin:

— *“Bir akçe, iki akçe, ne ise, şu haksızdan hakkımı alayım da...” diye gözleri kapıda bekler durur, ama bakar ki adamın geldiği geleceği yok; kadı’nın oyununu anlar! Hoca bu, ayına oyuna gelir mi? Yaradana sığınıp öyle bir tokat aşkeder ki Kadı’nın suratına, bütün Akşehir’de seslenir. Sonra, hiçbir şey olmamış gibi, dönüp Kadı’ya:*

---

⁹⁷Boratov, s.173.

— “Efendi hazretleri, der; benim daha fazla beklemeğe vaktim yok, gayrı o iki akçesini o adamdan sen aliver!”⁹⁸

Bu örnekte bize analogik akıl yürütme için çok güzel bir durum daha mevcuttur. Burada Nasreddin Hoca aslında Kadı’ya iyi bir ders verirken aynı zamanda hakkını da korumuş oluyor. Zira kadı Nasreddin Hoca’yı kandırmaya çalışmış ama Nasreddin Hoca’nın akli sayesinde kendi kazdığı kuyuya kendisi düşmüştür. Bu fıkrada şöyle bir analogi mevcuttur:

Bana atılan bir tokat iki akçe eder,

O zaman sana atılan bir tokat da iki akçe eder.

Nasreddin Hoca’nın yaptığı benzetme yoluyla akıl yürütme ise başka söze gerek bırakmayacak şekildedir. Şöyle ki:

Bana atılan tokat karşılığı iki akçe alacaklıyım;

Ben sana tokat attım, benim alacağım olan iki akçe de senin olsun.

1. 11. İYİLİKSEVERLİK İLKESİ (THE PRINCIPLE OF CHARITY)

Aşağıdaki fıkrada iyilikseverlik ilkesini (The principle of Charity) görüyoruz. Yani fikirleri veya kanıtları, gerekirse bizim tarafımızdan, iç çelişkileri bile varsa giderilmeye çalışıldıktan sonra, en ikna edici biçimleri içinde anlamaya çalışırız. Bu ilke bazen “nezaket” (Politeness) veya “Dürüst hareket/adil oyun” (Fair Play) olarak da nitelenir.⁹⁹

Nasreddin Hoca kendisini ısrarla evine çağırın Ağayı kırmamak için ziyaretine gitmiş ancak kendisinin geldiğini görmesine rağmen evde yok dedirten Ağa’nın başını pencerede görmüştür. Bu durumu ‘[Başını unutmuş](#)’ diye tarif etmesini anlatan fıkra (bkz. s. 42) bize bu konuda bir örnek vermektedir. Nasreddin Hoca da burada olabilecek en iyiliksever haliyle olayı değerlendiriyor.

Ağa evde yok (dedin),

Başı evdedir;

Öyleyse başını evde unutmuş. (Senin yalancı olduğunu kabul edemem.)

Yine Nasreddin Hoca’nın Eşeğini uçuruma düşmekten, sıçraması sebebiyle kurtaran su kuşlarına; (kurbağalara) yaptıkları iyiliğe karşılık para

⁹⁸ Aras, s. 34.

⁹⁹ Cafer Sadık Yaran, **İnformel Mantığa Giriş**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010, s. 181.

atmasını anlatan “[Su kuşu/Aferin göl kuşları](#)” isimli fıkrada (bkz. s. 47) Hoca yine bir iyilikseverlik örneği sergilemiştir. İyilikseverlik bir kişinin içine bir kere işledi mi, artık her adımda onu izler. Öyle ki börtü-böcekten özür diler, kurbağaya bile aferin su kuşu diyerek para atar.

1. 12. ÖYLEYSE

Öyleyse ifadesi genellikle bir tanıtın sonucunu belirtmek için kullanılır.¹⁰⁰ Örneğin, aşağıdaki tanıtta “öyleyse” sözcüğü eldeki öncüllerden tümdengelim yöntemiyle doğru olarak varılmış olan bir sonucu belirtir. Geçerli bir tanıttır.

Aşağıdaki fıkrada “Tavşan getiren adamın komşularının komşularıyız” cevabına karşılık, bire bir cevap vererek “Tavşanın suyunun suyu” ikram ederek kelime (Lafız) oyunuyla karşılık vermiştir. Fıkra şu şekildedir:

Bir gün bir avcı, bir tavşan vurup Hoca'ya getirmiş. Hoca da ona izzet ikram edip çorba yedirmiş. Bir haftadan sonra birkaç adam gelip Hoca'ya misafir olmak istemişler. Hoca:

—Siz kimlersiniz? diye sormuş. Onlar:

—Tavşan getiren adamın komşularıyız, demişler. Onlara da ikramlarda bulunmuş. Birkaç gün sonra birkaç kişi daha gelmiş. Hoca sorunca demişler ki:

—Biz tavşan getiren adamın komşularının komşularıyız.

Hoca:

—Hoş geldiniz, deyip bunların önüne bir tas su getirip koymuş.

—Bu nedir? Diye sormuşlar. Hoca demiş ki:

—Bu tavşanın suyunun suyudur.¹⁰¹

Bu fıkrada “Öyleyse” için şu şekilde gayet güzel bir bağlantı yapılmıştır, şöyle ki:

Sen komşunun komşususun,

Öyleyse bu da tavşanın suyunun suyudur.

---

¹⁰⁰ Warburton, s. 106.

¹⁰¹ Seratlı, s. 21.

Aşağıdaki “Ye kürküm ye” adlı fıkra da “Öyleyse” için bir örnek daha mevcuttur.

Bir gün Hoca, birine davetliymiş. Hani, yok, yoksulluğundan değil ya, değişmeye eli mi değmemiş, ne olmuşsa, kıra, bayıra giydiğiyle gitmiş, gitmiş ama bir “Buyur!” eden olmadığı için, sakalı yerine koyamamış.

Onlar, birbirini yağlayıp yüzlemeye dalınca, bir kör tarafına getirmiş, varıp üstünü başını değiştirmiş. Bu defa Hoca’yı kondurup göçürecek yer bulamamışlar. Hele sofrada, “Buyur!” üstüne “Buyur!” edince, gayrı Hoca dayanamamış:

— “Ye kürküm, ye... Bu ziyafet bana değil, sana!” deyince, hepsi, önlerindeki hindi gibi kızarmış.¹⁰²

Kürk giyen zengindir.(Öncül)

Sen kürk giydin;

Öyleyse Sen zenginsin (Sonuç)

Ya da şekle önem veren bazıları için de şu şekilde ele alınabilir:

Zengine itibar edilir. (Öncül)

Kürk zenginlik alametidir.

Öyleyse kürke itibar edilir. (Sonuç)

"Yine Nasreddin Hoca'yı vaaz vermesi için köylülerin ikna çabasına karşılık Hoca'nın tepkilerini anlatan "[Vaaz](#)" adlı fıkra da (bkz. s. 43) öyleyse için bir örnek bulunmaktadır. Şöyle ki:

Soruma hiç cevap gelmiyor;

Öyleyse burada hiç kimse yok.

Ayrıca “Adam sen de! Üstüne binip de bir eşek kaybetmektense, yaya yürüyeyim daha iyi!” dediği "[Adam sen de](#)” adlı fıkra da (bkz. s. 51) da yine Öyleyse için bir örnek görmekteyiz. Şöyle ki;

Eşeğe binersen sayı azalır.

Eşeğe bindin

Öyleyse sayı azaldı.

---

¹⁰² Güney, 1974, s. 194.

Yine “Hamam” adlı fıkrada da bu konuya güzel bir örnek karşımıza çıkmaktadır. Fıkra şöyledir:

Hoca bir gün hamama gider. Elbisesinin pejmürdeliğine bakarak fakir olduğu düşüncesiyle, nasılsa pek para vermez diyerek kendisine iyi hizmet verilmez. Ne suyu ısıtırlar ne de kokulu havlu verirler. Sonuç olarak, Hoca soğuk su ile yıkanır ve yırtık pırtık bir havluyla kurulanır. Ayrılırken çalışana bir altın verir gider. Çalışanlar çok memnun olur aynı zamanda şaşırırlar.

Daha sonra Hoca yine gelir bu kez çalışanlar onu görünce en iyi hizmeti vermeye gayret ederler. Suları kaynatıp, parfümlü ve yumuşacık temiz ve yeni havlu verirler. Bu kez ayrılırken Hoca en küçük bakır parayı verir. “sorun ne Hoca, hamamdan memnun kalmadınız mı? ” diye sorarlar.

Hoca cevap verir: “bu bakır para önceki banyo için. Bugünkü banyonun parasını önceden ödemiştım.”¹⁰³

Yine bu fıkrada da “Öyleyse” için güzel bir örnek mevcuttur.

İyi hizmet etmediniz çok para verdim;

İyi hizmet ettiniz az para verdim;

Öyleyse paraların sırasını değiştir.

Daha önce bahsettiğimiz Nasreddin Hoca, sırf konuştuğu için papağanın pahalı satıldığını görünce hindiyi kapıp gelmesi ve hindinin düşündüğünü öne sürerek papağandan iki kat fazla fiyat istemesini anlatan “[Bu da düşünür](#)” adlı fıkrada da (bkz. s. 57) bu konu için örnek görüyoruz:

Papağan konuştuğu için pahalıysa,

Benimki de düşünür”. (Düşünmek konuşmaktan daha kıymetlidir,)

“Öyleyse, hindi daha pahalıdır.

Diyerek öyleyse için güzel bir örnek vermiştir.

Yine “Doğuran kazan” olarak ünlene şü fıkra da bize öyleyse için bir örnek sunmakta. Fıkra şü şekildedir:

Ödünç bir kazan alır Hoca komşusundan.

Verirken bir tencere yerleştirir içine.

---

¹⁰³ Seratlı, s, 80.

Komşusu sorar:
— “Bu ne?”
— “Doğurdu senin kazan.”
Komşunun ölçü olmaz sevincine.
Üç beş gün bir zaman geçer aradan.
Hoca yine kalkar, komşuya gider;
Bir iki gün için kazanı ister.
Komşu da Hay Hay! “der, “Baş üstüne!” der.
Geçer yine bir zaman.
Komşu bakar kazan gelmiyor geri;
Çekince ayağına çedikleri,
Hoca'nın evinde alır soluğu;
Sorar:
— “Yahu! Bizim kazan ne oldu?”
— “Ha! Sizin kazan mı? Sizlere ömür!”
— “Aman Hocam! Kazan bu; nasıl ölür?”
— “Komşum, vallahi saçmaladın yine.
Kazan neden ölmesin, doğursun da?
Doğurduğuna inanyorsun da,
Neden inanmıyorsun öldüğüne?”¹⁰⁴

Öyleyse için örnek olan bu fikrayı şu şekilde görüyoruz:

Doğan/doğuran ölür. (Meşhurat/Müsellemat)

Kazan Doğdu/doğurdu,

Öyleyse kazan da ölür. (Sonuç)

Yine Nasreddin Hoca fıkraları arasında yer alan bir fıkra da Nasreddin Hoca arkadaşlarıyla sabaha kadar sokakta kalma konusunda iddiaya tutuşmuş, Hoca iddiasını kazandığını söylediğinde “sen [Yıldızın ışığıyla ısınmışsın](#) iddiayı kaybettin” diyen arkadaşlarına mum ışığıyla yemek yapmaya kalkışmıştı. (bkz. s. 40). Bu durumda şöyle bir durum söz konusu:

Eğer uzaktan ışık etki yapıyorsa bu mum yemeği pişirir.

(Mademki)Uzaktan ışık etki yapıyor;

---

¹⁰⁴ Kanık, 2010, s. 46.

Öyleyse bu mum da yemeği pişirir.

Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak: “Gökteki yıldız beni ısıtıysa; Öyleyse mumun alevi de kazandaki yemeği pişirir.” Demiş oluyor. Nasreddin Hoca yukarıda görüldüğü gibi bir mantık yürütmüş ve kendi haklılığını ortaya çıkarmıştır.

Yine “Akılın varsa göle koş” adlı fıkrada (bkz. s. 50) Öyleyse için örnek, şu şekilde mevcuttur:

(Üstündeki) odunlar yanarsa, (Öncül)

(Alttaki) eşek de yanar (Öncül)

(Odunlar yandı)

Öyleyse göle koş. (Sonuç)

1. 13. ÖNCÜLLER

Öncüller, bir sonuca vardırıran kabullerdir. Öncüller bir tanıtın sonucunun doğru ya da yanlış olduğuna inanmamız için öne sürülen nedenlerdir.¹⁰⁵

Aşağıda yer alan “Acemi bülbül” adlı fıkrada bu konuyla ilgili bir örnek görmekteyiz:

Nasreddin Hoca bir gün kırlara gezmeye çıkmış dolaşırken önüne bir dut ağacı çıkmış. “Dutlar olgunluktan dökülmeye başlamış, ağaca çıkıp biraz yiyeyim de dutlar boşa gitmesin” demiş. Hoca bir dala çıkıp dutları yemeye başlamış. “Mmm dutlar da bal gibiymiş” diye düşünürken tam o sırada ağacın sahibi çıkagelmiş.

—*Hey ne işin var ağaçta? diye sormuş.*

—*“Ben bülbülüm görmüyor musun ağacın dalında ötüyorum.” diye cevap vermiş Hoca.*

—*Mâdem ki bübülsün, haydi öt de bi görelim demiş adam.*

—*Blü, blü blü, diye ötmüş Hoca.*

—*Hiç bülbül böyle öter mi? Bu ne biçim bülbül sesi böyle? diye sorunca, Nasreddin Hoca:*

—*Sen hiç acemi bülbül görmedin mi? Acemi bülbül bu kadar öter işte! demiş.¹⁰⁶*

---

¹⁰⁵ Warburton, s. 105.

Burada karşımıza şöyle bir durum çıkmaktadır:

Acemi, işini iyi yapamaz (iyi Ötemez)

Ben acemiyim

Öyleyse ben de işimi iyi yapamam (iyi Ötemem)

Burada iki öncülde yanlış olması durumunda bile tanıtın geçerli olduğunu belirtmek gerekir; ama eğer öncüller doğru ise, sonuç da mutlaka doğru olur. Burada özellikle dikkat etmemiz gereken bir husus var o da Nasreddin Hoca'nın da bu kalıbı biliyor olmasıdır. Nasreddin Hoca da bu kalıbı biliyor olmalıdır zira öyle iki öncül seçmiş ki sonuç kaçınılmaz olarak doğru kabul ediliyor ve tabii kendisini zor bir durumdan kurtarıyor.

1. 14. İSTİSNAİ DURUM

İstisna yapmak bir yanlış çeşididir. Ancak, istisnai durum deneylerdeki hata payı dediğimiz beklenmedik duruma girer. Deneysel olarak aldığımız rutin sonuçların, bazı çevresel faktörlerden dolayı çok düşük bir ihtimal de olsa istisnalarının olduğuna, akıl yürütmeye ulaşmalıyız.

Bu konuya örnek “Kırk yılda bir” adlı fıkra şöyledir:

Aksilik bu ya, Hoca'nın oğlu ne denilirse onun tersini yaparmış.

Anası, oğlunun bu halinden dert yanar dururmuş ama babası:

— *“Adam sen de! Huyu suyu belli olduktan sonra, onu yedip gütmeye de ne var sanki! Yapılacak şeyi, yapma; yapılmayacak şeyi yap deriz; olur, biter.”* dermiş.

Gel zaman git zaman bir gün baba—oğul unlarını öğütüp, çuvallarını yükleyip de gelirken, bir çaydan geçecek olurlar, ama çayın ortasında çuval sola doğru kaymaya başlamaz mı?

Oğlunun huyunu biliyor, doğru söylese olmayacak:

— *“Aman oğul, çuval sağa doğru kayıyor sola doğru çek biraz! deyince, babasının oğlu babasının dediğini eder ama çuval da eşeğin üstünden suya yuvarlanır.”*

---

¹⁰⁶ Orhan Dündar ve Erhan Dündar, **Nasreddin Hoca**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3216, 1999, Ankara, s. 3.

Hoca celâllenir: “Ne yaptın oğul, bir çuval unu berbat ettin!”

deyince oğlu:

— *“A sakalını sevdiğim; kırk yılda bir baba sözü dinleyelim dedim, o da böyle oldu işte!” der.*¹⁰⁷

Bu fıkrada istisna yapmak değil istisnai bir durum vardır. Nasreddin Hoca burada yılların tecrübesiyle hareket etmiş ancak istisnai bir durumla karşılaşmıştır. Kişi bir anda huyunu tamamen değiştiremeyeceğine göre, muhtemeldir ki Nasreddin Hoca'nın oğlu da bundan sonraki davranışlarında, yine genelde yaptığı gibi her şeyin tersini yapmaya devam edecektir. Zaman içinde söyleneni aynen yapması muhtemeldir ancak bu durum, Nasreddin Hoca'nın tezini hemen çürütecek şekilde olmayacaktır. Ya da, kırk yılda bir yaptığı bu davranış tek bir istisna olarak da kalabilir.

1. 15. ÇELİŞMEZLİK

Nasreddin Hoca fıkraları Çelişmezlik¹⁰⁸ yani Le Principe de Non-Contradiction için de bir örnektir. Çelişmezlik şöyle ifade edilir:

A non A değildir. (A, A olmayan-ile aynı-değildir)

Çelişmezlik bir şeyin hem kendisi hem de başkası olamayacağını ifade eden kuraldır. Yani herhangi bir hüküm, karşıt hali ile yan yana bulunamaz. Zihin bunlardan birisini kabul ederse diğerini reddeder. Biri yanlışsa diğeri doğrudur. İlk defa Aristo gerekli şartları saymıştır. “Aynı konuya, aynı hassanın (attribute), aynı zamanda ve aynı ilişki içinde ait olması ve ait olmaması imkânsızdır.”¹⁰⁹ Aynı özdeşlik ilkesi gibi kavram veya önermeler kendisiyle çelişmez.

Nasreddin Hoca'nın vaaz vermek istememesine rağmen halk tarafından kürsüye çıkarılması ancak her defasında da Nasreddin Hoca'nın vaazdan kaçacak bir yol bulmasını anlatan ve “ bilenler bilmeyene anlatsın” ya da “madem kimse yokmuş ben kime ne anlatayım” dediği “[Vaaz](#)” adlı (bkz. s. 43) fıkra aynı zamanda Çelişmezlik için de bir örnektir. Aynı özdeşlik ilkesi gibi kavram veya önermeler kendisiyle çelişmez. İşin en güzel yanı Nasreddin Hoca bu fıkrada, söylediği hiçbir şeyle çelişmeden vaaz vermekten kaçmayı başarmıştır. Ve bunu

¹⁰⁷ Güney, 1995, 20. s. 116.

¹⁰⁸ Öner, s. 99.

¹⁰⁹ Emiroğlu, Mantık, s. 17.

başarabilmek, hem de hiçbir şekilde çelişmeden ve de kimseyi kırmadan yapabilmek kesinlikle ince zekâ işidir. Bu da Nasreddin Hoca'nın zekâsının ne kadar incelikli olduğunu gösteren bir örnektir.

1. 16. PARADOKS (ANTINOMY)

Paradoks görünüşte tartışmasız olan öncüllerden, görünüşte sağlam bir uslamlama/akıl yürütme ile varılan kabul edilemez sonuçtur. Felsefede “paradoks” özel anlamı olan bir terimdir; oysa günlük konuşmada çoğunlukla “garip” ya da “beklenmeyen” anlamında kullanılır. Gerçek paradokslar, dikkati düşüncedeki tutarsızlıklara ya da uslamlama yanlısına çeker. Paradoks, yalnızca bir mantık bilmecesi olmanın ötesinde bir şeydir ve çoğu zaman felsefecileri sorgusuz varsayımlarını gözden geçirmeye yöneltir¹¹⁰

Aşağıdaki “Aklını peynir ekmekle mi yedin” adlı örnek bu konuyu daha iyi kavramımıza yardımcı olacaktır.

Hoca bir gün çarşıda bir kavuk beğenir. “Kaça?” diye sorar.

“Sudan ucuz Hoca'm, on akçe!” derler.

— Pekâlâ, öyle ise, sarıp sarmalayın! diye sardırır Hoca.

Gideceği sırada, gözüne mi ilişir, ne olursa:

— Ya şu heybe kaçça? diye sorar.

— Yabancı değilsin ya, o da senin için on akçe olur. derler.

— O halde, kavuğun yerine heybeyi verin der; alır heybeyi ama, kesenin ağzını açmadan çıkar. Adam arkasından yetişip:

— Hoca'm, ayıp olmasın ya, parasını unuttunuz deyince, Hoca:

— Ne parası, heybenin yerine kavuğu bıraktım ya! diye çıkışmaya başlamasın mı? Adamcağız boynunu büker.

— Öyle ama Hoca'm, kavuğun parasını vermediniz ki? der, der ama Hazret büsbütün fitili alır:

— Yahu, sen aklını peynir ekmekle mi yedin? Kavuşu almadım ki, parasını vereyim” deyip yürür...¹¹¹

¹¹⁰ Warburton, s. 108.

¹¹¹ Güney, 1974, s. 9.

Nasreddin Hoca burada Paradoks için bir örnek veriyor. Almadığı kavuğun parasını ödemesi tabii ki beklenemez ancak olayın özüne bakarsak çıkarken eline aldığı heybenin de parasını da bu vesileyle ödememiş oluyor. Böylece karşısındaki satıcıya paradoksu yaşıyor.

1. 17. TÜMEVARIM (INDUCTION)

Doğru öncüllerin sonucu inanılır kıldığı ama kesin olarak doğrulunu garantilemediği bir uslamlama biçimidir. Tümevarım genellikle deneysel gözlemlerden bir genellemeye gider. Öncüllerin doğru olması varılan sonucun da doğru olması olasılığını artırır ama asla kesinleştirmez.¹¹²

“Cübbenin içinde ben de vardım!” adlı şu fıkraı değerlendirilim:

Hoca, bir sabah soluğu kapıda alınca, bir kapı komşusu pencereyi tıklar:

— “Hayrola Hoca; bugün sende bir hal var?” der. Hoca:

— “Hiç canım, ne hal olacak!” diye başını dolayıp geçecek olur ama, herifin gözü el âlemin üstünde, öğrenmezse olur mu?

— “Yahu, betinden, benzinden belli; bir derdin var elbet!” diye tutturur. Rahmetli, onu şöyle bir süzdükten sonra:

— “Bre komşu, ne üstüne lazım, elin üç koyunu ile beş keçisi. Ev hali bu, bizim karı ile biraz ileri, geri ettik, işte o kadar.” deyip yürüyecek olur ya, yedi mahallenin tellâli, gezdiği, tozduğu yerde ne anlatacak:

— “Pek o kadar değil, Hoca; bu gece sizin evden bir gürültü geldi, saklayıp da turşusunu mu kuracaksın; yarın okkası on paraya iner” deyince, Hoca bakar ki, yakasını kurtaramayacak:

— “Be birader, diyorum ya, pek öyle merak edilecek şey değil! Bizimki işi azıtınca, bir tekme vurup cübbemi merdivenden aşağı savurdu” der. Komşusu olacak, bu kadarla da doymaz:

— “Hoca, ben böyle mavaları yutar mıyım, cübbe dediğin gürültü çıkarır mı?” deyince, gayri Hoca’nın burasına çıkar:

---

¹¹² Warburton, s. 135.

— “Canım, komşu der; sen de amma uzattın ha, cübbenin içinde ben de vardım!”¹¹³

Buradaki mantığı şöyle açıklayabiliriz:

Cübbeden gürültü gelmez diyorsun,

Gürültü geldi,

Demek ki içinde ben de vardım.(tümevar ve bunu anla)

Nasreddin Hoca da burada komşusuna ben cübbe diyorsam, sen de ‘içinde ben olduğumu’ anla diyerek cüzden tüme varımı sergilemiştir.

Bu örneğe ahlakî açıdan da yaklaşılabilir. İnsanları konuşmak istemedikleri konularda veya özel durumlarıyla ilgili hususlarda zorlamamak gerekir; zorlayınca savunmaya geçerler, dil oyunlarına başvururlar veya hakikati gizlemeye çalışırlar ki buna sebep olmak ahlâki olmadığı gibi iletişimi de aksatan hususlardandır.

Nasreddin Hoca’nın her şeyin tersini yapan oğluna un çuvalını nehirden korumak için “çuvalı aşağı indir” demesi üzerine oğlunun da ‘kırk yılda bir babamın dediğinin aynını yapayım’ diye düşünerek çuvalı gerçekten aşağı indirmesini anlatan “[Kırk yılda bir](#)” adlı fıkrada Nasreddin Hoca deneysel gözlemlerine dayanarak bir sonuca ulaşmıştır. (bkz. s. 69) Burada Tümevarıma¹¹⁴ yani Tikelden Tümele Gidildiğini görürüz. Ancak tümevarımın sonucu olarak yanlışla düşüldüğünü de görmekteyiz. Zira tümevarım tündengelim gibi garanti sonuç vermez; tıpkı bu fıkrada gördüğümüz gibi. Bir tane de olsa farklı sonuç karşımıza çıkabilir. Nasreddin Hoca’nın oğlu her zamanki gibi söylenenin tersini yapmamış bu sefer denileni aynen yapmıştır.

1. 18. KIYAS (SYLLOGISME)

Verilmiş önermelere dayanarak zihnin zorunlu olarak bir sonuç çıkarması işlemine Kıyas¹¹⁵ denir. İki öncül ve bir sonuçtan oluşan geçerli bir tündengelimdir.¹¹⁶ Öncül denin birden çok önermeyle, Sonuç denin bir önerme

---

¹¹³ Güney, 1974, s. 20.

¹¹⁴ Emiroğlu, Mevlânâ (2003), s. 106

¹¹⁵ Emiroğlu, Mantık, s. 138.

¹¹⁶ Edwards, s. 75.

arasında mantık açısından geçerli bir ilişki kurmak anlamındaki Kıyas için aşağıdaki şu dizeler bir örnek teşkil etmektedir.

Nasreddin Hoca'nın “Ya odaları indir biraz, ya değilse havuza, bir milyon arşın da az” dediği “[Bir milyon arşın](#)” adlı fıkrayı (bkz. s. 55) hatırlayalım, buradaki fıkrada karşımıza iki abartının birbiriyle mukayese edildiği Kıyas çıkmaktadır. Yani:

Odaların sayısı azalırsa, havuzun arşını da azalır,

Odaların sayısı azalmaz, havuzun arşını da azalmaz.

Bu konu için “Gençliğini de bilirim” adlı şu örneği de gözden geçirelim:

*Hoca binek taşına basmadan eşeğe atlayıp binmek istemiş,
binemeyince, etraftan gördüler zannıyla:*

— *Ah gençlik ah! demiş.*

Bakmış etrafta kimsecik yok. Bu defa kendi kendine söylenmiş:

— *Hadi sus, ben senin gençliğini de bilirim.*¹¹⁷

Burada da Kıyasa bir örnek görmekteyiz Nasreddin Hoca kendisinin olay zamanındaki ve gençlik zamanındaki halini karşılaştırmaktadır.

Yine “Bizde de od yok ocak yok öyleyse bu [cenaze bize geliyor](#)” denilen fıkrada da (bkz. s. 48) mantıkta, kesin olan öncüllerle kurulan, bir kıyas türü olan Burhan/kanıt/ispat’a bir örnek mevcuttur. Burada mümkün ve muhtemel öncüllerle kurulan (zannî/olası) kıyas vardır.

Yine “Oğlun kadar da olamadın” adlı şu fıkra da bize gayet güzel bir kıyas örneği sunmaktadır:

*Hoca merhumun hükümet kapısında bitecek bir işi varmış; kalkıp
taa Bursa'ya kadar yürümüş. Geçmiş gün, işi mi biter iş değilmiş,
yoksa iş bitirenler mi ağır almış; her ne hal ise, işi uzadıkça uzamış;
“Bugün git yarın gel” kabilinden, bir gel-git oyunudur başlayınca,
hangi duaya âmin diyeceğini şaşırılmış. Oruçlar tutmuş, adaklar
adamış, olmamış; beş vakit namazını Ulu Cami'de kılmış, gene
olmamış; günün birinde, ayağı çekip götürmüş de, vaktin birini,
ufacak, tefecik bir camide edâ etmiş; o gün namazdan çıkıp da işinin*

---

¹¹⁷ Seratlı, s. 94.

*bittiğini haber alınca, yememiş içmemiş, doğru Ulu Cami'ye gitmiş,
kapının aralığında:*

— *Yazık sana be. Oğlun kadar da olamadın! demiş.*¹¹⁸

Burada karşımıza yine kıyas çıkmaktadır. Nasreddin Hoca bu fıkrada Ulu Camii ile diğer küçük camii arasında bir kıyas yapmaktadır. Zira Hoca Ulu Camide çok dua etmesine rağmen duasının kabul olmaması, ancak Ulu Camiden daha küçük olan bir camide ettiği duanın kabul olması üzerine bu karşılaştırmayı yapma gereği duymuştur.

Aşağıdaki “Katırın istediği yere” adlı fıkrada bize yine bu konu için değerli bir örnek sunmaktadır.

*Nasreddin Hoca, bir gün güçlü kuvvetli yağız bir katıra binmiş.
Bir iki derken katır hızlandıkça hızlanmış. Hoca katırı zapt edemez
olmuş. Hoca'nın bu durumunu gören arkadaşı dörtnala giden katırın
üzerindeki Hoca'ya bağırması,*

—*Hoca'm nereye?*

Hoca can havliyle şu cevabı vermiş:

—*Katırın istediği yere!*¹¹⁹

Burada şöyle bir kıyas kurarsak bu geçerli olur:

Bir şey zapt edilemiyor ise ona uyulur,

Bu katır zapt edilemiyor;

Öyleyse ona uymak lazım.

1. 19. KISALTILMIŞ KIYAS (ENTHYMEME)

Entimem bir öncülü eksiltilmiş kıyastır. Bir başka deyişle, dile getirilmemiş bir varsayımdan yola çıkan ve bu varsayım olmazsa sonucu Non Sequitur (mantığa sığmayan) olan kıyas demektir. Nasreddin Hoca fıkralarında Kısaltılmış Kıyas (Enthymeme) için yani Eksilteli Tasımsal Çıkarım¹²⁰ için pek çok güzel örnekler görmekteyiz. Bu konuyu şu önermelerle daha iyi açıklayabiliriz:

Bütün insanlar ölümlüdür.

¹¹⁸ Güney, 1974, s. 145.

¹¹⁹ Seratlı, s. 33.

¹²⁰ Warburton, s. 54.

Sokrates de ölümlüdür.

Burada ‘Sokrates de insandır.’ Önermesine yer verilmemiştir.¹²¹
Dolayısıyla kısaltılmış kıyas kullanılmıştır.

“İnşallah benim hatun/Anasından emdiği burnundan gelir” diye meşhur olan bu fıkra bize Kısaltılmış Kıyas (Enthymeme) için iyi bir örnek vermektedir. Fıkra şu şekildedir

Bir gece Hoca karısı ile konuşurken şöyle demiş:

— *Yarın hava yağmurlu olursa oduna, açık olursa tarlaya gideceğim. Karısı çıkmış:*

— *Efendi inşallah de! Hoca hiddetlenmiş:*

— *Niçin inşallah diyeyim hatun? İki işten biri mutlaka olacak, ya o, ya bu!*

Ertesi gün hava yağmurlu olduğu için ormana gitmek üzere sabahleyin erkenden evden çıkmış. Biraz gittikten sonra yolda bir sipahiye rast gelmiş. Atın üzerindeki sipahi seslenmiş Hocaya:

— *Bana bak baba! Filan köye nerden gidilir? Hoca da ilgisiz bir tavırla cevap vermiş:*

— *Bilmem. Sipahi yoluna devam etmek isteyen Hocayı bırakmamış ve kamçıyı birkaç defa şiddetle vurduktan sonra bağırarak:*

— *Seni gidi hain herif seni! Bilmezsin ha! Çabuk düş önüme! Sen beni ta o köye kadar götüreceksin! Hoca bu emri yerine getirmezse başına neler geleceğini düşünerek sipahinin önüne düşmüş ve hayli uzakta bulunan köye kadar doğruca evine gelmiş. Kapıyı çalınca karısı içerden seslenmiş:*

— *Kim o? Hoca da suçlu suçlu karşılık vermiş:*

— *İnşallah benim hatun, aç kapıyı!¹²²*

Nasreddin Hoca o gün başından geçen onca şeyleri söylemeden doğrudan sonuca gidiyor ve karısının kim o sorusuna “İnşallah benim hatun” diyor.

Aşağıdaki “Aklınıza yanayım sizin” adlı fıkra da bu konuyu bize daha iyi anlatır:

¹²¹ Edwards, s. 63.

¹²² Güney, 1995, s. 21.

Hoca, daha parmak kadar, bütün çocukları parmağına takar oynarmış. Bir gün, gene, mahalleyi başına toplamış, oyun koymamış çıkarmış ama öyle bir yorulmuşlar, öyle bir yorulmuşlar ki, elleri, ayakları pancar kesilmiş. Hatırı sayılır bir ağacın altına oturmuş da, sözde yorgunluk çıkaracak olmuşlar ya, bu defa da anasının ipliğini satanlar, yakası açılmadık lâf etmeğe başlamışlar. Hoca, bakmış ki, olacak gibi değil:

— *Öyle diriltiyi, mıriltiyi, ıraftan Fincan düştü kırıldıydı gibi lafları bir yana bırakın da, verin bana yarım akçe, sizi şu ağacın tepesine çıkarayım! demiş.*

Hoca'nın ağaca değil ya, şuradan şuraya adım atacak ferî, fesi mi kaldı! Hepsi paraya davranmış.

— *Âlâ, bu oldu; şimdi biriniz gidip bir de merdiven getirin! deyince, her biri bir yandan:*

— *Hey molla, suya seccade sermek yok! Kavlimizde merdiven var mıydı? diye tutturmuşlar.*

O zaman, bizimki gülmüş ve:

— *Hay aklınıza yanayım sizin! demiş; kavlimizde merdiven yoktu da merdivensiz çıkmak var mıydı?¹²³*

Burada da Kısaltılmış Kıyas yani Enthymeme¹²⁴ için bir örnek var. Zira öncüllerde merdiven konusu apaçık söylenmemiş dolayısıyla sonucu da Hoca kendi tasımladığı gibi çıkarmış.

Sizi şu ağacın tepesine çıkarayım (Hoca'nın söylediği)

Sizi şu ağacın tepesine (merdivenle) çıkarayım (Hoca'nın anlatmak istediği)

Sizi şu ağacın tepesine (merdivensiz) çıkarayım (Karşı tarafın anladığı)

Yine daha önceden bahsettiğimiz, Nasreddin Hoca'nın hamama gitmesi ve yetersiz hizmet almasına rağmen fazla para vermesi ve bir sonraki gidişinde çok iyi hizmet almasına rağmen az para vermesini anlatan "[Hamam](#)" (bkz. s. 66) adlı fıkra da bize Kısaltılmış Kıyas için güzel ve açık bir örnek sunar:

¹²³ Güney, 1974, s. 11.

¹²⁴ Warburton, s. 55.

Kısaltılmış Kıyas (Enthymeme)'ı şu şekilde görebiliriz:

İyi hizmet etmediniz çok para verdim;

İyi hizmet ettiniz az para verdim;

Öyleyse paraların sırasını değiştir. (bunu da sen anla)

Bu konuyu daha da aydınlatmak için bir de “Ne Cingöz ne sarı öküz ” adlı şu fıkra bir göz atalım.

Akşehir’de kim var ki; subaşı ile kör kadı, bir de bizim Hoca efendi. Bir gün, bu üçü gezmeye çıkmışlar; dereden tepeden derken, kör kadı lâf olsun diye:

—Hoca efendi, demiş; çok söyleyen, çok yanılır derler. Senin de çenen pek durmaz; hiç yanılıp da yaş tahtaya bastığın oldu mu?

Hoca saflığını üstüne alarak:

—Hayır, efendi hazretleri, yalnız bir defa, parmağım gözüne kör kadı diyecektim size; dilimin ucuna geldi ama hemen geri çektim! deyince kör kadının gözleri faltaşı gibi açılmış.

Hoca’nın attığı taşın altından kalkamayacağını anlayarak:

—A Hoca olacak, demiş; bir sözüne bakıyorum cingöz mü cingözsün! Bir sözüne de bakıyorum öküz mü öküzsün! Hâsılı, ne mal olduğunu anlayamadım gitti.

Bu söz üzerine Hoca, kör kadı ile subaşının koltuklarına girerek:

—Anlamayacak ne var bunda, demiş; ben ne oyum, ne de bu. Ha şöyle, gördüğünüz gibi, ikisi arasında bir adamım!¹²⁵

Biz bu fıkra da Kısaltılmış Kıyas görmekteyiz. Zira Nasreddin Hoca bu kez öncüllerden hareketle net bir davranış sergileyerek Kısaltılmış Kıyas gerçekleştirmiş oluyor.

Nasreddin Hoca burada sağındakine “cingöz “solundakine de “öküz” demiş oluyor. Kendisini ise “adam” olarak tanımlıyor. Ama bunu vücut dilinin desteğiyle yapıyor. Yani Kısaltılmış Kıyası vücut dilini de kullanarak tamamlıyor.

Yine bu fıkra da Hoca’nın kıvrak zekâsıyla yalan söylemeden ve de karşısındakine açık açık kaba söz söylemeden, onun hakkındaki görüşünü belirttiğini görüyoruz. Belki doğrudan doğruya Kadı’ya “sen cingözsün”,

¹²⁵ Güney, 1974, s. 140.

Subaşına da “sen de öküzsün” demiyor ama üslubu ve tavrıyla desteklediği cümlesinden bu anlam çıkıyor. Burada da görüleceği gibi Hoca'nın müstehcenliğe veya argoya ihtiyacı yoktur. O söylemek istediğini gayet güzel ifade etmesini bilmektedir.

1. 20. CEDEL (DIALECTIC)

Nasreddin Hoca fıkralarının belli bir mantık çerçevesinde geliştiğini gördük. Bu fıkralar arasında beş sanattan biri olan Cedele de sıkça rastlarız. Arapçada ce-de-le kökünden gelen bu kelime sözlükte bir fikri aşırı ölçüde ve kavga yaparcasına savunmak, sözü peşi peşine yetiştirmek, ipi ve muhatabı evirip çevirerek bükme gibi anlamlara gelmektedir. Bir mantık terimi olarak Cedel, bir görüşü savunma veya çürütme ile ilgili meşhur(bilinen) yahut müselleme(herkes tarafından kabul görmüş) olan öncüllerle delil getirme tekniklerini konu edinen bir ilimdir, sanattır.¹²⁶ Kısaca deliller eşliğinde karşılıklı tartışmadır. Günümüzde diyalektik olarak bilinir.

Cedel yani diyalektik daha önce bahsettiğimiz Nasreddin Hoca'nın pazarda papağanın sırf konuştuğu için yüksek fiyat istendiğini görmesi üzerine kendi hindisini daha yüksek fiyata satışı sürmesi ve neden diye sorulduğunda da “[Bu da düşünür](#)” demesini anlatan fıkrada (bkz. s. 57) karşımıza çıkmaktadır.

Bu fıkrada Hoca şöyle bir tartışma açmıştır:

Eğer papağan konuştuğu için elli akçe ederse;

Düşünmek konuşmaktan daha değerlidir,

Öyleyse benim hindim de yüz akçe eder (çünkü o da düşünür).

Bir başka fıkrada da yine Cedel'e örnek görmekteyiz: Hoca “Ahırdaki eşek” adlı fıkrada da Cedel'e girmiştir. Fıkra şöyledir:

Bir gün bir ahbabı Hoca 'ya gelir.

İki saat için eşeği ister.

Kasabaya gitmek niyetindedir;

— “Kasaba dönüşü getiririm der,” der.

Hoca bir lahza durur;

Sonra vermemek için şöyle bir şey uydurur:

¹²⁶Emiroğlu, İbrahim, **Klasik Mantığa Giriş**, Elis Yayınları, Ankara, 2007 (Mantık), s. 215.

— “Bu işini görmeyi doğrusu çok isterdim.
Ama yok hayvan evde; demin birine verdim”
Tam ahbabın ayrılacağı sıra
İçerden bir ses gelir;
Gittikçe de yükselir.
Eşek ahırdan, anıra anıra,
Evde olduğunu bildirmektedir.
Bir ses ki ne pencere kalır, ne cam.
Fena bozulur adam:
— “Aşk olsun, Hoca! der, evdeymiş eşek.
Beni kandırdın demek.”
Hoca kızmaktan başka yol bulamaz.
Bir bağırir dostuna avaz avaz:
— “Bakın hele! Nezaket var mı şunda?
Benim sözüme inanmıyorsun da,
Eşeğinkine mi inanıyorsun?”¹²⁷

Ahırdaki eşeği komşusuna vermek istemeyen Hoca eşeğin sesi duyulunca “Benim sözüme inanmıyorsun da, Eşeğin sözüne mi inanıyorsun?” diyerek komşusuyla tartışmaya girmiştir (cedelleşmiştir). Burada da Hoca Hocalığını göstermiş ve zeytinyağı gibi üste çıkararak komşusuyla yaptığı tartışmasını kazanmıştır.

Yine “[Doğuran kazan](#)” olarak ünlenen fikra da (bkz. s. 66) kıyasın uygulama alanlarından olan beş sanattan¹²⁸ Cedel’e işaret edilmektedir: Hoca bu fikrada “bir şey doğuyorsa ölebilir de, kazanın doğduğunu söyledim itiraz etmedin öyleyse öldüğünü söylediğimde de itiraz etme” diyerek tartışıyor

Kazan doğurdu (öncül)

Kazan öldü (Müsellemat)

Yani daha açıkça söylemek gerekirse;

Doğan/doğuran ölür. (Meşhurat/Müsellemat)

Kazan Doğdu/doğurdu

¹²⁷ Kanık, 2010, s. 17.

¹²⁸ Burhan (Demonstration); Cedel (Dialectic); Hitabet (Rhetoric); Şiir (Poetica); Mugalata (Sophistic Elenchi)

Öyleyse kazan ölür (Sonuç)

Nasreddin Hoca aşağıdaki fıkra da bize bu konuda gayet güzel bir örnek sunmaktadır. “Saklarlar da güzün yerler” adlı fıkra şu şekildedir:

Hoca'ya, dostlarından biri gece yatısına konuk gelir. Yemekten sonra konuşulur, görüşülür, yatılacağı sırada konuk:

— “Bizim iller, bizim iller,

Yatarken de üzüm yerler!” demiş; Hoca, hemencecik:

— “Bizde öyle âdet yoktur,

Saklarlar da güzün yerler!”

*deyip adama yatağı gösterir. Allah rahatlık versin deyip çekilir.*¹²⁹

Bu fıkroda yine Cedel için güzel bir örnek oluşturur. Hoca burada yatıya gelen misafirin üzüm istemesini tıpkı onun gibi şiirsel bir üslupla cevap vermiş “bizde saklarlar da güzün yerler” diyerek misafirin isteğini reddetmiştir. Böylece girdiği tartışmayı kazanmıştır ve yine kendi istediğini yapmıştır.

1. 21. SAVUNMA VE HAZIR CEVAPLILIK

Yaptığınız bir işin doğru olduğuna inanıyorsanız ancak karşınızdaki size başka bir alternatif sunuyorsa, siz o zaman kendi seçiminizi savunursunuz; bunu da ikna edici bir şekilde yapmalısınız ki kendi inandığınız şekliyle sonuçlansın.

“Allah’ın rahmeti” adlı fıkrayı değerlendirelim.

Hoca yağmurlu bir gün evde oturup pencereden sokağı seyrederken, komşularından birinin ıslanmamak için hızlı hızlı gittiğini görmüş. Şaka etmek için pencereyi açıp bağırmış:

— *Hey Efendi, Allah Teâlâ’nın rahmetinden mi kaçyorsun?*

Adam bunun üzerine utanmış, yavaşlamış ve epeyce ıslanmış. Başka bir gün yağmur başlayınca Hoca cübbesinin eteklerini toplayıp koşmaya başlamış. Tesadüf bu ya o komşu da bunu görmüş, intikamını almak için ünlemiş:

— *Hoca Efendi, Allah’ın rahmetinden kaçılır mı?*

Hoca koşmaya devam ederek demiş ki:

---

¹²⁹ Gölpinarlı, s. 93.

— *Ben Allah'ın rahmetini çiğnememek için koşuyorum.*¹³⁰

Burada Nasreddin Hoca da ki hazırcevaplılığı görmekteyiz. Hoca'nın her durumda verecek bir cevabı olduğu bu fıkrayla bir kez daha aşikâr olmakta.

Aşağıdaki “Yük” isimli fıkrayı da bu konuya örnek olarak değerlendirebiliriz.

Hoca bir gün Bey ve silahtar ile ava gitmiş. Yolda terleyen Bey ve Yardımcısı elbiselerini çıkarmış Hoca'ya vermişler. Yürürlerken Bey demiş ki:

—*Hoca Efendi yükün bir eşek yükü kadar olmuş!*

Hoca hemen dokunaklı cevabı yapıştırmış:

—*Hayır, beyim bir değil iki eşeğin yükü!*¹³¹

Burada da Nasreddin Hoca'dan nükteli bir hazırcevap görmekteyiz. Bir değil iki eşeğin yükü diyerek bey ve silahtara kinayeli olarak ‘eşek’ demektedir.

Daha önce bahsi geçen fıkrayı da hatırlayalım: Hoca'nın “bizde [Saklarlar da güzün yerler](#)” diye cevap verdiği fikra da (bkz. s. 81) savunma ve hazırcevaplık için güzel bir örnek görmekteyiz. Ama bu kez Hoca'nın şairliğine de tanık oluyoruz.

Hazırcevaplılığın bir önemi de cevabınızın muhatabın formatına uygun olmasıdır. Burada Hoca'nın muhatabı eskiden yaygın olan “mani” formatını kullanmış, Hoca da aynı şekilde cevap vermiştir. Cevabın sırf formata uygun olması yeterli değildir, tabii anlam da çok önemlidir Hoca burada her iki koşulu da sağlamıştır.

Ayrıca aynı fıkrayı, giriş bölümünde de bahsettiğimiz, Nasreddin Hoca'nın isterse şiir gibi konuşabildiğine de bir örnek olarak gösterebiliriz. Abdülbâki Gölpinarlı'nın yaptığı tasnife göre bu fıkranın, sosyal hayatla ilgili fıkralar grubuna dâhil edildiğini de ayrıca belirtmekte yarar görüyoruz.

---

¹³⁰ Güney, 1974, s. 14.

¹³¹ Seratlı, s. 11

1. 22. DENEYSEL

Deney ya da gözlem üzerine kurulu olan bilimsel araştırmalar deneyseldir. Genellikle gözlem yoluyla elde edilen ve bir hipotezi doğrulamak veya çürütmek için kullanılan kanıtlar üzerine kuruludur.

Deneysel¹³² için örnek Nasreddin Hoca'nın, oğlunun sürekli olarak söylenenin tersini yaptığını bildiği için, ona yapmasını istediği şeyin tersini söylemesi, ancak oğlunun da bu sefer düzgün/birebir anlamasını anlatan “[Kırk yılda bir](#)” adlı fıkrada (bkz. s. 69) da mevcuttur. O ana kadarki deneysel gözlemlerine göre davranan Hoca'nın yanıldığına şahit oluyoruz. Nasreddin Hoca'nın oğlunun “Kırk yılda bir” söz dinleyeceği tutar bu durumda Nasreddin Hoca'nın deneyle kazandığı bilgisiyle davranmasına karşılık yanıldığı görülür.

Burada söz konusu hipotezin çürütüldüğünü görüyoruz. Zira Hoca deneyimlerine göre her şeyin tersini yapan oğlu için : “Yapılacak şeyi, yapma; yapılmayacak şeyi yap deriz; olur, biter” tezini ortaya koymuştu. Daha önce de belirttiğimiz gibi gözlem yoluyla elde edilen veriler bazen hipotezimizi çürütebilir.

Aşağıdaki “Öbür dünyaya gitmiş gelmiş ama” adlı fıkra deneysel için gerçekten güzel bir örnek sunmaktadır.

Hoca merhumun bir sarı öküzü, öküzün de yay gibi iki boynuzu varmış. Hoca bunu her gördükçe imrenir; bu boynuzların arasına binesi gelirmiş... Gel zaman git zaman, bir gün koca öküz yan gelip yatarken Hoca, “fırsat bu fırsat” demiş, dediğini etmiş; o dediğini edince, öküz de öküzlüğünü etmiş; Hoca'yı başının üstünde iki salladıktan sonra, öyle bir savurmuş, öyle bir savurmuş ki, hani Allah saklamış yoksa öbür dünyayı boylayacakmış. Neden sonra ayılıp da karısını başında görünce:

— Ağlama karıcığım, demiş; öbür dünyaya gittim geldim ama Allah'a şükür, bir arzuma daha nail oldum!¹³³

Deneye geçmeden önce hipotezi iyi doğrulamak gerekir yoksa risk büyür. Nasreddin Hoca burada canı pahasına gözlemini denemeyi göze almıştır.

---

¹³² Warburton, s. 50.

¹³³ Güney, s. 149.

1. 23. ÇELİŞKİYE DÜŞME

Çelişkiye Düşme¹³⁴ de biri diğèrinin tersini söylediği için, ikisinin birden doğru olması mümkün olmayan ifade olarak tanımlayabileceğimiz bir durum söz konusudur. Mevlânâ bu konuda şöyle der “Çıplak, elbisesinin ucunu kesecekler diye korkuyor ama çıplak adamın eteği mi olur ki kessinler!”¹³⁵. Konuşmalarımızda ve yazdıklarımızda mantıksal sağlamlık esastır. Eğer bu durumu ihlal edersek Çelişkiye Düşme gerçekleşir.

Nasreddin Hoca'nın fıkraları arasında bu konu için de örnekler bulunmaktadır. Örneğin; Nasreddin Hoca kendisini ısrarla evine çağırın Ağayı kırmayıp onu ziyarete gitmesi ancak kendisinin geldiğini görmesine rağmen evde yok dedirten Ağa'nın başını pencerede görmesini anlatan “[Ayakları o tarafa çekmiş de](#)” adlı fıkra (bkz. s. 42) bize çelişki için örnek oluşturmaktadır. Bahsedilen örnekte, yanlışla düşmemek veya yanlışlardan korunmak için İnkâr ederek, Çelişkiye Düşme! görüyoruz. Zira Ağa evde olduğu halde “yok” dedirterek çelişik bir durum yaratıyor.

Aşağıda şiir olarak verdiğimiz “Kedi nerede?” adlı fıkrayı da değerlendirelim:

*İki okka et alır bir gün Hoca,
Ziyafet çeker bütün mahalleye.
Akşam Hoca gelir, sofrı kurulur;
Üzerine konur bir sahan bulgur.
Hoca sorar: —”Bu ne böyle, be kadın?
Et almıştım, kapama yapacaktın?
Hani nerede kapama?”
—“Ah, efendi! der karısı, hiç sorma;
Hınzır kedi yemiş etin hepsini. ”
O ara bizim Tekir
Görünür; ama bir kemik, bir deri.
Sorar:*

¹³⁴ Emiroğlu, İbrahim, **Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, 3. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, ilaveli (Mevlânâ (2009)).s. 79.

¹³⁵ Emiroğlu, s. 65.

—“Nerede bunun yedikleri.”

Kedi tartılır, iki okka çeker;

Bunu gören Hoca Efendi şöyle der:

— “Kadın! Bu bizim kedi; kasabın eti nerede?”

*Diyelim ki et budur; o halde kedi nerede?*¹³⁶

Burada Çelişkiye Düşmeyi görüyoruz. Burada şöyle bir durum söz konusu: Kedi eti yediye kedi en az dört okka¹³⁷ olmalı ki kedi eti yemiş olsun

Eğer kedi eti yemiş ise iki + iki = dört okka olmalı.

Kedi dört okka değil,

Öyleyse o, eti yemiş değildir.

Demek ki biri yalan söylüyor. Ancak Hoca, bu fıkra da görüldüğü gibi, açıkça suçlamadan gerekli mesajı verir. “Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az” deyiminin kullanıldığına, yani bazı ilkelerin hayata geçirildiğine Nasreddin Hoca fıkralarında sıkça rastlarız.

1. 24. SAFSATA (SOPHISTIC ELENCHI)

Bahsedeceğimiz bu fıkra muhatabı aldatmak, haksız bir biçimde onu yanıltmak ve şaşırtmak gibi gayelerle kurulan, Latince Sophistic Elenchi olarak adlandırılan, Mugalâtayı yani Safsatayı¹³⁸ görüyoruz. Aristoteles, Sofistik Çürütmeler (Sophistic Elenchi)’i, gerçek kıyas ve çürütmeler olmadıkları halde, görünüşte kıyas ve çürütmeler, kandırıcı ve saptırıcı nitelikte sahte deliller olarak tanımlar.¹³⁹ Aşağıda bu konu için gayet güzel bir örnek mevcuttur. Şimdi “Hay ömrüne bereket !” adlı fikramıza bir göz atalım:

*Cinci Derviş derler; gündüz külâhlı, gece silahlı biri, her gün,
her yerde atıp eğirmiş. Günün birinde, yine Hakka erip, eriştiğinden
söz açarak:*

— *Şu sizin Hoca eşeklerle haşır-neşir olurken, ben yedinci kat
gökte meleklerle düşüp kalkıyorum! diye tutturunca, Hoca
dayanamamış:*

¹³⁶ Kanık, 2010, s. 16.

¹³⁷ Kilo gibi ağırlık ölçüsü; 1okka=400 dirhem

¹³⁸ Emiroğlu, Mantık, s. 245

¹³⁹ Emiroğlu, Mantık, s. 245

— *Hey Allah'ın sevgili kulu, acep gökyüzünde dönüp dolaşırken şu nurani yüzünüze yelpaze gibi yum yumuşak bir şey dokunuyor mu? diye sormuş.*

Cinci derviş, safsatalarını tutturacağını sanarak:

— *Evet, evet, tüy desem, tüy değil; tel desem, tel değil; tül den ince, tül bentten yumuşak bir yelpaze!*

Demez mi. Rahmetli, adamın yalanını ağzında bırakarak:

— *Hay ömrüne bereket, demiş; işte o, bizim uzun kulaklının kuyruğu ya!*¹⁴⁰

Safsata için pek örnek bulamamaktayız bu fıkra bize gerçekten iyi bir örnek oluşturmaktadır

Burada Nasreddin Hoca karşısındakinin abartılı tavırlarına cevap olarak ‘sen aslında eşeklerin olduğu yere gidiyorsun’ demeye getirerek onu küçümsemiştir; bunu da yine kıvrak zekâsıyla, kibarca, kinayeli olarak söylemiştir. Gerçi ‘senin gittiğin yere ben de eşğimle birlikte gitmişim, ispatı ise sana temas eden tüy benim eşğimin kuyruğudur’ demiş de olabilir.

Bu tartışmada marazı zekice bozmanın, onu kibarca ve zekice çürütmenin yolu gösterilmektedir.

---

¹⁴⁰ Güney, 1974, s. 96.

İKİNCİ BÖLÜM

YANLIŞA DÜŞME NEDENLERİNİ GÖSTEREN FIKRALAR

Aristoteles'den beri onlarca formel ve informel mantık yanlışlığı veya hilesi bilinmekte ve bunlara karşı felsefeciler uyarılmaktadır. Ancak bunların çoğunu Sofistlerden beri geçmişte de günümüzde de, tartışma sanatı, hitabet ve retorik'in meşru taktikleri olarak görmek ve göstermek de az karşılaşılan bir durum değildir.¹⁴¹

Mantığı “doğru düşünmeyi, doğru olmayandan ayırmak için kullanılan prensiplerin ve metotların bilimi” şeklinde tanımlamak ve onun ana probleminin, doğru, geçerli olan ve olmayan akıl yürütme şekillerini birbirinden ayırmak olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Fârâbi şöyle der: “Mantık sanatı, bütün halinde, akli düzeltmeye yarayan ve insanı makullerde yanlıştan, sürçmeden ve hatadan koruyan kanunları verir.”¹⁴² Bazı hususlarda, gerçeklerden uzaklaşıp gerçek olmayan şeylere gidileceğini; yani yanlışla düşüleceğini, bu yanlışların ise ancak derin düşünme, kıyas ve istidlal (akıl yürütme) ile idrak edilebileceğini belirtip, yanıltmaca (mugalata) yerlerini ve şekillerini bilmeyenleri; zehirli bitkileri ve ilaçları tanımayan ve bilgisizliği yüzünden onları gıda ve ilaç sanarak sağlığını tehlikeye atmamak için kullanıp telef olma tehlikesinden kurtulamayana benzettir.¹⁴³ Biz de burada değindiğimiz mantık yanlışlarını muhatabımızın oyununa gelmemek veya hataya düşmemek için bilmekte yarar olduğunu düşünmekteyiz.

Nasreddin Hoca'nın bu formları bildiğini böylece muhatabının oyunlarına gelmediğini görüyoruz. Burada bahsi geçen pek çok yanlış Nasreddin Hoca'nın kendisi değil muhatabı yapmaktadır. Ancak yine bazı istisnalar görüyoruz. Bu istisnalarda, Nasreddin Hoca, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmak için muhatabının bilgisizliğini kullanmakta ve kendini kurtarmaktadır.

---

¹⁴¹ Yaran, s. 282.

¹⁴² Emiroğlu, İbrahim, **Mantık Yanlışları**, Elis Yayınları, Ankara, 2004, (Mantık Yanlışları), s. 13.

¹⁴³ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 13.

2. 1. İSTİSNA YAPMA (ADDITION AD HOC)

Eğer hipoteziniz ortaya çıkan yeni bir gerçeği açıklayamıyorsa bu durumda yapabileceğiniz iki şey vardır: Ya hipotezinizden vazgeçersiniz; ya da genel hipotezinize bu yeni durumu açıklayacak Ad Hoc¹⁴⁴ eklemeler yaparsınız. Burada istisnai durumdan farklı olarak, siz tezinizi savunmaya devam ediyorsunuz. Hatta aynı tez de bir den fazla istisna da ekleyebilirsiniz. İstisna eklemekteki amaç kendinizi haklı çıkarmaktır.

“İpe un serilir mi” diye bildiğimiz fıkrada da benzer bir örnek mevcuttur. Fıkra şu şekilde:

*Bir komşusu, Hoca'nın evine gelip çamaşır ipini istemiş. Hoca, içeriye girmiş, bir müddet sonra çıkararak komşusuna, komşucuğum demiş ipe un sermişler. Komşusu, İlahi Hocam demiş, hiç ipe un serilir mi? Hoca, vermeye gönlüm olmayınca serilir, demiş.*¹⁴⁵

Bu fıkrada da şöyle bir durum söz konusu:

Öncelikle sosyal hayatla ilgili bir fıkra olduğunu belirtelim. Burada Nasreddin Hoca komşusuna safsata denecek bir cevap veriyor ancak Hoca öyle bir üslûpla söylüyor ki yine mantık çerçevesine sokuyor. Yani Ad Hoc eklemeler yapıyor. Şöyle ki:

İpe un serilmez ancak, komşuya ipi vermek istemiyorsan

O zaman istisna bir durum (Ad hoc) vardır,

Öyleyse ipe un serilir.

Hoca, fıkralarından anladığımız kadarıyla kendi malını (ip, eşek, vs.) başkalarına ödünç vermeyi istemiyor ve ne yapıp edip vermiyor.

Şu fıkrada bize Ad Hoc eklemeye örnek verir:

“Geç yiğidim, geç ” adlı fıkra da bize bu konuyu açıklamaktadır. Fıkra şöyledir:

Hoca bir gün kabristanda dolaşırken bir köpeğin mezar taşına işediğini görmüş. Köpeği kovalamaya kalkınca köpek Hoca'ya saldırmış. Hoca bakmış ki, ısırarak, hemen kenara çekilip:

¹⁴⁴ Warburton, s. 21

¹⁴⁵ Abdübâki Gölpınarlı, **Nasreddin Hoca**, 2. Baskı, İnkilâp Kitabevi, 1996, İstanbul, s. 100.

—*Geç yiğidim, geç! demiş.*”¹⁴⁶

Nasreddin Hoca kendisinin o anki hali ile köpek saldırırsa olacak olan halini karşılaştırarak köpeğe yol veriyor. Yani köpeğe sopa sallamıyor. Burada istisnai bir durum söz konusudur, şöyle ki:

Köpek yanlış yapıyor ise azarla.

Köpek saldırırsa ona yol ver (İstisna yap)

Burada yine Ad Hoc, yani istisna yapmaya örnek görmekteyiz. Bu durumu kısaca özetlersek şöyle diyebiliriz:

Köpeği yanlış yapıyorsa azarla eğer sana saldırırsa istisna yap ve yol ver.

İnsan aklının amacı insanı öncelikle tehlikelerden korumaktır. Nasreddin Hoca da burada aklını kullanarak mantıklı davranmış, kızgın köpeğin karşısında bunu kişilik sorunu yapacak kadar duygusal da davranabilirdi ki o zaman zarar görmesi kaçınılmaz olurdu.

2. 2. KURALIN İSTİSNASI

Bir genellemenin doğru olmadığını gösteren tek bir karşıt örnektir. Ama istisnanın genellikle kurala dokunmadığı düşünüldüğünden istisna sözcüğü ‘kaideyi bozmayan şey’ anlamında kullanılır. Karşıt örnekler genellemeleri desteklemez tam tersine onları çürütür.¹⁴⁷ ‘İstisnalar kaideyi bozmaz’ deyimini aslında savunulan şeyin tam da savunulamadığını gösteren bir yanıştır. İstisnai durumdan farklı olarak kişi kendi savunmasını haklı göstermeye çalışır. Bu durumun çevresel faktörlerle alakası yoktur. Aslında tezinin dayanağının yetersizliğinden kaynaklanır.

Şu fıkraya bakalım

Nasreddin Hoca fıkraları arasında bu duruma sıkça rastlamaktayız. Örneğin “Kim suçlu” adlı fıkrası bize bu konuda ışık tutar. Fıkra şöyledir:

Bir keresinde, Hoca Akşehir'deki mahkemeye kadı tayin edilir.

Bir gün bir adam koşarak mahkemeye gelir ve Hoca'ya:

— *Farz edelim iki inek merada dövüştü ve biri öldü, Hoca Efendi. Öldürenin sahibi sorumlu tutulacak mıdır?*

¹⁴⁶ Seratlı, s. 112.

¹⁴⁷ Warburton, s. 94.

Adamın hilekâr gözlerini fark eden Hoca dikkatlidir.

— *Yerine göre”, der hüküm vermeden.*

— *Karar vermene yardımcı olabilir, Hoca Efendi. Senin inek benimkini öldürdü!”*

— *Bu halde, genel olarak bilindiği gibi inekler hayvandır. Hayvanlara sebep bağlanmadığından dolayı, kesinlikle sorumsuzlardır. Bu yüzden de, sahibi sorumlu tutulamaz!*

— *Özür dilerim, Hoca Efendi, dilim sürçtü. Benim inek seninkini öldürdü demek istemiştim!*

Bu haber üzerine, Hoca'nın kanı beynine sıçrar. Sakalını çeker, kalkar ve yeniden oturur.

— *Bu ilk düşündüğümde daha karmaşık bir durum, der. Memurluğunun tüm ağırbaşlılığıyla kâtibine döner ve ekler “yanındaki rafta duran kara kaplı kitabı ver bakayım!”¹⁴⁸*

Bu fıkra da aşağıdaki gibi bir durum mevcuttur:

Eğer bir hayvan bir diğerini öldürmüştü, öldürenin sahibi suçlu değildir,

Ama öldürülen benim hayvanımsa bu durumda kuralın istisnası vardır ve öldüren hayvanın sahibi sorumlu olur.

Nasreddin Hoca burada “burada ilk düşündüğümde daha karmaşık bir durum var, o zaman kuralın istisnası olur” diyerek kendi çıkarını gözetecek şekilde kuralın istisnasına bir örnek veriyor.

2. 3. MANTIĞA BÜRÜME

Mantığa bürümeyi şu şekilde anlatabiliriz: Örneğin, bir kişi yolda bulduğu bir altın saati almasını, “evet, yaptığım doğru değil, ama ben almasaydım başka biri alacaktı. Üstelik karakola götürsem kimse almaya gelmeyecekti ve bu herkes için zaman ve enerji kaybı olacaktı” diyerek mantığa bürüyebilir.

Yine Nasreddin Hoca'nın kendisini ağaçta yakalayan bahçe sahibine kendisini “[Acemi Bülbül](#)” olarak tanıtmalarını anlatan (bkz. s. 68) fıkra da Mantığa Bürümeyi¹⁴⁹ görüyoruz; Nasreddin Hoca kendini savunabilmek için

¹⁴⁸ Fıkra cenneti, <http://www.fikracenneti.com./nasreddin-hoca/kim-suclu> (11.02.2013)

¹⁴⁹ Warburton, s. 96.

bülbül olduğunu iddia ediyor, ötüşündeki kusuru ise acemilikle kapatmaya çalışıyor.

Aşağıda yer alan “Zaten inecektim” adlı fıkraı da incelediğimizde yine mantığa bürümeıi görmekteyiz:

Hoca bir gün eşekle giderken düşmüş. Çocuklar başına toplanmış.

—Aaa Hoca düştü, eşekten düştü, diye alay etmeye başlamışlar.

Hoca bir silkindikten sonra kendine gelmiş, hiçbir şey olmamış gibi:

—Düşmeseydim zaten inecektim! demiş.¹⁵⁰

Bu fıkraı da karşımıza Mantığa Bürüme için bir örnek çıkıyor. Hoca düştüğünü gizlemek için zaten inecektim, düştüğüm iyi oldu şeklinde bir savunma yaparak kendini alaydan kurtarıyor.

Bu konuya bir örnek daha verelim. “Kurdu nasıl cezalandırıcaksın” adlı fıkra şu şekildedir:

Bir gün Hoca ormanda odun topluyordu. Eşegini tepenin altında bırakmıştı. Hoca odun toplamakla meşgulken bir kurt geldi ve eşeğe saldırdı. Kurt neredeyse yemeğini (eşegi) bitiriyorken yoldan geçen biri gördü ve Hoca'ya neler olduğunu söyledi.

— “Hoca Efendi, çabuk! Kurt eşegini yedi ve tepeye doğru kaçıyor!”

Nasreddin Hoca aşağı geldi ve eşegin kemiklerini gördü.

— “Efendi, eşek çoktan ölmüş artık onun için yapılacak bir şey yok” dedi. “Kurt için ise dolu mideyle tepeye koşmuş olması onun için yeterli bir cezadır.”¹⁵¹

Bu fıkraı da yine Mantığa Bürüme karşımıza çıkıyor. Hoca burada mantık kurallarına uyuyor ve olaya düz mantıkla yaklaşıyor. Hoca kurdun durumunu kendine göre mantığa bürümüş. Şöyle ki: Ölen ölmüş, suçlu ise zaten dolu mideyle koşma cezasını çekmiştir.

¹⁵⁰ Yılmaz, s. 44

¹⁵¹ Read literatüre, <http://www.readliterature.com/h010622.html>, (01 Mart 2012).

2. 4. APAÇIK ŞEYLERE KARŞI ÇIKMA

Apaçık Şeylere Karşı Çıkma yanlışa düşme nedenlerindedir. Burada Yanlışa düşmenin subjektif nedenlerinden Apaçık Şeylere Karşı Çıkmayı¹⁵², görüyoruz. Apaçık şeylere karşı çıkmak, temelinde inadin, gururun, önyargının, büyülenmenin, Hz. Mevlânâ'nın ifadesiyle körlüğün yattığı kötü bir davranıştır.¹⁵³

Nasreddin Hoca'nın komşusuna eşeği vermek istemediği için yok demesi ancak ahırdan ses gelmesini öne süren komşusuna “benim sözüme inanmıyorsun da eşeğin sözüne mi inanıyorsun” diyerek çıkışmasını anlatan “[Ahırdaki eşek](#)” isimli fıkra da bize bu konuyu anlatmakta (bkz. s. 79). Ancak burada Hoca Hocalığını göstermiş ve zeytinyağı gibi üste çıkararak komşusuyla tartışmasını kazanmıştır. Burada Nasreddin Hoca'nın karşısındakini zafiyete düşürdüğünü görüyoruz. Şu da unutulmamalıdır ki mantıken bir insanın sözü hayvanın sözünden/tepkisinden üstün tutulmalıdır. Belki de gelen ses Nasreddin Hoca'nın eşeğinin sesi değildir, bir komşusunun eşeği de olabilir. Eğer “eşek evde yok” dediyse bir bildiği vardır deyip komşunun ayrılması gerekirdi. Mademki ısrarcı davranmış; Hoca da kendi bildiğinden vazgeçmeyen biri olduğu için, komşusunu zafiyete düşürerek ona iyi bir ders vermiştir. Ahlaki açıdan bir şeye hayır cevabı aldıysanız ısrar etmek doğru değildir. Hocanın belli ki bir bildiği var ve eşeğini o komşusuna vermek istememiş. Burada apaçık olan Eşeğini vermek istemeyişidir.

Mevlânâ da bu konuya şöyle bir sözle değinmiştir: “Gündüzün ‘gündüz nerede’ demek, kendi kendini rezil etmektir, a gündüz arayan!”¹⁵⁴

2. 5. TAKLİT - TARAFTARLIK (TAASSUP)

Yanlışa düşmenin harici/objektif nedenlerindedir. Taassup; kendi bağlı olduğu dini/grubu diğerlerinden üstün görme şeklindedir. Körü körüne Taassup/tarafarlık gelişme ve medenileşmeye engeldir. Zira daha iyi koşullara ulaşıldığında tarafarlıktan vazgeçilebilir. Atadan/Babadan böyle gelmiş demek yeterli değildir. Taklit ve Taassup/avuntu konusunda Hz. Mevlânâ Celaleddin

¹⁵² Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 40.

¹⁵³ Emiroğlu, İbrahim, **Yanlı Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.(Mevlânâ, (2003)) s. 40.

¹⁵⁴ Mesnevi Cilt: 3, s. 221, B. 2720-2724.

Rumi, bir şeyi körü körüne izlemenin kişiyi yanlışla sevk edeceğini, taklidi bilinçli bir şekilde ve tanıyarak yapmanın doğru olacağını belirtir.¹⁵⁵

Aşağıdaki “Bir Yunus bile olamadım” adlı fıkroda Nasreddin Hoca’nın suya girmekle Hz. Yunus Peygamber gibi olamayacağı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu fıkroda Yanlışla düşmenin nedenlerini oluşturan harici nedenlerden Taklit ve Taassup için bir örnek görmekteyiz.

Allah, Hoca'nın her dileğini vermiş ama bir evladı çok görmüş.

Karısı iki göz, iki pınar, bir yumup iki döküyormuş.

Bir gün, gene hatuncağız efkârlanır: “Hamur yapsam, kesenim hani? Ev süpürsem, gezenim hani? Böylesi dünyayı neyleyim ben! “diye, ah-u vaha başlayınca, Hoca, doğduğuna doğacağına, dünya evine girdiğine, gireceğine pişman olmuş, başını alıp göle doğru gitmiş: “Balık tutanları seyreder de, belki biraz gözüm gönlüm açılır!” diye. Ama karısının hali, gözünün önünden gitmiyormuş ki, nereye bastığını bilir mi? Ayağı kaymasıyla, göle yuvarlanması bir olmuş.

Balıkçılar, tutup çıkarmışlar: “Ne yaptın be, Hoca? “ demişler.

Rahmetli içini çekmiş:

—Ne yapayım, demiş: şu dünyada bir Yunus olamadım, bari yunus balığı olayım, dedim!¹⁵⁶

Burada Nasreddin Hoca dolaylı anlatıma da bir örnek vermiş: Yunus Peygambere gönderme yapıyor. Yunus peygamber görevlendirildiği topluluğun mutlu olmasını sağlamış bir peygamberdir, ancak öncesinde görevi yapamayacağını düşünüp denize kaçmıştır; sonrasında hepimizin bildiği gibi balığın-yunus yada balina- karnında kalmış ve tekrar aynı topluluğun bulunduğu karaya çıkmıştır. En nihayetinde görevini yerine getirebilmiştir. Yani “Yunus Peygamber gibi olamadım zira karımı bile mutsuzluktan kurtaramadım bari yunus balığı olayım” demeye getiriyor. Bir çeşit kendini taklit yoluyla- kendini suya bırakarak- avutmaya yöneliyor ve bunu Yunus peygamberin ilk başarısızlığında denize kaçması gibi suya girerek o’nu taklit ettiğini söylüyor. Böylece Nasreddin

¹⁵⁵ Emiroğlu, Mevlânâ, (2003), s. 29.

¹⁵⁶ Güney, 1974, s. 48.

Hoca bu tavrıyla Taklitçiliğe bir örnek oluşturuyor. Ancak suya girmeye Yunus Peygamber gibi ya da Yunus balığı gibi olunmayacağı da aşıkardır. Nasreddin Hoca yine de düştüm dememiş kendisine geçerli bir mazeret bulmuştur.

2. 6. ÖN KABUL / VARSAYIM

Yanlışta düşmenin dahili/subjektif nedenlerindedir. Biz burada Önyargı, Ön kabul ve Varsayımı tek bir konu olarak ele alıyoruz. Varsayım söze dökülmeyen, açıkça söylenmeyen ama doğruluğu kabul edilen bir öncüdür, bu kavramda bir belirsizlik vardır, çünkü bir tanıtın başlangıç noktası olan ve belirtilmiş bir öncüle de varsayım¹⁵⁷ denir. Warburton burada belirsizlik olduğunu söylese de Matematikte kullanılan varsayım burada bahsedilenin dışındadır zira orada başlangıç noktasının ya da öncülün “varsayım” olduğu baştan açık ve seçik olarak belirtilmektedir. Yani bir aldatmaca ya da gerçeğin dışındaki bir duruma yönelme yoktur. Matematikteki varsayım -doğru sonuca ulaşmak için- test edilmek üzere kurulur.

Birazdan anlatacağımız fıkroda Varsayım dayalı olarak karar veriliyor ve davranılıyor. Yani Ön kabulü¹⁵⁸ görüyoruz.

Bu, mantıkta “Hakikate Zıt Varsayımlar Yanlışı”na açık bir düşüncedir. Rasyonel olarak değerlendirecek olursak, kişinin kendini bilmek gibi irfanı olmaz. Aczini bilmek, acze düştüğünü kabul etmek, akıllı insan için saadete açılan bir kapıdır. Bu yanlışı, kapalı rejimlerde ve demokrasisi gelişmemiş yönetimlerde de görürüz. Bu durum, daha ziyade “niyet okuma” ve “vurun abalya!” şeklinde ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁹ Bahsettiğimiz “Bağlı olmasaydı” adlı fıkra şu şekildedir:

Nasreddin Hocanın/Mollanın iki öküzü vardır. Bunlardan biri kaçır. Molla/Hoca hayvanı yakalamak için çokça uğraştıktan sonra aciz düşerek, döner bağlı olan öküzü dövmeye başlar. İnsanlar niçin böyle yapıyorsun dediklerinde, şöyle cevap verir:

—Siz bilmiyorsunuz, bu bağlı olmasaydı, diğerinden daha hızlı koşardı der.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Warburton, s. 138.

¹⁵⁸ Warburton, s. 105.

¹⁵⁹ Emiroğlu, İbrahim, *Uygulamalı mantık Ders Notları*, İzmir, 2012.

¹⁶⁰ Sufi forum, <http://www.sufiforum.com>, (04.01.2013).

Nasreddin Hoca burada kendi varsayımı üzerine davranıyor ve bağlı olmasaydı neler olabileceği üzerinde kurgu yaparak bağlı öküzü sanki kaçmış gibi cezalandırıyor.

2. 7. ZANN / ŞARTLANMA HATASI

Zanlarda bazen hata olur. Zann doğru va sağlıklı bir şekilde anlaşılmasını da doğurur. Sonuçta o bir aldanışı ifade eder. Mevlana bu konuda ‘ben kan içiyorum, sen de şarap zannediyorsun. Sen can alıyorsun ve can verdiğini zannediyorsun.’ der.¹⁶¹ Şartlanma hatası ya da zann varsayımdan farklıdır, zira burada yanlış olasılığı çok daha fazladır. Yanlış Zann¹⁶² veya şartlanmanın test edilmek gibi bir gayesi yoktur, sanki doğruymuş gibi kabul edilir.

Aşağıdaki “Keramet kavuktaysa” adlı fıkra da bize Şartlanma Hatasına¹⁶³ bir örnek göstermektedir.

*Günün birinde bir adam, elinde bir karalı kâğıt, Hoca’ya gelir:
“Be Müslüman, babana rahmet, şunu bana bir okusana; bakalım ne selam, kelam ediyor?” der.*

*Hoca merhum alır mektubu; yukarıdan aşağıya bir süzer;
evirir çevirir, bir daha süzer, ama acemce mi yazılmış acemice mi yazılmış; nasıl yazılmışsa okuyamaz, vesselam!*

— *Baba yiğit yalana borcum ne! Ben bunu bir türlü sökemedim. Yorulmazsan bir başkasına götür! deyince, adamcağız, Hoca’nın okuma yazması yok sanır:*

— *Yahu elden utanmazsan, kavuğundan utan; insan şu bulgur dibeği gibi şeyi başına kor da, iki satır şeyi okuyamaz olur mu? deyince, Hoca hemen başındaki kavuğu çıkarıp, adamın başına geçirir:*

— *Mademki keramet kavukta, hadi öyle ise düdüğüm, sen oku bakalım der.*¹⁶⁴

Burada yanlış zann vardır.

¹⁶¹ Emiroğlu, Mevlana (2003), s. 36.

¹⁶² Emiroğlu, Mevlana (2009), s. 30.

¹⁶³ Hristiyan net, www. hristiyan. net/yorumbilimi/gmh. Htm. (09.12.2012).

¹⁶⁴ Seratlı, s. 21.

Kavuşu olan bilgilidir.

Şu (Nasreddin)'nin kavuşu vardır;

Demek ki o bilgilidir. (Haliyle mektubu okumalıdır).

Yine değirmencinin kendisine köye götürmesi için verdiği eşeklerden birine binmesi ve saydığına eksik çıkması üzerine “[Adam sen de](#) üstüne binip de bir eşek kaybetmektense binmeyeyim daha iyi” demesini anlatan fıkrada (bkz. s. 51) yine Perspektif yanlış; Göreceli/izafi bakış vardır. Ayrıca yanlış zann yapılmıştır. Şöyle ki:

Eşeğe binince sayı azalıyor. (Yanlış zann)

Eşeğe bindin

Öyleyse Sayı azaldı.

Burada da şartlanma hatasını görmekteyiz. Zira Nasreddin Hoca eşeğe bindiği zaman eşek sayısı azalıyor gibi bir şartlanmaya gidiyor ve en iyisi eşeğe binmemek diye düşünüyor.

Ayrıca [Hamam](#) adlı fıkrada (bkz. s. 66) da yine şartlanma hatasına rastlamaktayız. Zira hamamcı Nasreddin Hoca'nın pejmürde kıyafetine bakarak onun fakir olduğu şartlanmasına kapılmıştır. Hatta şartlanma hatasına ikinci kez düşmüştür, zira Nasreddin Hoca'nın ilk hamama gelmesinde yüksek para ödemesine şartlanmış ve ikinci gelişinde de yine yüksek para ödeyeceğini sanmıştır.

2. 8. TARAF TUTMA

Bir konuda önyargısı olanlar veya özel çıkarı olanlar taraf tutma yanlısına düşerler.¹⁶⁵ Taraf tutma ile tarafgirlik aynı değildir. Taraf tutma körü körüne davranmayı içerir. Aşağıda bu konuyu aydınlatacak bir örnek sunulmuştur.

Nasreddin Hoca'nın kadılık yaparken kendisine danışmaya gelen ve bir ineğin diğerini öldürmesi durumunda inek sahiplerinin sorumluluklarını danışmak isteyen şahsa, Nasreddin Hoca'nın koşullar değişince “getirin kara kaplı kitabı” demesini anlatan “[Kim suçlu](#)” adlı fıkrada (bkz. s. 89) de Taraf Tutmayı görmekteyiz. Zira Nasreddin Hoca burada kendi ineğinin tarafını dolayısıyla kendi tarafını tutmuş oluyor.

---

¹⁶⁵ Warburton, s. 131.

2. 9. ÖZEL ÇIKAR

Bir tartışmanın sonucuna kişisel bir yatırım yapmak, yani belli bir sonuca ulaşılması durumunda kazançlı çıkacak olmaktır. Herhangi bir çıkar beklentisi içinde olan kişiler istedikleri sonuca ulaşılabilme için çoğu zaman kanıtları çarpıtır ya da gerçekleri saklarlar, veya gerçeğin tamamını söylemezler.

Bir önceki bölümde bahsedilen fıkra aynı zamanda Özel Çıkar'a da iyi bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu fıkraya göre Nasreddin Hoca öldüren ineğin kendisine ait olduğu bilgisine sahipken, inek sahibini suçsuz bulur; şartlar değişip de öldürülen ineğin kendi ineği olduğunu öğrenince de “o zaman kara kaplı kitabı getirin” demesinde özel çıkarını gözetmiş oluyor zira ikinci halde mağdur olanın kendisi olduğu belli olmuş oluyor. Ve kendi mağduriyetine göz yummak istemiyor. Bir nevi izafi bir bakış sergiliyor.

2. 10. ÇOKLU SORULAR (MANY QUESTIONS)

Karmaşık bir soruya basit bir cevap alma isteği olan çoklu soru (many questions)¹⁶⁶ için bir örneği aşağıdaki fıkrada görmekteyiz. Çoklu sorular birden çok konuyu/soruyu tek konu gibi sunmayı (*Complex Questions*)¹⁶⁷ da içerir.

Bir gün Hoca'ya “Çiftçi mi büyük, Padişah mı?” diye sormuşlar,

O da:

— “Çiftçi olmasa padişah acından ölür” demiş.¹⁶⁸

Yine benzer bir soru daha vardır:

Bir gün Hoca'ya “Efendi adam olmanın yolu nedir?” diye sormuşlar,

— “Söyleyen olursa dinlemeli, dinleyen olursa söylemeli” demiş.¹⁶⁹

Burada da yine Çoklu Sorulara (Many Questions) bir örnek karşımıza çıkmaktadır.

---

¹⁶⁶ Edwards, s. 64.

¹⁶⁷ Warburton, s. 84.

¹⁶⁸ Güney, s. 206.

¹⁶⁹ Güney, s. 206.

2. 11. HAM HAYALCİLİK

Bazı Nasreddin Hoca fıkralarında karşımıza belli bir şeyin doğru olması güzel olacağı için onun doğru olması gerektiğine inanmak olan Ham Hayalcilik¹⁷⁰ çıkıyor. Bu düşünce biçimi oldukça yaygındır ve çok çekicidir. Çünkü kabul edilmesi zor olan gerçeklerden kaçmamızı sağlar. Net düşünmeye engel olan psikolojik etkenleri içerir. Belli bir biçimde davranışın nedenlerini gizlemek için, mümkün de olsa, doğru olmayan bir açıklama öne sürülmektedir. Yani Ham Hayalcilik yapılmaktadır. Ham hayalcilik gerçekle aramıza bir perde çektiğinden çok tehlikeli bir şey olabilir. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim.

Bir adamdan yemeğin buğusunu kokladı diye para isteyen esnafa Nasreddin Hoca [paranın şıkirtısını](#) dinletmekle çok somut bir ders vermiştir. (bkz. s. 59) Burada dükkân sahibinin yaptığı şey ham hayalciliğe giriyor. Zira yemeğin buğusundan para alınmayacağı aşikârdır. Ancak bir kez buna inanmış ve hakkını istiyor. Bilinen tabirle ‘adamın suyuna gitmeyi’ bilen Nasreddin Hoca incelikli davranarak ne dükkân sahibini rencide ediyor ne de yemeğin buğusunu koklayan adamı. Şu mantığı ileri sürüyor:

Yemeğin buğusunu satan,

Paranın şıkirtısını alır.

Mantığını öne sürerek olayı tatlı bir şekilde çözüyor.

Daha önce bahsettiğimiz oyunları sırtında taşımasına karşılık [Hiç](#) istediğini söyleyen ama sonra hakkımı isterim diye tutturan adama Nasreddin Hoca'nın “seccadenin altını kaldır bakalım ne var orda” demesi ve “işte onu al git, hakkımı almış oldun” demesini anlatan fıkrada da (bkz. s. 61) yine ham hayalcilik görüyoruz. Burada Nasreddin Hoca'nın hiçbir anlaşması olmamasına rağmen yaptığı iş için maddi karşılık bekleyen adama ders vermesini görüyoruz. Hem misalle, hem de eylemle ders vermesi, eğitimde çok önem arz etmektedir. Özetlersek; Yardımı karşılığı ‘hiç’ vereceğini söyleyen kişiden ısrarla hakkını almak isteyen diğer kişiye Nasreddin Hoca yine mantıklı bir yöntem kullanıyor ve her iki tarafı memnun edecek çözümü buluyor. Burada şöyle bir durumu görmekteyiz:

---

¹⁷⁰ Warburton, s. 68

Bu adamdan ne istiyorsun? –Hiç.

Halının altında ne var? –Hiç.

Al onu git.

Mantığıyla karşısındaki kişiyi gerçekten ince zekâ örneği göstererek ikna etmeyi başarıyor.

2. 12. ALAY VE ABARTI

Alay edici bir dil kullanmak retorik bir araçtır. Burada muhatabın görüşüne, karşı kanıtlarla cevap vermek ve onun geçersizliğini göstermek yerine, onunla alay ederek onu gülünç düşürme yoluna gidilir. Buna çoğu kere hakaret ya da hafife alıcı şaka da eşlik edebilir.¹⁷¹

Nasreddin Hoca'yı kavuklu olduğu için mektubu okumasını isteyen ve Nasreddin Hoca da okuyamayacağını söyleyince muhatabının “kavuğundan utan” demesini anlatan fıkra da Nasreddin hocanın muhatabı onu kavuklu olmasına rağmen mektubu okuyamamasını Alaya¹⁷² alıyor. Ancak Nasreddin Hoca ona çok iyi bir ders vererek “mademki [keramet kavuktaysa](#) o zaman al kavuğu, mektubu da sen oku” diyor. (bkz. s. 95) Karşısındaki kişiyi kendi eştiği kuyuya düşürüyor. Yani kendisini alaya alarak küçük düşürmeye çalışan kişiye hak ettiği dersi veriyor. Görüldüğü gibi, başkalarıyla alay ettiğini sanan kişi aslında kendisiyle alay etmiş olur.

2. 13. İHTİRASLAR VE YANILTMA İSTEĞİ

Ahalinin Timur'un hediyesi olan fili geri vermek için Nasreddin Hoca'dan yardım istemesi ve birlikte yola çıkmalarına rağmen Nasreddin Hoca'yı yalnız bırakmalarını anlatan fıkra da yanlışa düşme nedenlerinden ihtiraslar ile Yanıltma İsteği için iyi bir örnek görmekteyiz. “Fil hikâyesi” adlı Fıkra şöyledir:

—*Timur'un bir fili varmış; doymak bilmezmiş, bahçelere de zarar verirmiş. Köylüler toplanıp:*

—*Aman Hocam, şu filden bezdik, boğazını baş edemiyoruz, ziyanlarından bıktık, bir çare bul! demişler.*

---

¹⁷¹ Yaran, s. 250.

¹⁷² Yaran, s. 250.

Hoca:

—Timur'a gitmek yürek ister; ama siz de benimle gelin, birlikte rica edelim, bu fili buradan göndersin, demiş.

Kabul etmişler, birlikte gitmişler. Ama Timur'un huzuruna varınca Hoca arkasına dönüp bakmış ki, hiç kimse kalmamış, hepsi Hoca'yı yalnız bırakıp gitmiş. Hoca'nın canı sıkılmış. Bu ihanetlerini cezalandırarak onlara bir ders vermek istemiş.

Timur:

—Hoş geldin Hoca, bir dileğin mi var? deyince:

—Han'im, zatınızın filinden memnuniyetimizi bildirmeye geldim. Mümkünse böyle bir fil daha getirseniz daha memnun oluruz.! demiş.¹⁷³

Bu fıkrada köy halkı aslında Nasreddin Hoca'yı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyor. Çünkü onlar Timur'un istediği bir şeye hayır demeye korkuyorlar. Ancak Timur'un beslemeleri için gönderdiği filden rahatsız oluyorlar, Timur'a kendileri söyleyemeyeceklerine göre bunu Hoca'ya teklif ediyorlar. Hoca onların bu acınmalarını görünce 'hayır' diyemiyor. Ancak onlara siz de benle gelin diye şart koşuyor. Ne zaman ki yolda yalnız bırakıldığını fark ediyor işte o zaman Hocalığını yapıyor ve malum sözü söylüyor, Timur'a, "halk bir fil daha istiyor" diyor. Böylece kendisini oyuna getirmek isteyenleri oyuna getiriyor. Köylüler ihtiraslarının kurbanı oluyor. Diğer kaynaklardaki fıkrada istenen filin dişi fil olduğu söyleniyor ki bu durumu köylüler açısından daha vahim hale getiriyor zira filler çoğalacak demektir.

2. 14. İNTİKAM ALMA DUYGUSU

Bir önceki bölümde bahsettiğimiz "Fil hikâyesi" adlı fıkrada yanlışa düşme nedenlerinden, intikam alma duygusu da karşımıza çıkmaktadır; aynı zamanda Haddi Bildirme ve Acı Ders Vermeye de örnek oluşturmaktadır. Zira Hoca'dan yardım isteyenler can korkusuyla Hoca'yı yarı yolda, tek başına bırakmışlardır. Bunu anlayan Hoca onlara bir ders vermek istemiş, böylece hadlerini bildirmiştir. Bunu yaparken aynı zamanda onlara acı bir ders vermiştir.

---

¹⁷³ Seratlı, s. 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İŞARET EDİLEN YANLIŞLAR AÇISINDAN FIKRALAR

Yanılığ/Yanıltmaca/Mantık Yanlışları/Aklın Suiistimali (Fallacies); pek çok insanın doğru olduğuna inandığı, ancak hatalı sebeplerden dolayı ya da doğru olmayan bilgilere dayandırıldığı için gerçekte yanlış olan fikirlerdir.¹⁷⁴ Genel olarak biz bunlara ‘yanlışlar’ diyoruz. Bu bölümde Nasreddin Hoca fıkraları aracılığıyla işaret edilen mantık yanlışları üzerinde durulacaktır.

Pirie Madsen’in yazdığı *Girdiğiniz Her Tartışmayı Kazanmanın Yolları Mantığın Kullanımı ve Suiistimali* adlı kitabın Türkçe çevirisinin arka yüzünde, ‘bu kitap yanlış kişilerin eline geçerse ve bunu kullanırsa sanki elinde silah varmış gibi önemlidir’¹⁷⁵ denmektedir. Burada sunacağımız yanlışlar genellikle Nasreddin Hoca’nın muhatapları tarafından yapılmaktadır. Ancak zaman zaman Nasreddin Hoca’nın da karşısındakinin kafa karışıklığını ya da cahilliğini kullanarak söz konusu yanlışları bilerek yaptığına ve başını ağrıtabilecek olaylardan bu şekilde kurtulduğuna dair tespitimizi de burada paylaşmayı uygun gördük.

Mantıkta, yanlışlar (yanıltmacalar/hatalar/fallacies) ve özellikle de informel mantıktaki yanlışlar genellikle formel mantıkta ele alınmayan tartışma biçimleriyle alakalıdır. Bunlar formel olmayan veya formel olarak karakterize edilmeyen ama nispeten yaygın olan akıl yürütme hatalarını içerirler. Informel mantık yanlışları denilen hatalar veya hileler, çok kesin ve net bir mantıksızlığı, aşikâr bir yanlışlığı göstermezler; daha ziyade, günlük yaşamda ve sıradan söylemlerde görülen hatalardır.¹⁷⁶ Tartışmanın gidişatının ya da tartışmada öne sürülen gerekçelerin sorgulanmaya, itiraza ve eleştirilmeye açık olduğu, savunulan görüşe sağladığı desteğin ya hiç olmadığı ya da çok zayıf olduğu gibi hususları belirtir.

Bu bölümde yanlışları Formel Ve İçerik Yanlışları olarak sınıflandıracamız.

---

¹⁷⁴ John Sinclair, Collins COBUILD English Language Dictionary Helping Learners with Real English, Collins Publishers, London, 1990, Fallacies, s. 513.

¹⁷⁵ Pirie Madsen, *Girdiğiniz Her Tartışmayı Kazanmanın yolları Mantığın Kullanımı ve Suiistimali*, Efil Yayınevi, Ankara, 2011, giriş.

¹⁷⁶ Yaran, ss. 196— 197.

3. 1. BİÇİM YANLIŞLARI

Bunlar kıyasın kurallarını ihlalden doğan yanlışlardır.

3. 1. 1. Dört Terim Yanlışı (Quaternio Terminorum)

Eğer bir kıyasta dört terim kullanılırsa, ya da aynı terim farklı sınıflara (cins) yüklenip kullanılırsa veya bir terim birden fazla kullanılırsa dört terim yanlışlığı yapılmış olur.¹⁷⁷ Böyle durumlarda geçerli bir sonuç çıkmaz. Dört terim yanlışlığı (da) dediğimiz Quaternio Terminorum dört aşamalı bir yanılgıdır. Standart üç ayaklı argüman ilk iki önermede bir şeyin ve daha sonra o şeyin sonuç tarafından elenmesini gerektirir. Önce her ikisini üçüncü bir şeyle sonra da iki şeyi birbiriyle ilintilendirerek işler. Bu ‘kıyassal muhakeme’ önermelerde tekrar edilen ancak sonuçta ortadan kalkan orta terime dayanır.¹⁷⁸

Nasreddin Hoca'nın kendisini ağaçta yakalayan bahçe sahibine kendisini “[Acemi bülbül](#)” olarak tanıtmamasını anlatan fıkrada; (bkz. s. 68) Hoca mal sahibini görünce ne diyeceğini bilememiş ve hemen bülbül taklidi yaparak olaydan sıyrılmak istemiş, ancak mal sahibi bu durumu kabul etmeyince de kendisini acemi bülbül olarak tanıtmıştır.

Bu fıkrada Dört Terim yanlışlığı görülmektedir. Şöyle ki:

Yabancı'nın ağaca çıkması,

Memnu'(yasak)dur

Ben yabancı değilim, bülbülüm,

Öyleyse benim ağaca çıkmam memnu (yasak) değildir.

3. 1. 2. Caiz Olmayan Süreç (Büyük Terim) Hatası

B biçim yanlışlarından olan bu yanlış, kıyas kurallarının ihlalinden doğar. Bunu Dağıtılmamış Büyük Terim Yanlışı diye de adlandırabiliriz.¹⁷⁹

Önceki bölümde bahsi geçen “[Acemi bülbül](#)” adlı fıkrayı hatırlayalım. (bkz. s. 68)

¹⁷⁷ Emiroğlu, Mantık Yanlışıları, s.53.

¹⁷⁸ Pirie, s. 131

¹⁷⁹ Emiroğlu, Mantık Yanlışıları, s. 60.

Burada aynı zamanda caiz olmayan (Büyük Terim) Süreç Hatası¹⁸⁰ görülmektedir.

Ağaca çıkmak yasaktır,
Ben bülbülüm.
Öyleyse bana yasak değildir.

3. 1. 3. Ardılı (Taliyi) Onaylama

Ardılı/Ardbileşeni (Taliyi) Onaylama, yanlış, mukaddemi -yüksek değerde olanı- sonuçta tesis etmek için ardılı/taliyi, bitişik şartlı bir kıyasın küçük önermesinde onaylamaktan ibarettir. Şartlı kıyasta küçük önerme ardılı/taliyi onayladığında, mukaddemin/öncelin onaylanması zorunluluk kazanmaz.¹⁸¹

p ise q
 q dur,
Öyleyse p dir

Şeklinde bir formdur. Biçimsel bir yanıltmacadır. İlk bakışta doğru gibi görülse de ardbileşenin doğru olması söz konusu öncelin de doğruluğunu her zaman gerektirmez. Zira ardbileşeni doğruluyan başka önceller de olabilir. Veya ardılın oluşması tamamen farklı bir sebebe bağlı olabilir.

Bu konuyu aşağıdaki “Karpuz ve ceviz” adlı şu fıkroda değerlendirelim.

Bir gün Nasreddin Hoca kendi küçük bostanında çalışıyordu. Mola verdiği ceviz ağacının altına oturdu ve Allah’a şöyle seslendi:

— “Beni bağışla Allah’ım bu senin işin, fakat niye kocaman karpuzu zayıf bir dalda, küçücük cevizi de güçlü ve heybetli bir ağaçta yetiştiriyorsun?” Ve Hoca bu şekilde şikâyetini yaparken ağaçtan bir ceviz, tam kafasına düştü.

— “Yüce Allah” dedi acıyan kafasını ovalayarak “şimdi anladım niye karpuzu ağaçta yetiştirmediğini. Eğer kafama karpuz düşseydi şimdi beni öldürürdü.”¹⁸²

Bu fıkradaki mantığı şu şekilde açıklayabiliriz:

¹⁸⁰ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 59.

¹⁸¹ Emiroğlu, İbrahim, **Mantık Yanlışları**, s. 80.

¹⁸² Read literatüre, <http://www.readliterature.com/h010622.html>, (01 03 2012).

Ağaçta büyük meyve olmalı

Kafama düşen meyve büyük değildi (büyük olsaydı halim ne olurdu?)

Demek ki ağaçta büyük meyve olmamalı

Bu fıkroda Şartlı Kıyaslarda Taliyi Onaylama diye tanımlanan Biçim Yanlışına dikkat çekilmiştir.

Yine daha önceden bahsettiğimiz, Nasreddin Hoca'nın hamama gitmesi ve yetersiz hizmet almasına rağmen fazla para vermesi ancak bir sonraki gidişinde çok iyi hizmet almasına rağmen az para vermesini anlatan çok meşhur "[Hamam](#)" fıkrasında (bkz. s. 66) uygulanan mantığa göre yine bu konu için güzel bir örnek görülmektedir. Bu fıkroda Nasreddin Hoca'nın cevabından şunları çıkarabiliyoruz:

p ise q	İyi hizmet ederseniz çok para veririm;
q dur,	Çok para verdim
Öyleyse p dir	Öyleyse iyi hizmet ettiniz!

Yukarıda da belirttiğimiz gibi form doğru gözükse de çok para verilmesinin sebebi bu fıkroda da görüldüğü gibi her zaman iyi hizmet alındı anlamına gelmez. Bilindiği gibi Nasreddin Hoca burada ilk defasında kötü hizmet almasına rağmen bir sonraki hizmeti düşünerek çok para vermiştir.

3. 1. 4. Önceli (Mukaddemi) Değilleme

Önceli/Önbileşeni/Mukaddemi Değilleme, Kalıbı aşağıdaki gibi olan bir biçimsel yanıltmacadır.

p ise q
p değil
Öyleyse q da değildir,

Burada "eğer" sözcüğü "yalnızca eğer" anlamındadır.¹⁸³ Nasreddin Hoca'nın; "Ya odaları indir biraz, Ya değilse havuza, [Bir milyon arşın](#) da az." dediği fikrayı hatırlayalım. (bkz. s. 55) Bu fıkroda şu durumu görmekteyiz:

p ise q dir.	Odaların sayısı azalır ise, havuzun arşını da azalır
p değildir,	Odaların sayısı azalmaz,
Öyleyse q da değildir.	Havuzun arşını da azalmaz.

¹⁸³ Warburton, s. 102.

Burada karşımıza iki abartının birbiriyle mukayese edildiği Önceli Değilleme formunda bir kıyas çıkmaktadır. Zira havuzun arşınının azalması daha doğrusu gerçek değerinin söylenmesi için ilk ve tek koşul odaların sayısının azalması değildir. Ancak Nasreddin Hoca muhatabının tarzıyla cevap verme yeteneğini mantık yanıltmacasını kullanarak uygulamıştır. Aslına bakarsanız muhatabı yola getirmenin bir yolunu bu şekilde bulmuştur.

3. 2. İÇERİK YANLIŞLARI

3. 2. 1. Lafız Yanlışları

3. 2. 1. 1. Eş Sesli Lafız (Equivocation)

Eşsesli bir kelimenin, delilde, iki farklı anlamda kullanılması sonucu ortaya çıkan yanlışa Eşsesli Lafız Yanlışı¹⁸⁴ denir.

Bu konu için “Al abdestini ver pabucumu” adlı şu fıkrayı da değerlendirelim:

Günün birinde Hoca, abdest almak için dereye kadar iner. Aheste, aheste; başlar abdeste. Üç ağzına, üç burnuna derken, sıra iki ayağına gelir, gelir ama her nasılsa pabucun tekini elinden kaçırmaz mı? Hoca'nın akli, fikri karışır; gayri ne namazı düşünür, ne niyazı: “Al abdestini ver pabucumu!” diye dere boyunu tutar, pabuç gider, o gider, pabuç gider, o gider.”¹⁸⁵

Bu fıkrada İşaret Edilen Yanlışlardan Formel ve İçerik Yanlışı olan Eşsesli Lafız Yanlışı'na bir örnek çıkartabiliriz. Zira “almak” sözcüğü çok anlamlı: Abdest almak başka, pabuç almak daha başka! Abdest almaktaki “almak” bir uygulamaya işaret eden mecâzi (değişmeceli) bir anlamdayken, pabuç almaktaki “almak” sözcüğü vermek fiilinin zıt anlamlısı olan almak anlamına geliyor. Ayrıca bu fıkrada Hoca'nın mücadeleci kişiliğini de açığa çıkarmaktadır.

Yine bir başka fıkraya bakalım: “Şu gidene sorun” adlı fıkra şöyle:

Hoca'ya bir gün sormuşlar:

—Hoca, Efendi, acaba dünya kaç arşındır?

O sırada bir cenaze götürüyorlarmış. Hoca onu göstererek:

¹⁸⁴ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 267

¹⁸⁵ Güney, 1995. s. 8.

— *Şu gidene sorun! demiş, o şimdi ölçmüş, gidiyor!*¹⁸⁶

Burada Hoca'ya aslında fiziki olarak dünya yuvarlağının çevresinin uzunluğu sorulmuş ancak o bunu dünya hayatının mânası, değeri ve dünyada yaşama süresi olarak anlayıp ona göre cevap vererek, arşın sözcüğünün farklı anlamını kast ederek yine bir eşesli lafız oyunu sergilemiştir.

Ayrıca Nasreddin Hoca'nın “Ben [Allah'ın rahmetini](#) çiğnememek için koşuyorum” dediği fıkrada (bkz. s. 81) eşesli lafız için örnek mevcuttur. Burada rahmete karşı gösterilen tavırlara iki farklı bakış görülüyor. İzafi bir bakış da diyebiliriz. Rahmete nasıl muamele ettiğimizin, bakış açımıza göre değiştiğini bize göstermiştir. Bir taraftan ‘rahmetle hemhal olmak için’ yağmur altında kalınırken, diğer taraftan ‘rahmete basmamak için’ hızlı adımlar atılıyor. İki bakış açısının da Nasreddin Hoca'ya ait olduğunu da burada gözler önüne sermek isteriz. Diğer birçok fıkrada olduğu gibi pratik zekâ, tartışmalarda galebe çalma, yenik duruma düşmeyi kabul etmeme de görülmektedir.

Ve yine Nasreddin Hoca'nın “bir değil iki eşeğin yükü” diye cevapladığı “[Yük](#)” adlı fıkrada (bkz. s. 82) gerçekten güzel bir örnektir. Burada Eşesli Lafız kullanılarak dolaylı anlatım yapılmıştır. Nasreddin Hoca'nın kıvrak zekâsı ve nüktedanlığı yine kendisini gösteriyor. İki eşeğin yükünü taşıyorum diyerek Nasreddin Hoca, bey ve silahtara dolaylı olarak “eşek” demiş oluyor. Ve yine bunu kaba sözü alenen söylemeden yapıyor. Günümüzde; bu sözcüğü doğrudan söylediği için mahkemede hakaret etti diye ceza alacakken, dolaylı söylediği için hiçbir ceza almazdı.

3. 2. 1. 2. Noktalama

Hem dilbilgisinin gerekli kurallarından biri olan noktalama kurallarındaki hataları ve de vurgulama özelliklerindeki yanlışları hem de tekrar etmesi gereken harfi tek yazarak ya da harflerin yerinin değiştirilmesiyle ortaya çıkacak olan yeni anlama mahal vermek gibi yazım yanlışlarını kapsar.

Aşağıdaki “Ahir zaman” adlı fıkra bu yanlışla çok güzel bir örnektir:

Köylünün biri yolda durmuş:

— *“Hoca'm, saatin kaç?” diye sormuş.*

---

¹⁸⁶ Aras, s. 74.

Hoca dönüp adama: “Bir saatim var. ” demez mi?

Köylü, anlamadı sanmış:

— *“Hayır, demiş, saat kaçta geldi
Demek istiyorum?”*

— *Kendisini elliye aldım*

Kösteğine yirmi saydım

On da verdim anahtara

Çocuk, zembereği kırdı

Tamiriydi vırtı-zırtı

Doksan akçeye oturdu.

— *Yahu Hoca, anlatamadım gitti sana*

Ne var demek istiyorum akşama?

— *Ha. Onu mu soruyorsun?*

Taze soğan, beyaz peynir,

Karpuz da beraber olunca

Ama ne de güzel yenir.

“Allah! Allah!” demiş adam

Tepesine çıkmış kan:

— *Zamanı soruyorum Hoca'm, zamanı?*

— *Bilmeyecek ne var bunu?*

Şimdi yazın hemen sonu.

Kendi kendisine köylü:

— *“Çattık biz de birisine*

Sersem olmalı zâhir.” dedikten sonra:

— *Zaman ne zaman diyeceğim be yahu!*

Diye Hoca'ya bağıırır.

Hoca yine alttan alır:

— *Onu mu soruyordun a kâfir?*

Bilmeyecek ne var bunu

Âhir zamandayız âhir...¹⁸⁷

---

¹⁸⁷ Cumbul, s. 20.

Bu fıkrada köylünün “saatin kaç?” sorusunu Hoca yanlış yorumluyor. Aslında saatin kaç olduğunu öğrenmek isteyen köylüye Nasreddin Hoca her seferinde farklı anlamda cevap veriyor. Zira sorulan sorular özellikle vurgulama bakımından buna müsait. Aşağıda köylünün sorusu ile vurgulamadan dolayı anlaşıldığı şekli görmekteyiz:

Köylünün sorusu

Saatin kaç?

Saat kaçta geldi?

Akşama ne (kaç saat) var

Zamanı soruyorum

Zaman ne zaman?

Hoca'nın anladığı

Kaç tane saatin var?

Saat kaçta mal oldu?

Akşama (akşam yemeğinde) ne var?

Hangi mevsimdeyiz?

Hangi devirdeyiz?

Noktalama ve vurgulama kurallarının ne kadar önemli olduğunu bu fıkrayla bir kez daha anlıyoruz. Bu fıkrada karşımıza Noktalama ve vurgulama için, Mevlânâ'da -mesnevisinde gördüğümüz- kör-sağır sohbetini hatırlatan, yoğun örnekler çıkmaktadır. Aslında burada iletişim için kelimelerin yetersiz kaldığını görüyoruz. Çünkü karşımıza her seferinde farklı bir mecaz çıkıyor. Noktalama ve vurgulama yanlışı olarak tanımladığımız bu durumun aslında iletişimde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu da gösteriyor. Görünüşe bakıldığında Hoca diğer şahısla yanlışa düşme nedenlerine sebep olmayacak şekilde yüz yüze yani aracısız konuşuyor. Buna rağmen her denemede farklı anlamları algılıyor yani iletişim başarısız kalıyor. Burada Wittgenstein'in Dil Oyununu¹⁸⁸ anlamamak elde değildir. Demek ki başarılı bir iletişim için sadece yüz yüze olmak yetmiyor, hatta kelimeler bile kifayetsiz kalıyor. Bu fıkra bize bunu çok iyi örnekliyor.

Özellikle köylünün “Akşama ne var” derken aslında “akşama kaç saat kaldı?” demek istemesi ancak sorusundaki vurgulama sebebiyle Nasreddin Hoca tarafından “Akşama yani akşam yemeğinde ne var?” olarak anlaşılmasına sebep olduğunu görmekteyiz.

Yine bu fıkrada köylünün “zaman ne zaman?” sorusunda da vurgu ön plana çıkmış olmalı ki Nasreddin Hoca “ ahir zamandayız” diye cevap vermiştir.

¹⁸⁸ Robert Fogelin, “Wittgenstein’in Felsefi Eleştirisi, Wittgenstein: Sessizliğin Grameri”, **Cogito Dergisi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, Sayı:33, s. 95.

3. 2. 1. 3. Belirsizlik (Ambiguity)

Bu yanlış, dizideki kelimelerin birden daha çok şekilde anlaşılabilme imkânı tanınması durumunda ortaya çıkar¹⁸⁹ Ambiguity¹⁹⁰ yani belirsizlik¹⁹¹ de denir. İki anlama gelecek, lastikli söz söylemek veya kaçamak konuşmaktır.

Aşağıdaki “Altı kağıt” adlı fıkra da bu konuyla ilgili bizim için iyi bir örnek sunmaktadır.

Nasreddin Hoca bir gün pazara çıkmış ayakkabı satıyormuş başlamış bağırmaya:

—Altı kağıt, altı kâğıt!

Bir müşteri gelmiş ayakkabıyı altı kâğıt verip almış, ayakkabıyı da ayağına geçirip gitmiş; az gitmiş ki ayakkabının altı yağmur suyuyla delinmiş. Hemen geri gelip Nasreddin Hoca’yı bulmuş başlamış şikâyetlenmeye:

—Hoca, Hoca ayakkabının altı delindi ver paramı!

*Hoca gülererek bre adam ben altı kâğıt diye bağıra bağıra söyledim ya! demiş.*¹⁹²

Bu fıkroda Lafız Yanlışlarından Belirsizliğe bir örnek görmekteyiz: “altı” sözcüğünü müşteri ‘Altı (6) rakamı’ olarak algılamış, oysa Nasreddin Hoca onu ‘ayakkabının tabanı’ anlamında kullanmıştır. Aynı şekilde “kâğıt” sözcüğünü müşteri ‘lira’ anlamında anlamış oysa Nasreddin Hoca ‘odundan elde edilen kâğıt’ anlamında kullanmıştır. Burada bir Belirsizlik yani birden fazla anlam vardır. Bir de “Kimin içinin yandığını Allah bilir” adlı fikrayı da değerlendirelim:

Pintiliğiyle tanınmış bir adam Hoca’ya bir gün bir tabak bal ve kaymak ikram etmiş. Hoca Besmele çekip kaşıkla yemeğe girişince cimrinin içi gitmiş. Önce bir şey dememiş; ama bakmış ki, Hoca devam ediyor,

—Balla kaymağı ekmezsiz kaşık kaşık yersen için yanmaz mı?

¹⁸⁹ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 102.

¹⁹⁰ Paul Edwards, The Encyclopedia of Philosophy, Volume Five, Logical Terms, Glossary of fallacy, Collier-Macmillan Publishers, NewYork, 1967, p. 64.-77, s. 65.

¹⁹¹ Warburton, s. 32

¹⁹² Fıkra bul, <http://www.fikrabul.com./fikrabul/no/7285/alti-kagit.htm.>(11.02.2013).

Hoca şöyle cevap vermiş:

—*Kimin içinin yandığını Allah bilir!*¹⁹³

Burada ‘içi yanmak’ deyimini belirsizlik taşımaktadır, zira ‘midesi yanmak’ gibi anlaşılacağı gibi Nasreddin Hoca’nın da kullandığı gibi ‘içi gitmek’ ya da ‘aklı gitmek’ anlamında da kullanılabilir.

Nasreddin Hoca fıkraları arasında bulunan “Ben buranın yabancısıyım” adlı şu fıkra da bize belirsizlik için bir örnek sunmaktadır.

Hoca bir memlekete gitmiş, orada birisi ona sormuş:

—*Bugün günlerden nedir?*

Hoca:

—*Ben buranın yabancısıyım, sen onu buranın bir yerlisinden sor, demiş.*¹⁹⁴

Burada Lâfız Yanlışlarından Belirsizliğe bir örnek görmekteyiz.” Gün” sözcüğü belirsizlik taşımaktadır. Çünkü soran kişi Pazartesi, Salı vs tarzında hangi gün diye sormuş. Ancak Nasreddin Hoca “gün” kelimesini özel mânâ ile ele alarak cevap vermiş; yani bayram, festival, özel bir gün vs. olarak algılamış ve ‘buranın yabancısıyım dolayısıyla hangi özel gün olduğunu bilememem normal’ diye düşünüp “buranın bir yerlisine sor, o bilir” demiştir.

3. 2. 1. 4. Tekrarlanan İddia (Repeated As Sertion)

Bir delil getirme yerine, bir fikrin tekrar edilmesi (Repeated as Sertion) yanlıştır. Yanlış bir sözün veya iddianın, tekrar tekrar ifade edilmesinin onu doğru kılmayacağını herkes bilir. Bununla beraber kişiler, daha önce tekrar tekrar duydukları fikirleri kabule, iyi bilmedikleri fikirleri kabul etmekten daha çok yatkındırlar.¹⁹⁵

Nasreddin Hoca’nın taşınmasında yardım etmesi için tuttuğu hamalla pazarlığındaki gibi, ödeme yaptığını iddia ettiği “[Hoca’nın hesabı](#)” adlı fıkra (bkz. s. 56) Hoca gerekçe olarak şöyle söylüyordu:

Dolap molap dedik, nerede molap?

Esvap mesvap dedik, nerede mesvap?

¹⁹³ Seratlı, s. 21.

¹⁹⁴ Seratlı, s. 30.

¹⁹⁵ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 203

Hesabım doğrudur, çek arabanı!

Burada tekrarlanan iddiaya örnek bulabiliriz. Aslında pekiştirme yapılmış da diyebiliriz ancak burada yanlış alet edilerek, bir noktada kandırmada bulunuyor gibi gözükse de Nasreddin Hoca pazarlık sırasında söylediklerini belli ki bilerek söylüyor ancak karşısındaki bunu pek de ciddiye almıyor. Tabii bu durumda zararlı çıkan, muhatabının söylediklerini ciddiye almayan nakliyecisi kişi oluyor. Demek ki Özellikle de pazarlık veya sözleşme yaparken muhatap çok dikkatli dinlenmelidir. Günümüzde bankalarla veya başka esnafla problem yaşayan insanların yaşadıkları problemlerin çoğunun kredi sözleşmesini veya satış sözleşmesini dikkatli okumamalarından kaynaklandığını düşünürsek Nasreddin Hoca'nın ne anlatmak istediğini çok daha iyi anlarız. Zira Nasreddin Hoca daha önceden de belirttiğimiz gibi genellikle muhatabın açığını yakalıyor ve ona bir daha ki sefere daha da dikkatli olması gerektiğini göstermek istiyor. Tıpkı "[Allah ile kul arasına girme](#)" dediği fıkra gibi. (bkz. s. 130)

3. 2. 1. 5. Terkip (Composition)

Bir kısmı yapılabilecek bir eylemin, diğer tüm kısımlarının da yapılabileceğini düşünerek, sanki tüm eylem yapılabilmiş veya yapılmış gibi sunma yanlışdır. Bütünden de, parçadan da bahsedilse, mananın değişmeyeceği zannından kaynaklanır. Mevlânâ'dan şu söz bu konuyu daha da aydınlatır: 'sen su tulumunu denizden doldurdun ve "deniz benim tulumuma sığdı!" diyorsun'.

Şu şekilde gösterelim.

Bir tulum (deniz) suyu dolabilir.

Öyleyse bir tulum tüm (deniz) sular dolabilir¹⁹⁶

Nasreddin Hoca fıkralarında bu konuyu aydınlatacak fıkralar da mevcuttur. Nasreddin Hoca'nın taşınmasında yardım etmesi için tuttuğu hamalla pazarlığındaki gibi, ödeme yaptığını iddia ettiği "[Hoca'nın hesabı](#)" adlı fıkra (bkz. s. 56) Hoca gerekçe olarak şöyle söylüyordu:

Dolap molap dedik, nerede molap?

Esvap mesvap dedik, nerede mesvap?

Hesabım doğrudur, çek arabanı!

---

¹⁹⁶ Emiroğlu, Mevlânâ (2003), s. 67,

Bu fıkıradan mantık yanlışlarından formel ve içerik yanlışlarına dahil edilen lafız yanlışlarından olan Terkip¹⁹⁷ yanlışına dikkat çekilmektedir. Burada yine şöyle bir durum mevcuttur; dolap bir, molap iki, esvap üç, mesvap dört ve bu mantıkla gidersek farz edelim dört adet on iki akçe ise bunun yarısı da yarı fiyat eder. Bu mantıkla hocanın hesabı yerinde görülür.

3. 2. 1. 6. Taksim (Division)

Taksim yanlışı Terkip yanlışının zıddıdır. Bu yanlış Aristoteles'in ifadesiyle kelimenin bütün halinde de, bölünmesi halinde de manasında bir değişikliğin olmayacağını zannetmekten doğar.¹⁹⁸

Yine daha önce bahsettiğimiz “[Tavşanın suyunun suyu](#)” denilen fıkraya (bkz. s. 64) daha ince bakışla bakarsak taksim (bölme) yanlışı yapılmıştır diyebiliriz. şöyle ki:

Tavşanın suyu vardır;

Tavşanın suyunun suyu da vardır!

Burada da olduğu gibi belki tavşanın suyu bir anlam ifade eder ancak tavşanın suyunun suyu doğal olarak aynı anlamı ifade etmez.

3. 2. 1. 7. Eşitlikçi Kıyas (Kıyas-ı Müsavaat)

Kıyas koşulları var gibi görünse de yapılan kıyasla çıkarılan sonuç gerçekte çıkması gereken sonuç değildir. İbn-i Sina'ya göre bu tür bir kıyasta müşakeret (ortaklaşa olanın-gözükenein), Orta terim'in tümünde değil bir kısmında sağlanmışır.¹⁹⁹ Yani ortak gibi görünen ancak ortak olmayan birlikteliktir. Daha açık ifadeyle orada olan ancak birlikte olmayandır. Aşağıda hatırlatılan fıkraya bakacak olursak burada Kıyas-ı Müsavaat Yanlıřı²⁰⁰ yapılmıştır. Bu konuyu ‘Eşitlikçi Kıyas’ diye de adlandırabiliriz.

Daha önce bahsetmiş olduğumuz Nasreddin Hocanın “sen komşunun komşusunun öyleyse buda [tavşanın suyunun suyu](#)dur” dediği fıkraya (bkz. s. 64)

¹⁹⁷ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 111.

¹⁹⁸ Emiroğlu, Mantık Yanlışları s. 115 vd.

¹⁹⁹ Emiroğlu, Mantık Yanlışları s. 84.

²⁰⁰ Emiroğlu, Mantık Yanlışları ss. 84-86

salt mantıksal açıdan bakacak olursak burada kıyas-ı müsavaat yanlış yapıldığını görürüz ki şöyle bir kıyas geçerli değildir:

Bu su tavşanın suyudur. A B ye eşittir.

Bu da suyunun suyudur. B C ye eşittir.

Öyleyse suyunun suyu da tavşanın suyudur! A C ye eşittir.

Buradaki çıkarımda sonuç kesin değildir. Burada yapılan kıyasta görünüşte ortak gibi görünen tavşanın suyu ile tavşanın suyunun suyu aslında eşit değildir. Matematikte ‘geçişme özelliği’ olarak bilinen bu özellik her alanda geçerli değildir. Burada şekil doğru ancak içerik yanlıştır.

3. 2. 2. Mana Yanlışları

3. 2. 2. 1. Yanlış Neden (False Cause)

Latince de ‘Non Cause Pro Cause’ denilen bu yanlış da öncüllerde doğru olmayan nedenin, sonuç için gösterildiği “belli bir eserin veya olayın nedeni olmayan şeyi onun gerçek nedeni saymak veya bir kıyasta yer almayan bir önermenin geçersizliğine, o kıyasta ulaşılan sonucun saçmalığını delil olarak ileri sürmektir.” şeklinde tanımlanır. Neden Olmayı Neden Olarak Alma²⁰¹ yanlış olarak geçer.

Nasreddin Hoca’nın abdest alırken pabucunu suya kaçırmaması ve “[al abdestini ver pabucumu](#)” demesini anlatan fıkrada (bkz. s. 105) karşımıza İçerik Yanlışlarından Mâna Yanlışları grubuna dâhil olan Neden Olmayı Neden Olarak Alma Yanlışları çıkmaktadır. Bu yanlışta göre rahatlıkla anlaşılacağı üzere derenin alışveriş yapma yetisi yoktur ancak Nasreddin Hoca dereye bir kişilik kazandırmış, “al abdestini ver pabucumu” diyerek onunla bir diyaloga girmiş ve dereye alışveriş teklifinde bulunmuştur.

Aşağıdaki “Horoz” adlı fıkrayı incelediğimizde yine bu konu için bir örnek görebiliyoruz.

Nasreddin Hoca bir gün tavuklarını bir kafese doldurur, Akşehir’den yola çıkar, Sivrihisar’a gitmek üzere yola düşer. Yolda, hayvanlar der, sıcaktan helak olacaklar, kafesi açayım, salıvereyim de rahat rahat gitsinler. Kafesi açar, hepsini salıverir. Tavuklar,

²⁰¹ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 161.

şuraya buraya kaçışınca Hoca, eline bir değnek alır, horozu önüne katıp hem kovalar hem de “gece karanlığında sabah olduğunu bilirsin de der, Sivrihisar yolunu ne diye bilmezsin?”²⁰²

Bu fıkra da “False Cause” yani Yanlış Neden için bir örnek görüyoruz. Horozun sabah oluşunu haber vermek için ötüşü doğası gereğidir, oysa Hoca horozdan Sivrihisar yolunu da bilmesini bekliyor. Horozdan Sivrihisar yolunu bilip tavukları da o yöne götürmesini beklemesi yanlış nedene bağlanır. Fıkra da, çoban köpeğinin koyunları gütmesi gibi horozun da tavukları gütmesi beklenmiştir. Aslında burada çıkarılacak ders şudur: bir konuda uzman olan illaki başka konuları da bilecek diye bir şey yoktur. Herhangi bir konunun uzmanından, başka konularda da uzman olmasını beklemek yanlıştır.

“Ölümlük dirimlik” adlı şu fıkraya bir göz atalım:

Hoca merhum, dışından tırnağından artırarak ölümlük dirimlik bin akçe kadar bir para biriktirmiş. Sonra tutup bunu, düğüm üstüne düğüm vurarak, şeytanın bilemediği bir deliğe sokmuş ama bu dünyada şeytana taş çıkartanlar da var; böyle bir paranın kokusunu almaz olurlar mı?

Hoca, günün birinde bakmış ki parasının yerinde yeller esiyor! Aramış, taramış ama hiçbir yerde, bir ipucu ele geçirememiş. Ee, göğe merdiven kuracak hali de yok ya, “Elbet Allah, başka bir yerden gönderir!” diye, kendini avutmaya başlamış.

O böyle avunadursun, o günlerde, geminin biri öyle fırtınaya tutulmuş, öyle bir fırtınaya tutulmuş ki, beşik gibi sallanmaya başlamış; içindekiler canlarının derdine düşüp, adaklar adamış, niyetler tutmuşlar ama, o dağlar gibi dalgalar, “Bana mısın!” dememiş...

Ha battı ha batıyor gemi derken, içlerinden biri, sağ selamet kurtulursa, Hoca’ ya bin akçe vermeyi ahd-ü peyman etmez mi, hikmet-i Hüda, hiçbirinin burnu kanamadan, sahil-i selamete ermişler; kara toprağı, Kâbe toprağı gibi öpüp, evlerine, köyelerine dönmüşler.

---

²⁰² Gölpınarlı, s. 137.

O adam da ahdettiği parayı Hoca'nın avucuna saymış. Bundan âlâ mucize mi olur! Rahmetli de, Allahın bu ihsanını düşünerek:

— *“İlahi hikmetinden sual olunmaz senin; bizim para nerede kayboldu, bak nerede bulundu!” demiş.²⁰³*

Burada içerik yanlışlarından neden olmayanı neden olarak alma yanlışını gözüyle bakabiliriz. Göreceğimiz gibi Hoca evi civarında kaybolan parasının evinden çok uzakta olan bir gemide bulunduğunu düşünmüştü.

Bir de aşağıdaki “Aklıma düştükten geri” adlı fıkrayı değerlendirelim.

Hoca merhumun bir ayağı Akşehir'de, bir ayağı Sivrihisar'dadır. Bir tarihte gene Sivrihisar'a gideceği tutar, tutar ama, bakın belaya. O günlerde gelip gidenlerin de ayağı kesilir; ee, bir başına da at, araba tutacak hali yok ya. Üç gün, beş gün; hasta, ölgün, durur. Derken bir sabah, bir araba sesi duyar; kalkıp bakar ki ne baksın, kendi tabirince, sivri sakallılardan biri. Sivrihisar'ın yolunu tutmuş, gidiyor. Gayri durur mu? Don gömlek, dışarı fırlar ve atar kendini arabaya. Ne olacak sanki bir karışık yol. Günün bir saatinde Sivrihisar'a girer, ama köylüler onu böyle görünce:

— *“Aman Hoca Efendi, bu ne böyle?” diye sorarlar. Hoca merhum da:*

— *“Yahu, der; sizler aklıma düştükten geri, giyinip kuşanmak kimin aklına gelir?”²⁰⁴*

Bu fıkrada da Yanlış Neden için güzel bir örnek görmekteyiz. Görüleceği gibi Hoca'nın bu kılığının asıl nedeni Sivrihisar'a giden vasıtayı ansızın bulmasıdır ancak Hoca köylülere aklıma siz gelince giyinip kuşanmak için bile oyalanmadan yola çıktım diyor. Yani durumu yanlış nedene bağlıyor.

Yine “Rüzgârın attığı adam” adlı şu fıkrada da bu konuyla ilgili örnek yer almaktadır.

Hoca bir gün boş bir bostana dalar;

Yolar, temizler, bostanda ne varsa.

Marullar, pathcanlar, salatalar;

²⁰³ Güney, 1974, s. 150.

²⁰⁴ Güney, s. 122.

*Doldurur bir çuvala tıka basa.
Tam yükü yükleneyeceği sırada
Çam yarması bir adam peyda olur.
— Herif! der, ne arıyorsun burada?”
Hoca bir düşünür, cevabı bulur;
Der ki: — “Dün bir rüzgâr çıkmıştı hani,
İşte odur atan buraya beni.”
— “Demek seni buraya atan, rüzgâr.
Peki, ya bu patlıcanlar, marullar?
Onların da hep rüzgâr mı kopardı?”
— “Evet! Biraz fazlaca esiyordu;
Beni öteye beriye savurdu;
Neye uğradığımı bilemedim;
Neye tutundumsa elimde kaldı.”
Bunun üzerine bostancı kızar:
— “Peki, çuvala koyanda mı rüzgâr?
Söyle kim doldurdu çuvala bunu?”
Hoca tatlı tatlı kaşır burnunu;
Sonra döner, der ki:— “İlahi oğlum,
İşte ben de onu düşünüyordum.”²⁰⁵*

Neden Olmayanı Neden Olarak Alma dediğimiz Yanlış Neden bu fıkra da karşımıza çıkmaktadır. Nasreddin Hoca'nın sebzeleri kendi isteğiyle toplamasına rağmen bostancının sorusuna “sebzeleri ben toplamadım onları rüzgâr kopardı” demesinde olayı yanlış nedene bağladığını görmekteyiz.

3. 2. 2. Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelme (Ignoratio Elenchi)

Latince meseleyi kavrayamamak anlamına gelen bir sözdür. Burada Tartışılan Konuyu Bilmeme veya Bilmezlikten Gelme yani Ignoratio Elenchi yanlışına dikkat çekilmektedir. Bu yanlış Arapça da ‘el- musâdere ala'l-matlûb’ yanlış denir. Söz konusu edilen veya tartışılan asıl meseleyi çürütmeyi

---

²⁰⁵ Kanık, 2010, s. 20.

başaramama veya asıl konudan değil de konuya dâhil olmayan başkasını tartışma yanlıştır. Bu tür yanlıştadır, ispat veya çürütme diye ortaya konan şeyin asıl konuyla ilgisinin olmadığı görülür.²⁰⁶ Örneğimizdeki “Vadeyle para” adlı fıkra şu şekildedir:

*Bir gün bir komşusu gelip Hoca'dan
Vadeyle para ister.
— “Durumum biraz sıkışıkça da...” der.
Hoca'ysa memnun olmaz bu ricadan.
Eh! Olmaz olmaz! ama,
Belli etmek de istemez adama.
—“Vadeyle, der, para
İstedin” demek...
“Senin bu işini halletmek gerek.
Gerek ya, sen de bir kolaylık göster;
Bunların hepsini benden isteme.
Vade vermek düşsün benim hisseme,
Parayı da başkasından buluver.”²⁰⁷*

Yukarıdaki fıkra da mantık kurallarına uymak gerektiği bize gösteriliyor. Burada Formel ve İçerik Yanlıklarından Mâna Yanlıklarına temas edilmektedir. Nasreddin Hoca burada asıl mesele hem para isteme hem de vadeli olması olarak gösteriyor. Yani sadece vadeli borç para isteme durumunu sanki iki ayrı durum söz konusuymuş gibi ele alıyor. Nasreddin Hoca her zaman ki gibi karşısındakini reddetmiyor ve vadesi benden olsun parayı başkasından bul diyor. Ve yine tartışılan konuyu bilmezlikten gelerek ‘param yok’ demekten kurtuluyor.

“Ayva-incir” adlı şu fikrayı da değerlendirdiğimizde yine bu konuyu aydınlatmak için güzel bir örnek görmekteyiz.

*Bir gün Hoca, evinin bahçesinden,
Timur'a bir hediye götürmeyi tasarlar.
Ayırır, tazesinden körpesinden,
Çeşit çeşit incirler, şeftaliler, ayvalar.*

²⁰⁶ Emiroğlu, Mantık Yanlıkları, s. 135.

²⁰⁷ Kanık, 2010, s. 29.

*Nihayet ayvada kılar kararı
Bir sepete doldurup ayvaları
Giderken...
Vazgeçer birden.
Der ki: —“İncir daha münasip düşer.”
Ayvaları boşaltıp üçer beşer.
İncir dizer yerine;
Güzelce yaprak döşer üzerine.
İş gayri bir sunma işine kalır.
Bu emsalsiz hediyein sahibi,
Koluna sepeti taktığı gibi,
Bir anda soluğu sarayda alır.
Birkaç dakika bekledikten sonra
Çıkarılır huzura.
Ama nedense işler aksi gider;
Timur hediyeği görünce hiddet eder.
Bir saygısızlık sayar bunu kendi katına;
Memnun olmaz böyle bir ziyafetten;
İncirleri alıp alıp sepetten
Yapıştırır Hoca'nın suratına.
Hoca'da ne üzölmek, ne de keder;
Durmamacasına Hakk'a şükreder.
Timur şaşırır: — “Hoca! Ne diyorsun?
Halini görmüyor da Hakk'a şükrediyorsun.”
Hoca cevap verir: — “Şükür Allah'a!
Şu sepet daha demin ayvayla doluydu ya.
Ya getiriverseydim o sepeti?
Kafa göz kalır mıydı bende şimdi?”²⁰⁸*

Burada Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelme Yanlışına dikkat çekilmektedir. Bu fıkrada bize bu konuda iyi bir örnek sergilemektedir. Ayrıca zihnimizin mukayeseye açık olduğu, sıkça karşılaştırmalarda (beterin

---

²⁰⁸ Kanık, 2010, s. 27.

beteri var) bulunduğu, bunun mantıksal açıdan önemli olduğu gerçeğine işaret edilmektedir. Bu fıkra da Mantık Kurallarına Uymak gerektiği bize gösteriliyor. Hoca Timur'un kendisine kızmasıyla değil de suratına ayva atılmasından kurtulduğuyla ilgilenmektedir.

Şu fıkra da bize bu konuda güzel bir örnek sunmakta. Yine “Sana ne” adlı fıkra şu şekildedir:

*Başkasının işine karışmamalı insan;
Burnunu sokmamalı aklına esen şeye,
İşte bunu gösteren bir hikâye
Bizim merhum Hoca'dan;
Bir gün biri gelmiş bizim Hoca'ya;
Ukalalık da parayla değil ya,
“Bir tepsi baklava gidiyor,” demiş.
Hoca hemen terslemiş:
— “Bana ne?”
Ama yine anlayamamış adam.
“Sizin eve gidiyor, Hocam” demiş,
— “Seni adam etmek de sahi pek zor;
Madem tepsi bizim eve gidiyor,
Sana ne?”²⁰⁹*

Nasreddin Hoca, kişilerin kendi alanlarının dışına taşıp, kendilerini ilgilendirmeyen konulara dalmalarından, onları ilgilendiren asıl konuları ihmal edip başkalarının alanına giren konularla gereksiz yere ilgilenmelerinden yakınıyor. Kişilerin gereksizce başkasının işine burnunu sokmalarından yakınmasını bu fıkrayla dile getiriyor. ‘Mademki başkasına gidiyor o zaman bana ne; yok mademki bana geliyor o zaman da sana ne’ diyerek kişilerin sadece kendilerini gerçekten ilgilendiren konularla ilgilenmesi gerektiğine vurgu yapıyor.

Aslında burada bize çok güzel bir hayat dersi verilmektedir: Bizlerin bu hayatı yaşarken kendimizin ve çevremizdekilerin belli özel alanı olduğunu unutmamamız gerekir. Haddimizi bilip alanımız dışına çıkmamamız gerekir. Bizim haddimizin, özgürlük alanımızın bittiği yer diğerimizin özgürlük alanının

---

²⁰⁹ Kanık, 2010, s. 78.

başladığı yerdir sözünü bize hatırlatıyor. Zira herkes kendi konusuyla ilgilenmeli başkasının işine tabir-i caizse burnunu sokmamalıdır. Bu fıkrada Mantık Kurallarına Uymak gerektiği bize gösteriliyor.

Bu fıkrada Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelme vardır. Fıkrada Hocanın zekice yaptığı şey mantığı iyi kullanması, ikileme sokarak muarızını susturmasıdır. Şöyle ki:

Eğer baklava bize gidiyorsa size ne (ilgilenme);

Bize gitmiyorsa bana ne (ilgilenmem);

Ya bize ya başkasına gidiyor,

Öyleyse onun ilgilenmesi gerek.

Aynı zamanda kavuğun yerine heybeyi alan Hoca'dan kavuğun parasını isteyen satıcıya "[Aklını peynir ekmekle mi yedin](#) kavuğu almadım ki" (bkz. s. 71) diye çıkışan Nasreddin Hoca'nın pek çok zaman yaptığı gibi Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelmeyi burada da uyguladığını görmekteyiz. Zira çok zeki olan Nasreddin Hoca'nın hiç para vermediğini bilmemesi mümkün değil. Burada yine Nasreddin Hoca'nın Kelime Oyunu oynadığını, daha doğrusu mantık yoluyla kendi iddiasını destekleyebildiğini göstermesine bir örnek görüyoruz. Halk arasında 'lâf ebesi' diye bilinen deyim burada tam da yerini buluyor.

Yine Nasreddin Hoca'nın balla kaymağı ekmeksiz kaşık kaşık yemesi üzerine cimri ev sahibinin balı kaşık kaşık yersen için yanmaz mı? diye sorması ve Hoca'nın da "[Kimin içinin yandığını Allah bilir](#)" demesini anlatan fıkrada da (bkz. s. 109) Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelme yani Ignoratio Elenchi, mevcuttur. Zira Hoca burada karşısındaki kişinin, balın bitmesi endişesi içinde olduğunu bildiği halde, bilmez, anlamazmış gibi görünerek balı kaşıklamaya devam etmiştir.

Nasreddin Hoca'nın vaaz vermek istememesine rağmen halk tarafından kürsüye çıkarılması ancak her defasında da Nasreddin Hoca'nın vaazdan kaçacak bir yol bulması " bilenler bilmeyene anlatsın" ya da "madem kimse yokmuş ben kime ne anlatayım dediği "[Vaaz](#)" adlı (bkz. s. 43) fıkrada, aynı zamanda bu konuya da bir örnek görüyoruz. Câmi'den ses gelmemesini orada kimse yok olarak yorumlayıp, aslında cemaatin oradaki varlığını bilmesine rağmen bilmezlikten gelmiş oluyor.

Aynı zamanda “bugün günlerden nedir?” sorusuna karşılık “[Ben buranın yabancısıyım](#), sen onu buranın yerlisine sor” diyen (bkz. s. 110) Nasreddin Hoca’nın, her ne kadar ‘gün’ kelimesini ‘özel gün, bayram vs.’ olarak anlamış olabileceksede, pek çok zaman yaptığı gibi Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelme yoluna başvurduğunu da düşünebiliriz.

3. 2. 2. 3. Kinayeli İfadeler Kullanma

Sinsice yapılan retorik taktiklerden biri de açıkça ifade edilmeyen bir ithamın dolaylı olarak ima edildiği bir dilin kullanılmasıdır. Bu yolu kullanan biri, görünüşte öyle yapmamış olmasına ve bunu iddia etmemesine rağmen potansiyel olarak muhatabının hoşuna gitmeyecek bir iddiada bulunur.²¹⁰

Ayrıca aşağıdaki “Rastlarsam söylerim” adlı şu fıkra da bize Nasreddin Hoca’nın Kinayeli ifadeler kullanma konusundaki yeteneğini gösteren bir fıkradır:

Nasreddin Hoca’ya, hanımının çok gezdiğini şikâyet etmek için gelen birkaç hanım,

—Hocam demişler, sizin hanım çarşı Pazar geziyor. Hiç evde durmuyor. Söyle de ara sıra evinde otursun.

Hanımının gezintiliğinden bizar olan Hoca merhum da cevaben,

—Rastlarsam söylerim, demiş.²¹¹

Burada Nasreddin Hoca açıkça “evet karım çok geziyor” dememiş ancak karısını hiç görmediğini zira eve uğramayacak kadar çok gezdiğini anlatmak için “rastlarsam söylerim” diyerek Kinayeli İfade kullanmış oluyor.

Daha önce bahsedilen fıkroda Kadı’nın Hoca’ya “Cingöz müsün yoksa öküz mü anlayamadım” demesi üzerine Hoca’nın da Subaşının ve Kör Kadı’nın koltuklarına girerek “ben ne oyum ne de buyum aha şöyle ikisi arasında bir adamım” demesini anlatan “[Ne Cingöz ne sarı öküz](#)” isimli (bkz. s. 78) fıkroda İma²¹² edileni görmekteyiz. Nasreddin Hoca burada İma yolunu yani Kinayeli Anlatımı seçiyor; sağındakine “cingöz “solundakine de “öküz” demiş oluyor, kendisini ise adam olarak tanımlıyor ama bunu vücut diliyle de destekliyor.

²¹⁰ Yaran, s. 252.

²¹¹ Aras, s. 56.

²¹² Warburton, s. 77.

Hoca'nın kıvrak zekâsıyla yalan söylemeden ve de karşısındakine açık açık kaba söz söylemeden hakkındaki görüşünü belirttiğini görüyoruz.

Yine buna benzer bir fıkrada Bey ve Yardımcısının elbiselerini taşıyan Nasreddin Hocaya “bir eşek yükü kadar yükün var” denilmesine karşılık, “bir değil iki eşeğin [Yükü](#)” cevabını verdiği fıkrada (bkz. s. 82) da yine kinayeli bir anlatıma rastlıyoruz. Burada Bey ve Silahara “sizin yükünüzü taşıyorum” yerine ‘iki eşek yükü taşıyorum’ diyerek kinayeli, yani ima edilen bir anlatımda bulunmuştur. Nasreddin Hoca, Bey ve Silahara kinayeli olarak ‘eşek’ demiştir.

3. 2. 2. 4. Etimolojik Yanıltmaca

Etimoloji, sözcüklerin kökenini araştıran bir bilim dalıdır. Bir sözcüğün başlangıçtaki anlamından şimdiki anlamına güvenilir olmayan ve yanıltıcı bir sıçrama yapmaktır. Genetik yanıltmacanın bir türü olan etimolojik yanıltmaca, biçimsel olmayan bir yanıltmacadır. Kelimeye Farklı Mana Yüklemek olarak da kullanılır.

Yine Nasreddin Hocanın “[Ben buranın yabancısıyım](#)” dediği fıkrada (bkz. s. 108) kelimeye farklı mâna yükleme ya da Etimolojik Yanıltmaca²¹³ için bir örnek oluşturuyor. Burada Nasreddin Hoca'nın ‘gün’ sözcüğüne “özel gün, bayram vs.” gibi bir anlam yüklediğini görmekteyiz. Dolayısıyla o bölgeye ait olan o özel günü yabancı olması sebebiyle bilmediğini anlatmaya çalışıyor. Burada Nasreddin Hoca'nın olası etimolojik yanıltmacaya düşmediğini görüyoruz. Bu da dikkat işidir, demek ki Hoca verdiği cevapları tartarak söylüyor.

3. 2. 2. 5. Gerçeğin Tamamını Söylememek

Gerçeğin Tamamını Söylememek,²¹⁴ yani aldatmak amacıyla bazı bilgileri saklı tutmaktır. Bu durum yalan söylemekle aynı değildir. Çünkü gerekli bilginin tamamını söylemek yerine bir kısmı saklanmış oluyor.

Aşağıdaki “İlamda kusur olmaz” adlı fıkrada buna bir örnek görüyoruz.

Bir gün Hoca'nın kadıya işi düşer. Günahı söyleyenlerin boynuna, bu kadı rüşvet almadan iş görmemeye yeminliymiş. Hoca'nın

---

²¹³ Warburton, s. 56.

²¹⁴ Warburton, s. 65

hatırı için yeminini bozar mı, bozmaz. Rahmetli de, bu yüzden alacağı ilâmi alamaz. Bakar ki, olacak gibi değil; tutar, koca bir çömleği kille, kömürle doldurur, üstüne de bir sıra bal döker. El, ayak çekildikten sonra yola düşer.

Kadı çömleği görünce, ağzından bal akar, dili de kaymak çalar balın üstüne! İlâmi vermez olur mu? Hoca o gün, o saat kâğıdı alır, ama üç güne kalmaz, el altından, kadının fırladığını çeviren çömez gelir:

—İlâmda kusur olmuş Hocam, der; akşama, sabaha kadı efendiyi göreceksin!

Kadı kül yutmadıktan sonra, bizimki yutar mı? Çömeze döner:

— Kadı efendiye selâm söyleyesin, der; ilamda kusur olur mu hiç? Olsa olsa o kusur, bizim bal çömleğindedir!²¹⁵

Burada Nasreddin Hoca da kadının çömezine küpün tamamen bal olmadığını söylemek yerine “bizim bal küpünde kusur vardır” diyerek gerçeği tam olarak ifade etmektan kaçınmıştır. Burada Nasreddin Hoca bize bir nevi ders vermektedir. Şöyle ki; ‘sen de muhatabına göre davran’ yani ‘karşıdaki sana nasıl davranıyorsa sen de aynı metodu uygula’ demeye bir örnek daha sunmaktadır. Zira burada Hoca bakmış ki Kadı rüşvetsiz iş yapmıyor ancak Nasreddin Hoca da rüşvetli iş yapmıyor, buna mukabil Nasreddin Hoca’nın işinin de yapılması gerekiyor. Bu şartlarda olabilecek en iyi çözüm rüşvet veriyor gibi görünüp rüşvet vermemektir. Zaten bu durumu tespit edip nasıl yapacağını da bilmek tam anlamıyla zekâ işidir. Hem kendini çiğnemiyor hem de usule uygun davranarak işinin hallolmasını sağlıyor. Bu fıkrada kesinlikle ince bir zekâ örneği görmekteyiz.

Burada aldatan (rüşvet alan)’a karşı aldatıcı yolla ders verilmek istenmiştir. Prof. Dr. Emiroğlu’nun belirttiği gibi aldatma, yanıltma, tuzağa düşürme veya foyasını meydana çıkarma bile bir incelik, kudret ve maharet gerektirir.²¹⁶

²¹⁵ Güney, 1974, s.107.

²¹⁶ Emiroğlu, Mantık Yanlıları, s. 25.

3. 3. TUTUM YANLIŞLARI

3. 3. 1. Olduğu Gibi Görünmeme

Aslında olduğu, içten geldiği gibi davranmayıp, başka görüntüler takınarak ve rol yaparak hareket etmek yanlıştır.

Yine “Eksik altın” adlı fıkra da bize bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir:

Hoca'ya birisi eksik altın vererek:

—Hocam, şunu bozuver! Demiş. Hoca:

—Bozamam! demiş. Adam ısrar etmiş:

—Niçin bozamazsın?

Hoca'nın hiç parası yokmuş; ama param yok da diyememiş.

Demiş ki:

—Bu altın eksik!

—Olsun, eksiğine boz!

—Olmaz, çok eksik, o kadar eksik ki, üstüne para vermen

*lazım!*²¹⁷

Bu fıkrada Hoca olduğundan farklı görünerek; Tutum Yanlışlarından Olduğu Gibi Görünmeme²¹⁸ yanlışını ortaya çıkartmıştır. Burada parası olmadığı halde varmış gibi davranarak bozuntuya vermemesinde bu durumu görmekteyiz. Buradaki gizleme, saklama, şeffaf davranmama söz konusudur. Ama Hoca'nın pek çok fıkrasından anladığımız gibi, muhatabına ‘ben de yok’ deme huyunun olmadığını da göz ardı etmeyelim. Lafı dolandırmış ve ‘ben bozduramam çünkü param yok’ demek yerine ‘altının eksik’ demiş.

3. 3. 2. Sözle Özün Birbirine Uymaması

Bu yanlış insanın saygınlığını yitirmesine sebep olur.

Şu fıkrayı hatırlayalım: Nasreddin Hoca mezarlığa işeyen bir köpeği kovalamak istemiş ancak köpek hırlayınca “[Geç yigidim](#), geç!” demişti (bkz. s. 88) Bu fıkra bize, tutum yanlışlarından; Sözle Özün Birbirine Uymamasına işaret

²¹⁷ Seratlı, s. 100.

²¹⁸ Emiroğlu, İbrahim, *Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.(Mevlânâ, 2009) s. 110.

ediyor. Nasreddin Hoca, halk arasında ‘bükemediğin eli öpeceksin’ diye bilinen deyimde güzel bir örnek sergilemiştir.

3. 3. 3. Uygun Olmayan Şeyleri Yapma

Bir tür Konudışılık olan bu yanlış, “ne alakası var ya hu!” diye şaşkınlığın dile getirilebileceği, fikrin yanı sıra, daha ziyade davranışlarda ortaya çıkan bir uygunsuzluktur. Her yanlışta bir uygunsuzluk, bir olgunsuzluk, en azından bir eksiklik olduğundan, uygun olmayanın yapılması, bir bakıma, her yanlışta görülen karakteristik özelliştir denebilir.²¹⁹ Mevlânâ’nın dediği gibi “Hiç sarımsakla helva yenir mi?”²²⁰

“Kayıp Altın” adlı şu fıkra, uygun olmayan şeyleri yapmaya güzel bir örnektir. Fıkra şöyledir:

Bir yaz akşamı kahvehanenin ön bahçesi tahta masaların üstündeki lambalarla ışıklandırılmış, Akşehirli beyler oturmuş tavla oynuyorlardı. Buna mukabil Nasreddin Hoca endişeliydi. O tavla oynayanların yanındaki masaların yanında bir şey arıyordu.

— *Ne arıyorsun Hoca Efendi diye sordular.*

— *Bir altın para kaybettim dedi Hoca.*

— *Hoca efendi altın paramı burada mı kaybettin?*

— *Hayır, şu arka sokakta kaybettim*

— *Öyleyse neden burada arıyorsun? Hangi sokakta kaybettiysen onu orada aramalısın.*

— *Fakat orası karanlık, hiçbir şey göremiyorum. Burası iyi aydınlatılmış, o yüzden daha iyi görebildiğim bu yerde arıyorum.*²²¹

Bir tür konudışılık ta diyebileceğimiz bu yanlışta daha çok davranışlarda ortaya çıkan bir uygunsuzluk görülmektedir. Mevlânâ der ki “bir şeyi elde edebileceğin yerde ara bir şeyi uygun olmayan bir yerde aramak aramamak demektir.”²²² Mevlânâ bu konuya yakın bir gerçeği şöyle ifade eder ve buna

²¹⁹ Emiroğlu, Mevlânâ (2009), s. 107.

²²⁰ Emiroğlu, Mevlânâ (2009), s. 98

²²¹ Read literatüre, <http://www.readliterature.com/h010622.html>, (01 Mart 2012).

²²² Mevlana, **Mesnevi**, C. V. s. 284, B. 3483

uymayanları kınar: “Gölgeyi gündüzde ararlar sense bulutlu gecede tutmuş, gölge aramaya çıkmışsın”²²³

Bir de “Benim ne yiyip içtiğimi sormazsın da...” adlı şu fıkraya bakalım:

Nasreddin Hoca, bir köyde vaaz veriyormuş. Laf arasında Hazreti İsa'nın göğün dördüncü katında olduğunu söylemiş. Vaazdan sonra, bir kadın Hoca'ya yanaşmış;

— Hazreti İsa, orada ne yer, ne içer? demiş. Hoca'nın tepesi atmış

*— Ey hatun, köyünüze geleli şunca zaman oldu, benim ne yiyip içtiğimi sormazsın da, Allah'ın peygamberini sorarsın!*²²⁴

Burada Uygun Olmayan Şeyleri Te'lif Etme/yapma için bir örnek görüyoruz. Aslında bir realizasyon talebi var. Zira reel olarak köylülerin yanında olan Nasreddin Hoca'nın açlığı, ne yiyip içtiği düşünülmemiş de aramızdan ayrıldığı herkesçe malum olan bir peygamberin hem de fıkradan da anlaşılacağı üzere göğün dördüncü katında olduğu bilinen bir peygamberin ne yiyip içtiğinin merak edilmesinin realiteye uygun olmadığı gözler önüne serilmiştir. Halkın sorusundan da anlaşılacağı üzere burada uygunsuz bir soru sorularak ‘uygun olmayı yapma’ya bir örnek oluşturulmuştur.

Bir de şu fıkrayı inceleyelim: Nasreddin Hoca'nın kendisini ağaçta yakalayan bahçe sahibine kendisini acemi bülbül olarak tanıtmasını anlatan “[Acemi bülbül](#)” isimli fıkrayı hatırlayalım. (bkz. s. 68) Hoca kendisini ağaçta yakalayan mal sahibini görünce ne diyeceğini bilememiş ve hemen bülbül taklidi yaparak olaydan sıyrılmak istemiş, ancak mal sahibi bu durumu kabul etmeyince de kendisini acemi bülbül olarak tanıtarak Uygun Olmayan Şeyleri Yapma için de bir örnek vardır. Bu konuda Hz. Mevlânâ'nın verdiği “Öküz bülbül gibi ötemez”²²⁵ örneğindeki gibi daha çok davranışlarda çıkan bir uygunsuzluktur. Yani “ne alakası var” dediğimiz cinsten konudışılıkları ve bu tür davranışları dile getirmektedir.

²²³ Mevlana, **Divan**, C. V, s. 429, B. 5825.

²²⁴ Forum acil, <http://www.forumacil.com./fikralarla-nasreddin-hoca./139146-nasreddin-hoca-fikralari-benim-ne-yiyip-ictigimi-sormazsiniz.htm>. (11.02.2013).

²²⁵ Emiroğlu, Mevlânâ (2003), s. 75.

Yine bir başka fıkraya göz atacak olursak Nasreddin Hocanın katırı zapt edemediğini gören kişinin “nereye” sorusuna karşılık “[Katırın istediği yere](#)” cevabının verildiği fıkra (bkz. s. 75) Uygun Olmayan Şeyleri Yapma için bir örnek bulunmaktadır. Bu fıkra da yola kiminle çıkıldığının iyi araştırılması gerektiği vurgulanır. İyi Arama ve Araştırmada Bulunarak Yanlışlardan korunabileceğimizi gösteren iyi bir örnektir. Günlük hayatta her şeyi her zaman kontrol edemeyebiliriz. Burada da bu husus dikkatimize sunuluyor.

3. 4. DİĞER YANLIŞ ÇEŞİTLERİ

3. 4. 1. Konudışılık

3. 4. 1. 1. Konudışılık Yanlışı

Adından da anlaşılacağı üzere tartışılan konunun dışına çıkma olarak tanımlanan bu yanlış için örnekler Nasreddin Hoca fıkraları arasında mevcuttur. Mantıkta, bir iddianın ispatlanması veya bir neticenin desteklenmesi için sunulan delillerin tam, uygun ve yeterli olması gerekmektedir. Dolayısıyla delillerin ele alınan konuyla ilgili olması aranır. Bu nedenle, bir delil ileri sürerken, eğer delil ispatı istenen asıl konuyla ilgili değilse, konudışılık yanlışı işlenmiş olur.²²⁶

Bu konuda aşağıdaki “Merdiven dediğin” adlı fıkra bize fikir vermektedir.

Hoca'nın bir bahçe komşusu varmış. Cimri mi dedin, cimri, pinti mi dedin, pinti imiş. Ağaçları meyveden yıkırmış ya, konu komşuya bir çekirdeğini göstermezmiş. Hoca bir gün, bahçeye girmeği kurmuş ama duvarı duvar değil, kale gibi mübarek!

Ne yapsın, tutmuş duvarın bu yüzüne bir merdiven dayamış, çıkmış yukarı; sonra çekmiş merdiveni, öteki yüzüne dayamış, inmiş aşağı inmiş ama adamın canı ağaçlarının üstünde, görmez olur mu? Hemen yakasına yapışmış:

— “Hey babalık, ne arıyorsun burada? Ölümüne mi susadın yoksa?” diye sormuş.

Rahmetli hiç oralı değilmiş gibi, omuz silkmiş:

— “Ne arayacağım, merdiven satıyorum!” demiş.

²²⁶ Emiroğlu, Mevlânâ (2009), s. 97.

Adamın kafası kızmış:

— “Haydi be, gözümü küllemeye çalışma; akıl var yakın var;
burada merdiven satılır mı?” deyince,

Hoca:

— “Bre avanak, demiş; merdiven dediğin nerede olsa satılır.

*Sen hiç mi kapıya bacaya çıkmayacaksın?*²²⁷

Elma ağacına merdivenle çıkıp, elma toplarken yakalanan Hoca, mal sahibinin ne yapıyorsun sorusuna merdiven sattığını söylediği bu fıkra, konudışılık için yani doğal akışın seyrini değiştirmek çok açık bir örnektir. Alan Değiştirme yada Konuyu Saptırma olarak da kabul edilmektedir. Hoca hırsızlık yerine merdivenin orada satılıp satılmayacağı münakaşasını başlatmakta ve tartışılan konunun akışını değiştirmektedir.

Yeri gelmişken şunu da paylaşalım yukarıda bahsi geçen fıkrada Nasreddin Hoca'nın hırsızlık yaptığı gibi bir sonuca ulaşılsa da durumun öyle olmadığı açıktır. Zira Hoca'nın genelde karşısındaki kişilere ders vermek eğiliminde olduğunu bilmekteyiz. Bu konuyu netleştirecek bir fıkrayı ileriki bölümde sunacağız. Bahsi geçen “[Merdiven dediğin](#)” isimli fıkrada (bkz. s. 127) ise şuna dikkat çekmek isteriz. Normal şartlarda komşu hakkı vardır ve bahçede yetişen üründen komşulara dağıtılır. Bu komşu çok cimri ve buradan açıkça anlaşılıyor ki komşularına kendisi göz hakkı vermediği gibi yüksek duvar ile de buna engel olmaya çalışmıştır. Nasreddin Hoca da burada “isteyen ne yapar eder bu meyvelerden alır” demeye çalışmış, komşusuna bir ders vermek istemiştir. Yoksa Nasreddin Hoca'nın “[El ile almazsa yel ile alır](#)” fıkrasında olduğu gibi (bkz. s. 52) hakkı olan parayı dahi alamadığını ve bu durumda bile kimsenin malına el uzatmadığına şahit oluyoruz. Hatta “[Benim ne yiyip içtiğimi sormazsın da...](#)” dediği fıkra da (bkz. s. 126) bizi bu konuda destekler niteliktedir.

Yine daha önce bahsi geçen Nasreddin Hoca'nın “[Aklını peynir ekmekle mi yedin?](#) Heybeyi almadım ki” dediği fıkrada (bkz. s. 71) da Formel ve İçerik Yanlışlarından Konudışılık için bir başka örneği görüyoruz. Zira bu fıkrada da Hoca ‘heybeyi almadım niye parasını ödeyeyim’ diye çıkışarak aslında hiç para vermemeyi garantilemiş görünüyor. Yukarıda da açıkladığımız gibi Hoca'nın asıl

---

²²⁷ Güney, 1974, s. 136.

niyetinin her zaman muhatabına ders vermek olduğunu anlıyoruz. Şöyle ki: burada aslında satıcıya, her türlü müşteriye karşı uyanık ol, kelime oyunlarına gelme! demiş oluyor. Nasreddin Hoca ile muhatap olanın çok çok dikkatli, bilgili ve de akıllı olması gerekiyor.

3. 4. 1. 2. Konuyu Taşarak Geniş Kapsamlı Alma

Bir tartışmada veya delilde, daha rahat atağa geçme imkânı elde edilecek şekilde, karşı tarafın iddiası abartıldığında Konuyu Taşarak Geniş Kapsamlı Alma yanlışı yapılmış olur.²²⁸ Burada Konudışılık kapsamında bir yanlışı görmekteyiz. İleride kötü söze veya davranışa sebep olabilecek bir durumu önlemek için baştan tedbir alıyor ve uygun sebep bulmayı gösteriyor.

“Eşeğin sözü” adlı şu fıkrada olduğu gibi:

Günün birinde tanıdık biri gelir, Hoca’dan eşeğini ister. Herifi başından nasıl savsın? “Vallahi, der; bugünlerde pek öyle yokuşlara yorulduğu yok ama gene de bir gidip göreyim; gönlünü edebilirsem, ne âlâ! “Sözde gider Hoca ve neden sonra, sakalını sıvazlayarak gelir:

— “Sorma komşu, sorma! Eşek eşek iken bana ne akıl öğretse beğenirsin?” der.

Adamcağız afallar:

— “Fesuphanallah, eşek dediğin insana ne öğretirmiş?” diye sorar. Rahmetli:

— “Eşek mi der; ben ayağımı taştan esirgemem ama eloğluna iyilik yaramaz; olur ya, ben bir eşeklik ederim, herifçioğlu tutar, seni kalaylar!” diyor.²²⁹

Nasreddin Hoca burada yine sivri zekâsını kullanıp, eşeğe kişilik vererek, aslında kendi söyleyeceği sözü eşeğe söyleterek, ‘ne şiş yansın ne kebab’ hesabı komşusuyla arasını açmaktan kendini kurtarıyor. Zaten Nasreddin Hoca fıkralarında bu duruma sıkça rastlıyoruz. O, genellikle, kibarca işin içinden çıkmayı biliyor. Sık sık Dolaylı Anlatıma veya İmaya gittiğini biliyoruz. Ya da tıpkı burada eşeğe kimlik vermesi gibi başka bir varlığa kişilik vererek asıl

²²⁸ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 191.

²²⁹ Güney, 1995, s. 15.

söylemek istediğini, ortamı germeden veya kişileri incitmeden karşısındakine iletildiğini görüyoruz. Bu özellik ikna sanatında ve iletişimde oldukça önemlidir aynı zamanda açıktır ki nezaket ve zekâ işidir.

Şu örneği inceleyelim: “[Benim ne yiyip içtiğimi sormazsın da](#)” adlı fıkrada (bkz. s. 126) konuyu taşarak aldığı gösteriyor. Zira kadın Hoca ya Hz. İsa’yı soruyor ancak Hoca kapsamı genişletip kendisini öne sürüyor. Bu fıkra bize, Hoca’nın ‘Ben de yiyecek yok’ demediğini bir kez daha gösteriyor. Ekonomik sıkıntı çektiğini şimdiye kadar söylemediğini, bu soruyla taşı gediğine oturttuğunu yani yeri geldiği için söylediğini anlıyoruz. Bu fıkrayı da Konuyu Taşarak Geniş Kapsamlı Alma Yanlışı olarak inceleyebiliriz.

3. 4. 1. 3. Kişiyi Hedef Alan Delil (Argumentum Ad Hominem)

Muhatabın tezini değerlendirme yerine, onun şahsiyetine veya şahsi ilgilerine başvurarak, onun iddiasını çürütmeyi hedefleyen bir konuduşuluk yanlıştır. Bu, muhatabın kişiliğini eleştirmeye yönelerek delili, tartışılan konuyla veya tezle alakalı olmayan yöne sevk etmektir.²³⁰

Burada, ileri sürülen hakikati geçersiz kılmak için, hakikati ileri sürene saldırmaya teşebbüs eden ya da ileri sürülen hakikati kanıtlamak için muhalifin özel koşullarına başvurmaya teşebbüs eden bir kanıt görülmektedir.

Bize uygun bir örnek teşkil eden “Allah ile kul arasına girme” adlı fıkrayı değerlendirelim.

Şu bacadan düşen altın meselesinden mi, başka bir alacak, verecek yüzünden mi, her ne ise, Hoca merhumun Yahudi’nin biriyle arası şeker renk olur. Şirret herif, yakasından tutup Hoca’yı mahkemeye sürüklemek ister. Hoca: “Bre bezirgân, ben haktan, hak yerinden kaçmam ama şu kılık, kıyafetimle koca Kadı’nın önüne nasıl çıkarım? deyince, Yahudi, üstündeki kürkü çıkarıp Hoca’ya giydirir ama, Hoca bu defa da:

“İyi ama el var, ar var. Bu kürkünen, börtükünen yaya, yapıldak nasıl giderim? Deyince Yahudi altındaki katırı da tutar, Hoca’nın

²³⁰ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 180.

altına çeker. Uzatmayalım, varırlar mahkemeye. Yahudi, Kadı'nın ayaklarına kapanır:

“Ey kimsenin hakkını kimseye yedirmeyen, ben bu Hoca'dan davacıyım. Göz göre göre şu kadar altınımın üstüne oturmak istiyor. Buna Allah razı olur mu?” diye, bir sürü lâf sayıp döker. Kadı: “Ne dersin?” der gibi Hoca'nın yüzüne bakınca, Hoca, cebinden bir kese çıkarıp şıkırdatarak:

“Efendi hazretleri, sakın, inanma, kanma; bu Yahudi bildiğin gibi değil, her gördüğünden göz kirası ister; nerdeyse şu üstümdeki kürke bile sahip çıkacak!” deyince, Yahudi, birdenbire telaşlanarak:

“Sahip çıkacak da, ne demek! Üstündeki kürk benim, başındaki börk de benim” deyip, Hoca'nın öbür yakasına da yapışır.

Hoca, sureti haktan görünerek Kadı'ya:

“Görüyorsunuz ya, efendi hazretleri, üstümdeki kürke de başımdaki börke de sahip çıktı. Hani Allah'tan korkmasa, “ altındaki katır bile benimdir,” diyecek! Deyince Yahudi'yi büsbütün ateş alır: “Katır da benim efendim, katır da benim!” deyince, Kadı efendi birdenbire celallenerek:

“Bre katır herif, sen adamın üstündekine de sahip çıkıyorsun, altındakine de. Daha kaldı ki, altınlarına mı sahip çıkamayacaksın; yıkıl şuradan!” deyince, Hoca merhum, keyfinden ne deyip edeceğini bilemeyip:

“Hey ağzına sağlık, tazı olalı bir kuş tuttun bugün!” diyecek olur ama gayri orasını bilemem. Bir bilgim, ettiğim varsa, Hoca, kırk gün kırk gece Yahudi'yi uykusuz bıraktıktan sonra, nesi var, nesi yok, götürür: “al katır herif, der; bu sana bir ders olsun da, bir daha Allah ile kul arasına girme!”²³¹.

Bu fıkroda komşusu, Nasreddin hocaya yardım mı etmek ister yoksa alaya mı almak ister bilinmez ama Hoca, komşusuna büyük bir ders vermek istediği için hedefi farklı gösterir. Mahkemede komşusunun kişiliğine saldırır ve bu şekilde mahkemeyi kazanır. Burada Kişiyi Hedef Alan Delil (Argumentum ad Hominem)

---

²³¹ Güney, 1974, s. 15.

için güzel bir örneğe rastlamaktayız. Ancak Nasreddin Hoca bu durumu ta baştan kurgulamış olacak ki mahkemeye gelene kadar Kadı'ya söyleyeceği savunmaların altyapısını hazırlamıştır. Komşusundan mahkemeden önce kürk, börk (kavuk tarzı başlık), katır istemiştir. Belli ki ona bir dahaki sefere daha da dikkatli olması gerektiğini göstermek istemiştir. Yine burada da Nasreddin Hoca'nın önce sorunu oluşturduğunu ardından da vermek istediği dersi verdiği görülmektedir.

Hatırlanacağı gibi Nasreddin Hoca bir kese altın, kürk ve daha fazlasını mahkeme aracılığıyla kazanmış olmasına rağmen komşusuna iade etmiştir. Başkasının malında gözü olsaydı bir kese altın, kürkü vs.yi iade etmezdi. Buradan da anlıyoruz ki Nasreddin Hoca karşısındakini aldatmaktan ziyade onlara ders vermeyi hedefliyor ve her türlü insana karşı dikkatli olmaya teşvik etmektedir. Bu dersi verirken sıradan nasihatlerden yararlanmak yerine uygulamalı olarak yaptığını görmekteyiz. Yani muhatabına vermek istediği dersle bağlantılı bir olayı önce bizzat yaşatmakta ardından da özlü sözünü söyleyerek amacına ulaşmaktadır. Nasreddin Hoca'nın bir veli olduğu gerçeğinden yola çıkarak bu eğitim yöntemini Kur'an-ı Kerim'den almış olabileceğini düşünmekteyiz. Zira orada da ayetler gelmeden önce olay yaşanmakta ve üzerine ayet okunmakta ki çok etkili bir yöntem olduğu konusunu ve gerekçelerini hayatın gerçek pratiklerinden aldığı için genel kabul görmektedir. Böylece söz konusu alınacak dersler ya da uyulması istenen kurallar zihinlerde daha kolay yer etmektedir.

3. 4. 1. 4. İspat Edilecek Olanı Delil Yerine Alma (Petitio Principii)

Petitio Principii aynı zamanda 'Begging the Question' yani tartışma konusunu kanıtlanmış saymaktır.²³² Veya bir başka açıdan 'Circular Reasoning' yani öncülleri, ispatlanmış varsayılan sonucun bir parçası olarak kabul etmektir.²³³ Bu yanlış, bizzat ispatlanması gereken iddiayı ispatlanmış gibi kabul etme, diğer bir ifadeyle, ispatlanmış olduğu zannedilen neticeyi öncüllerin parçası olarak farz etme şeklindedir.²³⁴ Kısır döngü olarak da kabul edilir.

---

²³² J. Coulson, C. T. Carr, Lucy Hutchinson, Dorothy Eagie, Oxford Ansiklopedik Sözlük, Cilt: 1, Sabah Yayıncılık (Oxford University Pres), s. 138.

²³³ Edwards, p. 64.-77, p. 65.

²³⁴ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 141.

Aşağıdaki “Dünyanın Merkezi” adlı fıkrada İspat Edilecek Olanı Delil Yerine Alma ile çok benzeşen bir örnek görüyoruz. Fıkra şöyledir:

Bir gün Akşehir’e gereksiz bilgilerle kafalarını doldurmuş ve bunun verdiği gururla ortada dolaşan üç kişi gelir. Hoca’yı alaya almak isterler. Huzuruna vararak kendisine dünyanın merkezinin neresi olduğunu sorarlar. Nasreddin Hoca da,

—Eşeğimin sağ arka ayağının bastığı yerdir, cevabını verir.

Nasreddin Hoca’nın verdiği cevaptan memnun olmayan adamlar, Hoca’dan bunun ispatını isterler. Hoca kendinden emin,

—İnanmazsanız ölçün de görün, der.

Sesleri kesilen üç adam, ikinci bir soru sormaya karar vererek Hoca’ya gökteki yıldızların sayısını sorarlar. Nasreddin Hoca,

—Eşeğimin kolları kadar, cevabını verir. Yine ispat istediklerinde ise cevabı aynı olur,

—İnanmazsanız sayın.

—Bununla da Hoca’yı mağlup edemediklerini anlayınca üçüncü bir soru olarak Hoca’ya sakalındaki kolların sayısını sorarlar. Nasreddin Hoca cevabı yapıştırmakta geç kalmaz:

—Eşeğimin kuyruğundaki kollar kadar.

—Adamlar yine ispat isteyince de Nasreddin Hoca taşı gediğine koyar ve muhataplarını kesin bir dille susturur:

—İnanmazsanız, bir kıl sizin sakalınızdan, bir kıl da eşeğimin kuyruğundan koparalım. Bakalım denk çıkacak mı?²³⁵

Bu fıkrada görüldüğü üzere ne eşeğin bastığı yerin dünyanın merkezi olup olmadığı ölçülebilir, ne eşeğin kolları sayılabilir, ne de eşeğin kuyruğundaki tüyler sayılabilir. Açık ki sakallardan da tek tek kıl kopararak sayılamaz. Nasreddin Hoca’nın kıvrak zekâsı burada da karşımıza çıkıyor ve yine muhatabını mat ediyor. Söz konusu örnekte sofistlik kurnazlık da yapılmaktadır. Yani Hoca tartışmada galebe çalmak ve hep üste çıkma uyanıklığını gösteriyor. Örneğin; kendi sakalından kıl kopartmıyor!

---

²³⁵ Aras, s. 7.

Burada “[Şu gidene sorun?](#)” adlı fıkrayı hatırlamakta (bkz. s. 105) yarar vardır. Nasreddin Hoca’nın “Dünya kaç arşın?” sorusunu mana boyutunda algılıyor ve “şu gidene sorun, o ölçmüş gidiyor” cevabını veriyor. Bu örneği İspat Edilecek Olanı Delil olarak Kullanmayı ima eden bir örnek olarak kabul edebiliriz. Şöyle ki:

Bugüne kadar kimse dünyanın kaç arşın olduğunu ölçmemiştir.

Öyleyse ölçülemez!

Ayrıca burada Hoca yine ‘bilmiyorum’ dememiş, uyanık davranıp bilmediğini göstermemiş, “şu gidene sorun” diyerek konuşması imkânsız birine havale ile tartışmada sofistیک bir numara çekmiş, aslında ironi yapmıştır. “Dünya kaç arşın eder” sorusunu mecaz anlamda yani mâna boyutunda algıladığını da düşünebiliriz.

Ayrıca Nasreddin Hoca’ya ‘karın çok geziyor’ denilmesi üzerine “[Rastlarsam söylerim](#)” dediği fıkroda (bkz. s. 121) İspat Edilecek Olanı Delil Yerine Alma Yanlışına dikkat çekildiğini görüyoruz.

3. 4. 1. 5. Aba Altından Sopa Gösterme (Argumentum Ad Baculum)

Gerekçeleriniz kazanmanıza yetmiyorsa, o zaman elinize değneği almalısınız. Argumentum ad Baculum, kaba kuvveti bir ikna aracı olarak kullanmaktır ve kaba güce başvurmadan tartışmaları kazanamayacak olan insanların başvurduğu bir yöntemdir.²³⁶

Tehdit gücünün, fiziksel şiddet olması gerekmiyor. Argumentum ad Baculum, yani aba altından sopa gösterme ya da kaba kuvvete başvurma; konuşanın istekleri yerine getirilmediği takdirde ortaya çıkacak nahoş durumları tarif etmek için kullanılır. Bu konuyu girişte bahsettiğimiz fıkroda görmekteyiz. Fıkrayı hatırlatalım:

Subaşı’nın kama ve bıçak türlerini yasaklaması ve Nasreddin Hoca’nın yanından hiç ayırmadığı kamasıyla yakalanması üzerine “ben bununla kitabımın yanlışlarını düzeltiyorum” demesi ve de “Ne diyorsun ağam, bazen öyle yanlışlıklar oluyor ki, [bu bile az geliyor!](#)” diyerek devam etmesini anlatan fıkrayı hatırlayalım. (bkz. s. 37) Bu fıkra, başka söze mahal bırakmayacak şekilde bu

---

²³⁶ Pirie, s. 18.

madde için tam da biçilmiş kaftandır. Nasreddin Hoca Subaşı'na açıkça aba altından sopa göstermiş oluyor. Yasaklarının makul ve mantıklı olması gerektiği konusunda uyarıyor. Aksi halde güç kullanılabileceğini ima ediyor.

3. 4. 2. Uydurma Delil Yanlışı

3. 4. 2. 1. Gerekçeler Uydurma (Rationalizing)

Gerekçeler uydurma delil çarptırmaya yönelik bir faaliyettir. Bu yanlışı, kişinin gerçeği göstereceğine, durumu makul göstermeye çalışması, güzel nedenler yakıştırıvermesidir ki bu güzel nedenler kişinin çapraşık olan egosunu kayırmadan yanadır.²³⁷

Daha önce aktardığımız Nasreddin Hoca'nın Sivrihisar'a gitmek istemesi ama taşıt bulamadığı için ilk taşıta yetişmek üzere don gömlek yola çıkarak Sivrihisar'a ulaşması sonucu gerekçe olarak "siz [aklıma düştükten geri](#), giyinip kuşanmak kimin aklına gelir" dediği fıkrada (bkz. s. 115) Gerekçeler Uydurma için bir örnek görüyoruz. İçinde bulunduğu halinin gerçek nedenini söylemeyip gerekçe uyduruyor. Bu hikâyede tipik bir savunma mekanizmasının veya rasyonelleştirmenin sergilendiğini görmekteyiz.

"Zehirli baklava" adlı şu fıkrada da bu konuyu aydınlatacak türden bir fıkradır.

Bir keresinde, Hoca köy okulunda öğretmen dururken, öğrencilerinden birinin ailesi tarafından kendisine bir büyük tepsi baklava gönderilir. Ağzı sulanır, fakat daha sonra yemek üzere masasının çekmecesine koyar. Kısa bir süre sonra acil bir iş için dışarı çağırılır.

Öğrencilerine yapılacak bir sürü iş verir ve "Her şeyi anladığınızı kabul ediyorum" der "yoksa kötü olur" sertçe "Çok kötü."

Kapıya vardığında, "Bir şey daha" der. "Benim düşmanlarım var, pek çok düşman. Bana sürekli zehirli et, zehirli tatlı gönderilir. Hatta", sertçe ekler, "zehirli baklava. Yemeden önce test etmem gerekir. Bu şekilde uyarıldınız. Daha uzun bir ömür isterseniz, bana

²³⁷ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 205.

gönderilen hiçbir şeye dokunmayın. Özellikle baklavaya". Hoca gider gitmez, yeğeni (öğrencilerinden biriydi) masaya gider ve baklavayı alır.

— *"Yapma!" diye bağıırır arkadaşları. "Onlar zehirli olabilir!"*

Çocuk onlara sırtır.

— *"Tabii ki değiller," der. "O sadece kendisine saklamak istiyor." Ve başlar tepsiye.*

— *"Gerçekten çok iyi" der ve bir başkasını yer.*

Yere düşüp kıvranmadığını gören arkadaşları, Hoca'nın masasının etrafına toplanırlar ve baklavayı paylaşırlar.

— *"Fakat hepsinin gittiğini görünce biz ona ne diyeceğiz?" der içlerinden biri, ağızındaki kırıntıyı silerken.*

Hoca'nın yeğeni sadece gülümser.

Hoca döndüğünde doğruca masasına gider ve çekmecesine bakar. Öğrencilerine hışımla bakar.

— *"Biri," der. "Biri masamdaymış."*

Sessizlik vardır.

— *"Biri çekmecemdeymiş."*

Sessizlik.

— *"Ve biri baklavayı yemiş."*

— *"Bendim" der yeğeni.*

— *"Sendin! Size anlattığım şeyden sonra?"*

— *"Evet."*

— *"Belki açıklaman vardır. Eğer öyleyse, ölmeden önce duymak isterim."*

— *"Şey," der yeğeni "Bana verdiğin iş çok zordu. Hiçbirini yapamadım. Yaptığım her şey yanlış. Senin çok kızgın ve ailemin hayal kırıklığına uğrayacağını biliyordum. Öyle utandığımı hissettim ki, yapılacak tek şeyin, hayatıma son vermek olduğuna karar verdim. Böylece senin zehirli baklavayı yedim. O an düşünebileceğim tek yol o*

idi. Fakat eğlenceli olan şey, henüz hiçbir şey olmadığıdır. Nedenini merak ediyorum.”

Hoca yeğenin masum açıklamasını kısa bir süre inceler.

— “Belki,” der, “yapmış olduğun işe bir bakman için sadece ertelenmiş bir cezadır.”²³⁸

Aktardığımız bu fıkrada da yine, değerlendirdiğimiz bir önceki fıkrada olduğu gibi, Gerekçeler Uydurma için bir örnek karşımıza çıkmaktadır. Bu fıkrada karşılıklı olarak gerekçeler uyduruluyor. Çocuk baklavayı yemesine gerekçe uydururken Nasreddin Hoca da baklavanın yenmemesi üzerine gerekçe uyduruyor. Hoca en nihayetinde “zehirli baklava”yı yemesine rağmen çocuğun ölmemesine de ayrıca gerekçe uyduruyor. Fıkralarında sıkça karşımıza çıktığı gibi, Nasreddin Hoca kendi gerekçesini öyle bir açıklıyor ki, konu zehir bile olsa kendini yalancı duruma düşürmekten kurtarıyor.

Yine, daha önce bahsettiğimiz “Ayağımı taştan esirgemem ama eloğluna iyilik yaramaz” sözünü eşeğine kişilik vererek, onu isteyen komşusuna cevaben eşeğin ağzından söylediği “[Eşeğin sözü](#)” adlı fıkrada da (bkz. s. 129) gerekçeler uydurma için güzel bir örnek mevcuttur. Nasreddin Hoca burada gerçekten de makul bir gerekçeyi bizzat kendisi söylememiş, eşeğin ağzından söylemiştir. Dolayısıyla komşusuna hem açıkça ‘hayır’ cevabı vermemiş hem de kendi ağzından kırıcı bir söz çıkmamıştır.

Hocanın, günün birinde, birinin bostanına girip, sebzeleri toplayıp, çuvala koyarken bostan sahibi tarafından yakalanmasını ve “beni buraya rüzgâr attı ben de uçmamak için bu sebzelere tutundum onlar da elimde kaldı” diye kendini savunduğunu anlatan “[Rüzgârın attığı adam](#)” adlı fıkrada da (bkz. s. 115) asıl dikkatimizi çeken, Hocanın Gerekçeler Uydurmaya başvurmasıdır. Ve yine burada da zeytinyağı gibi üste çıkmıştır.

Ayrıca “[Benim ne yiyip içtiğimi sormazsın da...](#)” (bkz. s. 126) adlı fıkrada da Gerekçeler Uydurma (*rationalizing*) için bir örnek mevcut. Burada Nasreddin

---

²³⁸ Fıkra bul, <http://www.fikrabul.com/fikrabul/29146/zehirli-baklava.htm> , (11.02.2013).

Hoca halktan gelen soruya karşılık kendi durumunu gerekçe göstererek sorunun ne kadar tutarsız olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

3. 4. 2. 2. Ben Dedim Oldu (Humptydumptycilik)

Hoca çeşitli şekillerde kelime oyunu oynayarak karşısındakini genellikle afallatır. Burada herkes tarafından kullanılan sözcüklere özel anlam yüklemek olarak tanımladığımız bir durum söz konusudur. Türkçede, Humptydumptycilik yanlışını anlatan belirli bir terim olmadığını gördük. Türkçede yerleşmiş olan ‘Ben yaptım oldu’ gibi bir deyim vardır, buradan yola çıkarak biz Humptydumptycilik için “Ben Dedim Oldu” demeyi uygun buluyoruz. Zira Humptydumptycilik kelimeye o sırada konulan yeni bir mânâyı tasvir etmektedir.

Aşağıdaki fıkrada Humptydumptycilik,²³⁹ yani “Ben Dedim Oldu” için bir örnek görüyoruz, “Biraz da biz ölelim” adlı fıkrada Nasreddin Hoca'nın cevabı dikkate değerdir:

Sıcak bir yaz günü Hoca bir ağanın çadırına uğramış. Ağa soğuk hoşaf ikram etmiş. Kendisine kepçe gibi büyük kaşık alıp, Hoca'ya küçük bir kaşık vermiş. Ağa hoşafı her kaşıkladığında;
—*Ohh öldüm! dermiş. Hoca dayanamamış demiş ki:*
—*Ver şu kaşığını da biraz da biz ölelim!*²⁴⁰

Bu fıkrada yine bir empati/duygudaşlık kurulduğunu görüyoruz. Hoca burada ‘bana da büyük kaşık ver’ demek yerine ‘biraz da biz ölelim’ diyerek yeni bir deyim üretmiş, Yani “ben dedim oldu” tarzında yeni bir anlam vermiş, mecaz oluşturmuştur. Burada yanlışta rıza göstermeme ve tepki gösterip dürüst davranma ile ilgili bir mesaj da verilmektedir. Bu şekildeki kullanım yani “biraz da biz ölelim” deyim halinde günümüze kadar gelmiştir.

Yine Nasreddin Hoca'nın balla kaymağı ekmeksiz kaşık kaşık yemesi üzerine cimri ev sahibinin balı kaşık kaşık yersen için yanmaz mı? diye sorması ve Hoca'nın da “[Kimin içinin yandığını Allah bilir!](#)” demesini anlatan fıkrada da (bkz. s. 109) “içi yanmak” aslında mide yanması gibi sunulsa da Türkçedeki ‘içi gitmek’ anlamında kullanılmış olduğu, Hoca tarafından anlaşılmasına rağmen

²³⁹ Warburton, s. 74.

²⁴⁰ Seratlı, s. 21.

‘ben dedim oldu’ tarzında davranarak olayı anlamamış görüldüğü gayet açıktır. Hoca’nın burada da ‘içi yanmak’ için mecaz bir anlam geliştirdiğini görüyoruz.

Günümüzde ‘salağa yatmak’ dediğimiz; salak gibi görünüp olayı bilmezlikten gelme de diyebileceğimiz durumu Hoca’da sıkça görmekteyiz. Zira salak olmadan salak gibi görünebilmek de bir meziyet işidir.

3. 4. 2. 3. Merhamete Başvurma (Argumentum Ad Misericordiam)

Merhamet gayet insani bir özellikken, bir kanıt için en iyi temeli oluşturmaz. Belli bir münazarayı desteklerken mantıksal söylem yerine merhameti kullandığımızda, Argumentum ad Misericordiam yanlışı yapmış oluruz.²⁴¹

Nasreddin Hoca’nın kendisini ağaçta yakalayan bahçe sahibine kendisini [acemi bülbül](#) olarak tanıtmasını anlatan fıkrada (bkz. s. 68) karşımıza İşaret Edilen Yanlışlardan, Subjektif Konudışılık Yanlışlarından Argumentum ad Misericordiam’a yani Merhamete Başvurmaya²⁴² bir örnek çıkmaktadır. Hoca kendisini ağaçta yakalayan mal sahibini görünce ne diyeceğini bilememiş ve hemen bülbül taklidi yaparak olaydan sıyrılmak istemiştir. Ancak mal sahibi bu durumu kabul etmeyince de merhamete başvurarak kendisini acemi bülbül olarak tanıtmıştır.

3. 4. 3. Gelişi Güzel Kurulmuş Eksik Delil Yanlışı

Bu gruptaki yanlışlar daha ziyade bir çıkarsama (inference) yanlışıdır. Bunlara Hatalı Sonuç Çıkarma Yanlışları diyebiliriz.

3. 4. 3. 1. Şundan Ötürü (Post Hoc Ergo Propter Hoc)

A olayı, B olayından önce oldu demek ki A olayı B olayının sebebidir gibi bir çıkarsama yanlışıdır.²⁴³ Post hoc ergo Propter hoc, ‘Bunun ardından çıktığına göre demek ki bu yüzden’ anlamına gelmektedir.

---

²⁴¹ Pirie. s. 107.

²⁴² Paul Edwards, **The Encyclopedia of Philosophy**, Volume Five, Logical Terms, Glossory of Fallacy, p. 64.

²⁴³ Edwards, p. 64.

Post Hoc Ergo Propter Hoc'un, ad benzerliği bulunan Cum Hoc Ergo Propter Hoc ile karıştırılmaması için şu ayrımı burada vermek istiyoruz. Post Hoc'da olaylar birbiri ardı sıra gelişirken Cum Hoc'ta olaylar eşzamanlı olur. Türkçede Post Hoc Ergo Propter Hoc yanlışını anlatan bir terim olmadığını gördük, biz buna “şundan Ötürü” adını vermeyi uygun buluyoruz. Zira bu deyimim sahip olduğu espritüel anlamıyla birleşince yanılmacayı/yanlışı da çağrıştıracadığını düşündük. ‘Post’ daha sonra anlamını içinde barındırır; ‘şundan’ uzaktakini yani arada mesafe olanı gösterir, mesafe sadece uzaklık değil aynı zamanda zaman açısından da mesafe demektir.

Burada yanlış sebep vardır çünkü buradaki etki-tepki ilişkisinden emin olamayız.²⁴⁴ Bu yanlışı, Hatalı Sonuç Çıkarma Yanlışları grubuna dâhil ediyoruz.²⁴⁵ İncelediğimiz mantık kitaplarında bu konuyla ilgili örneklerde çeşitlilik olmadığını gördük oysa Nasreddin Hoca fıkralarında bu konuyu pekiştirecek pek çok örneğe rastladık. Umarız “şundan Ötürü” için artık örnek sıkıntısı çekilmeyecektir.

Yine Hocanın ölümlük dirimlik diye sakladığı parayı kaybetmesi ve fırtınadan kurtulan bir deniz yolcusunun aynı miktardaki parayı hocaya sadaka olarak vermesini anlatan “[Ölümlük dirimlik](#)” adlı fıkroda (bkz. s. 114) “şundan Ötürü” (Post Hoc Ergo Propter Hoc) için bir örnek görüyoruz. Nasreddin Hoca bu fıkroda bir mantık yürütüyor:

Para kayboldu,

Fırtına çıktı para bulundu; (öncül)

Demek ki para gemide bulunmuş (Sonuç)

Nasreddin Hoca yukarıdaki gibi bir çıkarsama yaparak fırtına çıkmasıyla paranın bulunması arasında bir ilişki kurmuş. Yani sanki fırtına çıktığı için Hoca'nın kaybolan parası bulunmuş gibi yersiz bir ilişki kurmuş.

Yine “Kabahat benim” adlı fıkrayı da bu konu için değerlendirelim:

Hoca bir defa tarlasını ekip her sabahlayın giderek ellerini gökyüzüne kaldırıp tarlasını göstererek “Ya Rabbi kulunun bu

²⁴⁴ Regina L. Smalley ve Mary Ruetten Hank, **Refining Composition Skills: Rhetoric and Grammar for ESL Students**, Macmillan Publishing co., Inc., New York, 1982, s. 366.

²⁴⁵ Hatalı sonuç çıkarma yanlışı (fallacies of faulty inference): 1-Hızlı genelleme(hasty generalization), 2-Fazla basite indirgeyerek genelleştirme (oversimplified generalization), 3-şundan ötürü (post hoc, ergo propter hoc)...

tarlasını su varki güzel mahsul hasil eylesiz” deyü rica eylermiş, yine bir gice Hoca eşidir ki kuvvetli suret de yağmur başlamış. Tarlamın mahsullarının boyu benim boyumu savucas kadar, deyerek sevinmeye başlar ve o gün erkenden kalkıp tarlasına bakmaya gider, lakin ne görsün, tarlasına yakın vardık da bunun yerini bile tanımaz olur. Zira tarlası bir derenin yanında olup yüksek mahallerden gelen yağmur suları dereyi coşturup tarlayı su basarak ne bitki varısa alıp gittikten sonra bunu da tarlalıktan belirsiz hale getirmişleridi. İmdi Hoca tarlasının bu halini görerek yine ellerini ve gözünü semaya kaldırıp “Ya rabbi senin kabahatin yok lakin tekmil kabahat ben ahmağındır ki sana tarlamı gösterdim” der.²⁴⁶

Hoca duasından sonra tarlasının selde kaybolduğunu görünce olay ile duası arasında bağlantı kuruyor. Yine burada da Nasreddin Hoca tarlasını kendisi gösterdiği için Allah’ın tarlasını elinden aldığı düşünüyor! Kısaca duadan ötürü diyor. Bu olaydan çıkarılacak ders ise şudur: başına gelmiş olan bir felaketin sebebini Allah’a bağlama, kendine bağla.

“[Yorgan Gitti, Kavga Bitti!](#)” adlı fıkrasında (bkz. s. 33) da aynı şekilde Post Hoc Ergo Propter Hoc örneğine şahit oluyoruz. Burada ki durumu da şöyle açıklayabiliriz:

Dışarıda kavga var,

Yorganımla dışarı çıktım.

Yorganım gitti, kavga bitti.

Demek ki kavganın sebebi yorganmış. (yorgandan ötürü)

3. 4. 3. 2. Bundan Ötürü (Cum Hoc Ergo Propter Hoc)

Cum Hoc yanılışı birlikte gerçekleşen olayların nedensel olarak bağlı olduğunu ve şansın ya da bu olayları ayıracak dışsal faktörlerin etkisine açık kapı bırakmadığını farz eder. Cum Hoc’ta olaylar eşzamanlı olur. Post Hoc için isim verme mantığından yola çıkarsak Cum Hoc Ergo Propter Hoc için ‘Bundan

---

²⁴⁶ M. Sabri Koz, “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss. 91-110, s. 106.

Ötürü'yü kullanabiliriz, zira 'bundan' sözcüğü yakındakini işaret eder. Bu konudaki yaygın örnek şu şekildedir:

Bir turist bir İspanyol çiftçi ve karısıyla bir trende tanışmıştır. Daha önce hiç muz görmemişlerdir ve turist onlara birer muz ikram etmiştir. Çiftçi muzdan bir ısırık aldığı anda, tren tünele girmiştir. 'Sakın yeme Karmen' diye bağırır, 'Seni kör edecek.'

Ard arda olan olayları bağlayan Post Hoc yanılgısı gibi, Cum Hoc yanılgısı da eşzamanlı olan olayları birbirine bağlar. İki olaydan biri olmadan diğ erinin de olmayacağı gibi asılsız önermeye dayandığı için bu bir yanılgıdır.²⁴⁷

Aşağıdaki fık rada "Bundan ötürü" (Cum Hoc Ergo Propter Hoc) için bir örnek görüyoruz. Zira Hoca yağmur yağmasının sebebini kendilerinin çamaşır yıkamalarıyla alakalandırıyor, yani kendileri çamaşır yıkamayı planladıkları için gök gürlediğini ve yağmur yağacağını düşünüyor. Burada da olaylar eşzamanlı oluyor. Şu örnek bizi bu konuda daha da aydınlatacaktır.

"Çamaşır günü" adlı fık rada bu konuya örnek görmekteyiz. Şöyle ki:

Hoca'nın karısı ne zaman çamaşır yıkamaya kalksa hava kötüye giderdi. Yağmur çamaşır kaynatmaya izin vermezdi veya çamaşır kaynatacak kadar hava müsait olsa çamaşır asılıyken yağmur yağardı. Nasreddin Hoca ve karısı bahçede çamaşır ları yıkamak ve asıp kurutmak için bir türlü güneşli bir günü yakalayamazlardı. Nihayet Hoca'nun aklına bir fikir geldi:

—Çamaşır yıkama planımızı Allah'ın bilmesine izin vermeyelim; der, karısına.

—Nasıl yapacağız bunu? diye şüpheyle sorar karısı.

—Şey, çamaşır yıkamayı planladığını bana işaret diliyle söyle. Sonra ben gider bakkaldan sabun vs. alır gelirim. Çamaşır la ilgili tek kelime bile etmeyiz.

Bir zaman sonra güneşli bir gün, Hoca'nın karısı Hoca'ya çamaşır yıkaması gerektiğini işaret le söyler. Nasreddin Hoca bakkala gidip çamaşır lafını ağzına almadan gerekli malzemeleri

---

²⁴⁷ Pirie, s.41.

alır. Fakat bakkaldan ayrılır ayrılmaz büyük bir gök gürültüsü duyar.

—Bu kadar gürültüye gerek yok diye seslenir Allah'a, çamaşır ya da benzeri bir şey yapacak değiliz, der.”²⁴⁸

Bu yanlış da birinci olay ile ikinci olay eşzamanlı oldu, demek ki birinci olay ikinci olayın sebebi gibi bir kabulden kaynaklanıyor Burada da şöyle bir algı mevcut:

Çamaşır yıkandı,

Yağmur yağdı.

Demek ki çamaşır yıkandığı için yağmur yağdı.

Aşağıdaki “Soğan” adlı fıkrada da yine bu konuya güzel bir örnek görmekteyiz:

Hoca, iki hark soğan ekmiş, şu hark demiş, Allah'ın, yetişirse Allah rızası için yoksullara vereceğim; bu da benim.

Soğanlar yeşermiş, yetişmiş. Hoca bir gün eline bir somun alıp bahçeye çıkmış. Bakmış ki Allah'a ayırdığı soğanlar pek güzel, iri, yemyeşil. Kendininkiler cılız mı cılız. Sağına soluna bakınmış, kimsecikler yok. Hemen bir saldırmış, Allah'ın harkından iki soğan çıkarmış. Tozunu toprağını silerken birden bire gök gürelemiş ki, Hoca'nın ödü patlamış. Hemen soğanları harka atıp başını göğe dikerek güreleme güreleme demiş, topu topu iki soğan aldık, ne oldu yani?²⁴⁹

Buradaki algıyı da şöyle sunabiliriz:

Allah için ayırdığım soğandan aldım,

Gök güreledi.

Demek ki Allah bana kızdı.

Biz bu fıkrada Bundan Ötürü (Cum Hoc Ergo Propter Hoc) için bir örnek daha görüyoruz. Burada da gök gürelemesini, kendisinin aldığı soğanlara bağlıyor. Yani Allah için ayırdığı soğanlardan aldığı için gök gürelediğini kısaca Allahın onu ikaz ettiğini düşünüyor.

²⁴⁸ Benim sayfam, <http://www.benimsayfam.com/fikra>, (09.12.2012).

²⁴⁹ Nasreddin Hoca, <http://www.nasreddinhoca.tk/fikra/hocanin-sogan-fikrasi>,(11.02.2013).

Ayrıca yine, Nasreddin Hoca'nın İmamlık yaptığı köyde halktan para alamaması üzerine tepeye bir hasır gemesiyle birlikte rüzgârın kesilmesi, ancak bir köylüden aldığı para karşılığında o köylünün harmanı yönünde hasırın üstüne delik açmasıyla o bölgeye rüzgârın gelmesini anlatan ve Hoca'nın "[El ile almazsa yel ile alır](#)" dediği fıkrada (bkz. s. 52) da yine benzer bir algı söz konusudur. Şöyle ki:

Paramı vermediler.

Hasır astım; rüzgar kesildi.

Paramı verdiler.

Hasırda delik açtım, rüzgar başladı.

Bu örnekte Bundan Ötürü (Cum Hoc Ergo Propter Hoc) için uygun bir örnektir. Zira birinci olay ile ikinci olay eşzamanlı olduğundan köylüler; rüzgârın kesilmesini de Hoca'nın astığı hasıra, geri gelmesini de Hoca'nın hasırda açtığı deliklere bağlamışlardır.

Yine "Mumu gören geliyor" adlı fıkrada da bu konu için bir örnek mevcuttur. Fıkra şöyledir:

Nasreddin Hoca, hanımı doğum yaparken ebeye yardım olsun diye mum tutuyormuş. İlk çocuk doğmuş. Ardından ikincisi dünyaya gelmiş. Daha sonra üçüncüsünün doğmakta olduğunu gören Hoca mumu söndürmüş. Ebenin mumu niçin söndürdüğünü sorması üzerine de,

Görmüyor musun ebe hanım demiş, ışığı gören geliyor."²⁵⁰

Görüldüğü gibi bu fıkrada da olaylar birbirini takip ediyor. Öyle ki Hoca olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi bile kuruyor. Bu fıkradaki durumu şöyle sunabiliriz:

Mum yanıyor,

Bir çocuk doğdu.

Mum hâlâ yanıyor,

Bir çocuk daha doğdu.

Mum hâlâ yanıyor,

Başka bir çocuk daha doğdu.

---

²⁵⁰ Aras, s. 57.

Demek ki mum yandığı için çocuk doğuyor.

Öyleyse Mumu söndür başka çocuk doğmasın.

Bundan Ötürüye örnek olan ve Hoca'nın buradaki düşünce tarzını ortaya koyan bir fıkradır. Açıkça görülüyor ki Hoca daha çok çocuğun doğmasını mumun yanmasına bağlamaktadır.

3. 4. 3. 3. Sakal Delili (Argument Of The Beard)

Sınır çizmek²⁵¹ gereken durumlardaki belirsizliği anlatır. Mesela zenginlik ve fakirlik arasındaki sınır nerededir? Bu sınırın çizildiği yer bir ölçüde keyfî olabilir ama hiç sınır çizmememiz gerektiği anlamına gelmez. Bazen bu sınırın başka bir yerden de çizilebileceği gerçeği hiç sınır çizilmemesi gerektiğine ya da çizilen sınırın bir anlamı olamayacağına kanıt olarak gösterilir ama birçok durumda bu görüş yanlıştır.²⁵² Bir anlamda bu delil, iki zıt seçenek yanlısının zıddıdır.

Aşağıdaki “Bir avuç daha” adlı fıkrayı bu konu için değerlendirelim:

Bir yıl Hoca, ekin ekmemiş, harman savurmamış değil, değil ama, yarısını el almış, yarısını yel almış; başka bir düzen kurup da, samanını samanlığa, arpasını arpalığa atamamış. Eee, yılanca yılan, toprağı kanaatle yalar; “Şu eşegin yemini biraz indirirsem, pulu mu dökülür?” diye düşünmüş, bir avuç indirmiş ama eşek, “Bana mı?” dememiş!

Günün birinde Hoca: “Eşek, gene o eşek. Bir avuç daha eksiltsem, teli mi dökülür?” demiş; bir avuç daha eksiltmiş; seninki gene, keder getirmemiş!

Mübarek adam, eşegin keseğe dokunmayan tarafını buldu ya, gayri indirdikçe indirmiş; eksilttikçe eksiltmiş; derken eşeğe bir durgunluk çökmüş ama Hoca, hiç de oralı olmamış, biraz daha azaltmış. Bu defa, bir mecalsizlik çökmüş hayvana; Hoca gene oralı olmamış. Bir de bir sabah, gidip bakmış ki, ne baksın, bizimki nalları parlatmış...

---

²⁵¹ Warburton, s. 116.

²⁵² Warburton, s 117.

O zaman Hoca, elini başına vurmuş:

— “*Vah, eşeğim, vah! demiş; ne güzel alışmıştı! Nerede ise susuz, yemsiz de yaşayacaktı ya, ecel müsaade etmedi mi yoksa...*”²⁵³

Burada Sakal Delili²⁵⁴ dediğimiz Sınırın Kaydırılması ile karşılaşıyoruz. Eğer orta nokta (veya sürekli ve tedricen engelleyici gerçek), kuvvetli-zayıf, iyi-kötü, siyah-beyaz, gibi zıtlar arasındaki gerçek farklılıkların var oluşu hakkında da şüpheye düşürecek şekilde kullanılırsa Sakal Delili yanlış yapılmış olur. Yemi bir avuç eksiltince bir şey olmaz; bir avuç daha eksiltince yine bir şey olmaz; bir avuç daha; bir avuç daha... Sınır nerede? Nerede durmak lazım? Hoca bu duracak noktayı tespit edememiş görünmektedir.

3. 4. 3. 4. İki Zıt Seçenek Yanlış (Eksik Alternatif İleri Sürme)

Bu yanlış “Ya... Ya” , “Ya siyah, Ya beyaz” formunda, bir şeye karşı onun zıddını alternatif olarak göstermektir. İki zıt nokta arasında orta noktayı bulma başarılmadığında bu yanlış işlenir.²⁵⁵

Nasreddin Hocanın “yarın hava yağmurlu olursa oduna, açık olursa tarlaya gideceğim” cümlesinin geçtiği fıkroda, “[İnşallah benim hatun/Anasından emdiği burnundan gelir](#)” adlı fıkradan (bkz. s. 76) anlaşılacağı üzere “ya, ya” şeklindedir. Yani ‘ya oduna gideceğim ya da tarlaya’ anlamındadır. Aslında burada alternatiflerin hepsi tüketilmemiş; zira hava az bulutlu da olabilir ya da dolu yağabilir vs. Dolayısıyla burada eksik alternatif sunma veya siyah-beyaz hatasından bahsedebiliriz.

Fıkradan, günlük hayatta çok kesin ve keskin bir dil değil, ihtimalli bir dil kullanmanın daha doğru olacağı sonucu da çıkmaktadır.

Yine, “Ya bu zanaattan vazgeçsin” adlı şu fıkrayı inceleyelim:

Nasreddin Hoca bir gün Kadı’yı ziyarete gitmiş. Kadı ile konuşurken bir yalancı şahit getirmişler. Kadı bu adama eşeğe ters bindirerek şehri dolaştırma cezası vermiş. Hoca’nın eşeği kapıda

²⁵³ Güney, 1974, s. 14.

²⁵⁴ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 217.

²⁵⁵ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 216.

bağlı olduğu için onu almışlar, akşama kadar dolaştırmışlar. Hoca da beklemek zorunda kalmış ve canı sıkılmış.

Birkaç gün sonra aynı adamı yine aynı suçtan mahkemeye çıkarmışlar. Aynı cezaya uğratılınca, alışmış oldukları için mübaşirler hemen Hoca'ya koşmuşlar. Hoca demiş ki:

—Varın herife söyleyin: ya bu zanaattan vazgeçsin, ya yanında bir eşek bulundursun!²⁵⁶

Bu fıkrada “Ya O... ya Bu” formunda İki Zıt Seçenek²⁵⁷ veya Eksik Alternatif iddia etmeye örnek görmekteyiz. Hoca üçüncü bir alternatif ileri sürebilir; örneğin mahkemeden kendi eşiği dışında eşek bulmalarını talep edebilirdi. Ancak Hoca kendi eşiği konusunda baskı altında kaldıysa kurduğu ayrık şartlı kıyas geçerli olurdu. Her türlü olasılığı dikkate alan Hoca bu üçüncü ihtimali de düşünmüş olmalı ki muhatabına “ya bu zanaatten vazgeçsin ya da yanında eşek bulundursun” demiştir.

3. 4. 3. 5. Yanlış İkilem (False Dilemma)

Burada herhangi bir konu ile ilgili tek makul seçeneğin onu toptan kabul etmek ve karşıtının da toptan reddetmek zorunluluğu varmış gibi hissedilir veya karşı tarafta durumun böyle olduğu izlenimi uyandırılır. Perspektif hatalarından biridir. Yanlış ikilem olarak da tanımlanır. Bu konu “siyah-beyaz yanlış” veya “ya-ya da yanlış” olarak da kullanılır. Yanlış ikilem, aslında öyle olmadığı halde muhatabın sadece iki seçeneği varmış gibi gösterilmesidir.²⁵⁸ Prof. Dr. Yaran bu yanlış perspektif yanlış grubuna dâhil etmektedir. Tartışmalarda son derece etkili bir silah olarak kullanılan ve ikna etme sanatının güçlü bir vasıtası olan dilemlerin, doğru ve geçerli bir şekilde kurulmadıkları da görülür. Bu şekilde olan yanlış dilemler/ikilemler (False Dilemma), bir delili, gerçek durumundan ziyade sanki sadece bir kaç çözümü varmış gibi sunma üzerine kurulur.²⁵⁹ Gelişigüzel Kurulmuş Eksik Delil Yanlış grubunda yer alır.

---

²⁵⁶ Seratlı, s. 140.

²⁵⁷ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 216.

²⁵⁸ Yaran, s.202.

²⁵⁹ Emiroğlu, Mantık Yanlışları, s. 214.

Nasreddin Hoca'nın zorlu bir günden sonra karısının kim o sorusuna "[İnşallah benim hatun](#)" diye cevap verdiği hikâye de (bkz. s. 76) Nasreddin Hoca "[ya](#) tarlaya gideceğim, [ya](#) da oduna" diyerek bu formu bize gösteriyor.

Nasreddin Hoca'nın karısına söylediği:

Hava [yağmurlu olursa](#) oduna,

Hava [açık olursa](#) tarlaya gideceğim

şeklindeki Hoca'nın sözlerinden anlaşılacağı üzere "ya, ya." şeklinde cümle kurulmuştur ve aslında alternatiflerin hepsi tüketilmemiştir. Zira

Hava az bulutlu da olabilir

Veya dolu yağabilir.

Veya Karlı olabilir vs.

Dolayısıyla bu fıkrada Gelişigüzel Kurulmuş Eksik Delil Yanlışı grubundan "yanlış ikilem"e bir örnek görüyoruz.

Yine bir önceki bölümde bahsettiğimiz "Varın herife söyleyin: [Ya bu zanaattan vazgeçsin](#), [ya](#) yanında bir eşek bulundursun" diyen (bkz. s. 146) Nasreddin Hoca, Yanlış Dilem için örnek sunmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YANLIŞLARDAN KORUNMA AÇISINDAN FIKRALAR

Nasreddin Hoca bizi sadece güldürmekle kalmıyor aynı zamanda yanlışlardan korunma yollarıyla ilgili örnekleri de sunuyor. Prof. Dr. Yaran'ın da dediği gibi informel mantık; akli hatadan koruma ve iyi kullanma sanatıdır.²⁶⁰ Bu yolları; Bilgili Olmak, Akli İyi Kullanmak, Mantık Kurallarına Uymak, İyi Arama ve Araştırmada Bulunmak, İradeyi Sağlamlaştırmak, Uygun Olanı Yapmak ve Özel Tedbirler Almak olarak özetleyebiliriz.²⁶¹ Bu bölümde Nasreddin Hoca fıkraları bu kapsama giren bazı konu başlıkları açısından değerlendirilecektir.

4. 1. AKILLI VE UYANIK OLMA

Bu fıkroda, bir şeyin aslına ve kaynağına inme diye tanımladığımız yanlışlara karşı korunma yollarından, İyi Arama ve Araştırmada Bulunma başlığı altında yer alan Akıllı ve Uyanık Olma²⁶² için iyi bir örnek görülmektedir. Başa gelen istenmedik durumlardan kurtulabilmek için en akıllı yola başvurulması gerektiği bize gösterilmiştir.

Mantıkta, fikirler arasında düzen ve uygunluk aranır. Daha önce bahsettiğimiz Nasreddin Hoca'nın “mademki abdalsın öyleyse şu dağı kendine çağır” diyen adamlara “[Biz de kibir yoktur](#), dağ yürümezse abdal yürür” dediği fıkroda (bkz. s. 49) bu konuya bir örnek mevcuttur. Akli olan ağacın yürütmesini beklemez!

Daha önce bahsi geçen Nasreddin Hoca'nın eşeğe çalı çırpı yüklemesi ve daha sonra da denemek için çalıları yakmasıyla eşeğe “[Aklın varsa göle koş!](#)” şeklinde seslenmesini anlatan fıkroda (bkz. s. 50) eşeğe bir kişilik verilmiş; ona, içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için ne yapması gerektiği söylenmiştir. Burada başa gelen istenmedik durumlardan kurtulabilmek için en akıllı yola başvurulması gerektiği bize gösterilmektedir.

Yine Nasreddin Hoca'nın Yahudi komşusuna ders vermek istemesini anlatan ve komşusuna mahkeme eziyeti çektirdikten sonra “[Allah ile kul arasına](#)

---

²⁶⁰ Yaran, kitap başlığı.

²⁶¹ Emiroğlu, Mevlânâ (2009), giriş.

²⁶² Emiroğlu, Mevlânâ (2009), s. 147.

[girme](#)” dediği fıkra (bkz. s. 130) Akıllı ve Uyanık Olmaya bir örnek göstermektedir. Muhatabına davranışını belirlerken akıllı ve uyanık davranılmalıdır, aksi halde Nasreddin Hoca’nın gösterdiği tepkideki gibi ‘ava giderken avlanabilirsiniz’ de.

Başka bir fıkrada ise Nasreddin Hoca, kendisini bir ağaca çıkarıp pabuçlarını almak isteyen çocukların teklifini kabul etmiş, fakat ağaca çıkarken pabuçlarını koynuna sokmuştur. Neden pabuçları yanına aldığını soran çocuklara: “belki [Ağaçtan öteye yol vardır](#)” (bkz. s. 53) cevabını vererek onların oyununa gelmemesine rağmen bunu söylememiş, ama aldığı tedbirle de makul bir cevap vermiştir. Yani mantıksal açıdan fikir jimnastiği yapmıştır. Hocanın yaptığı, yanlışla düşmemek için Akıllı ve Uyanık Olmaya, güzel bir örnektir. Daha önceden de dediğimiz gibi Hoca kendisine oynanan oyuna akıllı ve uyanık olması sayesinde gelmemiştir.

4. 2. AKLI İYİ KULLANMA

Aklı iyi kullanmak ile akıllı ve uyanık olmak birbirinden farklılık gösterir. Zira kullanabilmek için öncelikle ‘akıl olması’ gerekir. Yani aklın olacak ki aklını kullanabilesin. Ancak yine belirtelim ki akıl herkeste az çok vardır fakat akıllı ve uyanıklık meziyetken aklı iyi kullanmak da ayrı bir meziyettir.

Nasreddin Hoca’nın eve et almasını ancak karısının eti komşularıyla yedikten sonra kedinin eti yediğini söylemesi üzerine Hoca’nın da “[Diyelim ki et budur; o halde kedi nerede?](#)” demesini anlatan fıkrada (bkz. s. 84) bize Aklı İyi Kullanmak²⁶³ için güzel bir örnek sunmaktadır:

Bu fıkraya göre demek ki biri yalan söylemektedir. Ancak Hoca hiçbir zaman karşısındakini aleni suçlamaz; tıpkı bu fıkrada olduğu gibi bazı davranışlarla karşısındakine gerekli mesajı verir. “Anlayana sivrisinek saz anlamayana davul zurna az” atasözünün hayata geçirildiğine Nasreddin Hoca fıkralarında sıkça rastlıyoruz.

Yeri gelmişken paylaşmakta yarar görüyoruz; Nasreddin Hoca’da gördüğümüz “Kedi nerede?” adlı fıkraya benzer hatta neredeyse aynı hikâyeyi

---

²⁶³ Yanlışla Karşı Korunma Yollarından: Bilgili olmak, Aklı iyi kullanmak; Mantık kurallarına uymak; İyi arama ve araştırmada bulunmak; İradeyi sağlamlaştırmak; Özel tedbirler almak.

Hız. Mevlânâ Celaleddin Rumi de Mesnevi’de anlatmıştır. Şöyle ki: ‘Bir kadın kocasına; “Eti kedi yedi” dedi. Kocasını kediye terâzide tarttı. Kedi yarım batman geldi. Karısına; “Hanım” dedi, “Et yarım batmandı, belki biraz fazla idi. Yarım batman gelen bu et ise, kedi nerede? Kedi ise et nerede? Onu ara, bul bakalım’ diye sorması.²⁶⁴

Aklı iyi kullanmak, kişiyi yanlış düşmekten koruduğu gibi tartışmalarda da karşı tarafı ikna etme veya onu susturma konusunda bu fıkrada görüldüğü gibi oldukça etkili sonuç vermektedir.²⁶⁵

4. 3. ALTI DÜŞÜNME ŞAPKASI YÖNTEMİ

Bu yönteme bir nevi iletişimi hızlandırmak ve daha verimli hale getirmek için yeni bir toplumsal düşünme tekniği diyebiliriz. Yöntem hali hazırda var olan düşünmeyi şekillendirip disiplin altına almayı, böylelikle tartışmaktan çok belli düşünme yöntemlerini karşılıklı kullanarak söz konusu konuyu mantıklı bir süreçten geçirerek irdelemeyi ve sonuçta optimum/en uygun karara ulaşmayı amaçlıyor.

Nasreddin Hoca’nın odun toplarken eşeğini uzakta bir yere bağlamasının ardından kurdun eşeği yemesi ve dağa kaçması üzerine “dolu mideyle tepeye koşmak kurt için yeterli bir cezadır” dediği ‘[Kurdu nasıl cezalandırıcaksın](#)’ adlı fıkrada (bkz. s. 91) Nasreddin Hoca, Altı Düşünme Şapkası Yöntemini²⁶⁶ uygulamış ve Sarı Şapkasını takmıştır. Zira ‘mantıklı olumluluk’ sarı şapkanın işidir. Aslında bu yönteminin en büyük değerlerinden biri duygusal olumsuzluğu mantıklı olumsuzluktan kesin bir şekilde ayırmasıdır. Kurdun dolu mideyle koşmasının ona zaten bir ceza olduğu sonucuna mantıklı-olumlu düşüncüyü seçerek varmıştır.²⁶⁷

²⁶⁴ Mesnevi C. 5, s. 273, B. 34449, 3415, Çeviren: Şefik Can.

²⁶⁵ Mesnevi C. V. s. 2278–279, B. 3409.

²⁶⁶ De Bono, s. 109.

²⁶⁷ Beyaz— Objektif, olgular, hiç duygu yok; Kırmızı – Tamamen duygu ancak gerekçe sunmak zorunlu değil; Siyah— objektif, olumsuz duygular, en kötüsü dâhil; Sarı— objektif Olumlu görüşler; Yeşil— Yaratıcı alternatifler; Mavi— Organizatör, kontrolör

4. 4. ÜSTÜNLÜK TEORİSİ

En çok taraftar bulan ve en uzun süre kabul gören bu teori Platondan beri münakaşa edilmektedir. Platon'a göre, gülme zayıf ve zararsız olmak şartıyla, bir kişinin diğerleri üzerinde üstünlük kurma isteğinin ifadesidir. Üstünlük teorisyenlerinin ortak görüşü, gülen benlikten ayrı bir benlik söz konusu olduğu şeklindedir. Kişi kendisini sanki bir başkasıymış gibi görmekte, ikinci benlikteki olaylardan, başkasına saldırıdan uzaklaşmakta, kişilerden soyutlanmaktadır.²⁶⁸

Nasreddin Hoca fıkralarının bazılarında “Üstünlük Teorisi”nden söz edebiliriz. Örneğin; “[Gençliğini de bilirim](#)” (bkz s. 74) adlı fıkrada Hoca kendisinin o anki haliyle gençlik halini karşılaştırıyor yani kıyas yapıyor.

“Ya ben de eşeğin üstünde olsaydım”. adlı fıkrayı da bu konu kapsamında değerlendirebiliriz. Fıkra şöyledir:

Bir gün Hoca'nın dalgınlığına mı gelmiş, ne olmuşsa, eşeğini kaybetmiş; şurası senin, burası benim, aramadık yer sormadık insan bırakmamış ama, yer yarılmış yere mi girmiş, gök yarılmış göğe mi ağarmış, ne olmuşsa olmuş, bulamamış vesselam. Oturup derdine yanacak yerde, tuhaf değil mi, bu hale de şükretmeye başlamış. Eşi dostu: “Bre Hoca, canın sağ olsun ama, ne de olsa, bir eşekten oldun, şükredecek ne var bunda?” deyince, rahmetli:

— “A komşular, demiş; ben şükretmeyeyim de, kim şükretsin, ya ben de eşeğin üstünde olsaydım!”²⁶⁹

Nasreddin Hoca burada üzüleceği yerde şükreder. Sebebini sorduklarında “iyi ki üzerinde ben yokmuşum” der. Örneğin bu fıkrada Nasreddin Hoca ‘kaybolan eşeğin üstünde olsaydı neler olabilirdi’ diye düşünerek bir nevi “iyi ki ben de eşeğin üstünde değilmişim yoksa ben de kaybolacaktım ” sonucuna ulaşır. Söz konusu her iki durumu kıyaslayarak üstünlük teorisini hayata geçirir.

Yine “Ya içinde ben de olsaydım” adlı fıkra da bize iyi bir örnek oluşturmaktadır. Fıkra şu şekildedir:

Günün birinde Hoca'nın karısı, Koca'nın cübbesini yıkamış; temiz pak götürüp asmış. Olacak olur ya, o akşam bizimki nerede

²⁶⁸ Türkmen, ss 263–269.

²⁶⁹ Güney,1974, s. 190.

çeneye tutulduysa, eve geç dönmüş. Ağzım, burnum deyinceye kadar da, ortalık kararmış. Orasını pek bilmiyorum, nasıl olmuşsa, oturduğu yerden, gözleri bahçeye kaymış, bir de ne görsün, ağaçların altında iri yarı biri okunu çekmiş duruyor! Bu vakit, bu saatte, hırsızdan başka kim olabilir bu?

— *“Getir şu okla yayımı!” demiş karısına. Karısının da akli defter değil ya, akşamki yediğini bile unutuyor, kaldı ki, cübbeyi hatırlayacak. İstedini bulup getirmiş.*

Hoca'da, Allah için, nişancı imiş doğrusu! Yayı bir çekişte, hırsız sandığını yere sermiş. “Gayrı ölüsü kandillinin ölüsü, yarın gelip kaldırsınlar!” deyip yatağına girmiş.

Sabah olup da, cümle kuşlar uyanmaz mı, Hoca da uyanıp bakar ki, ne baksın, o delik deşik olan kendi cübbesi değil mi?

Rahmetli, elini eline vurmuş:

— *“Desene bir kaza daha atlattık; maazallah, ya ben de içinde olsaydım, şimdi kim bilir kimler saçını başını yolacaktı!” demiş.²⁷⁰*

Burada gece hırsız sanıp gördüğü karartıyı okla vurması ve yanına gidince onun kendi cübbesi olduğunu görünce sevinerek “iyi ki içinde ben yokmuşum” diyerek sevinmesi de “Üstünlük Teorisini” destekleyen bir fıkradır. Burada da kendisini sağlam hali ile okla vurulmuş kaftanlı halini karşılaştırarak sağlam halindeki üstünlüğüne seviniyor.

Heybenin yerine kavuğu alan ve Hoca'dan heybenin parasını isteyen satıcıya “[Aklını peynir ekmekle mi yedin](#) heybeyi almadım ki” diye çıkışan (bkz. s. 71) Nasreddin Hoca'nın, çoğu zaman yaptığı gibi bu fıkrada da mantık ve kelime oyunları yaparak üstünlük duygusu yaratıldığını görmekteyiz. Hoca hiçbir zaman kendine güldürmez. Daima durumu kurtaracak bir çıkış yolu bulur. Bazen kendini bulunduğu durumlardan daha üstün gösteren davranışlar sergiler. Bu üstünlük teorisinin tarifine aynen uyar.

Bir de, Timur'a ayva götüreceken bir ahababının tavsiyesi üzerine incir götürmesi ve Timur'un da incirleri yüzüne fırlattığında üzüleceği yerde

---

²⁷⁰ Güney, 1974, s. 186.

şükretmesini anlatan “[Ayva-incir](#)” adlı bu fıkroda (bkz. s. 117) da üstünlük teorisini görmekteyiz. Yani Hoca o anki durumuyla ayvalar atılsaydı bulunacağı durumu kıyaslamakta ve avantajlı haline sevinmektedir. Zira Nasreddin Hoca kendisinin suratına ayva gelen hali ile yine suratına incir gelen halini kıyaslamaktadır.

Yine, Nasreddin Hoca kendisinden altınını bozmasını isteyen kişiye, parası olmadığını söylemek yerine “altının o kadar eksik ki üstüne para vermem lazım” dediği “[Eksik altın](#)” adlı fıkroda (bkz. s. 124) bu konuya güzel bir örnek mevcuttur. Hoca daima kendini kurtaracak bir çıkış yolu bulur demiştik; işte burada da aynı durum söz konusudur. Hoca burada kendini bulunduğu durumdan daha üstün gösteren davranışlar sergileyerek Üstünlük Teorisinin tarifine aynen uyar. Bu fıkroda olduğundan farklı görünerek yani parası olmadığı halde varmış gibi davranarak durumdan kurtuluşu, hem üstünlük teorisini hem de mizahı yaratmıştır.

“Tek ayaklı kaz” adlı şu fikrayı da inceleyelim:

Nasreddin Hoca kaz besler, üretir. Güz gelir, sayım yapar.

Ölen ve yitenin az olduğunu görür:

—Bu kazlarda Timur’un hakkı var, der. Bir kaz keser, pişirir, kızartır. Bir tepsiye koyar. Üzerini kapatır. Yola düşer. Biraz gidince, etin kokusu burnunda tüter. İçi bir hoş olur. Dayanamaz. Kazın bir budunu sağlıcakla mideye indirir. Çeşmeden bir de su içer. Yola koyulur. Timur’un otağına varır, karşısına çıkar. Tepsiyi Timur’un önüne bırakır. Timur, tepsiyi açar. Kaşları çatılır:

—Hocam, zahmet etmişsin, sağ ol. Fakat bu kazın bir budu nerede? Benim Topal oluşuma nispet olsun mu istedin? Öyle düşünmüşsen, ben buna dayanamam. Allah bile kullarının kusurunu yüzlerine vurmaz iken, sana ne oluyor?

—Devletlim, aklımdan öyle bir şey geçmez. Yalnız Akşehir bir başkadır. Burada kazlar tek bacaklıdır. İnanmıyorsanız, şu çeşme başına bakın. Tüm kazlar tek bacaklı değiller mi?

—Oğlum süvari. Çeşmeye değin git. Elindeki değneği bir indir. Bakalım kazlar ne yapacak? Hoca’nın gördüğü gerçek mi bir

*anlayalım? Bak Nasreddin Süvari gitti. Değneği indirdi. Ne oldu?
Demek ki kazlar, burada da iki ayaklıdır. Buna ne dersin?*

*—Devletlim, diyeceğim çok basittir. O değneği kazlar yerine
siz yemiş olsaydınız, değil iki, dört ayaklı olurdunuz.²⁷¹*

Ve yine Timur ile konuşmasında “kazların tek ayaklı olduğunu” söyleyen Hoca’ya Timur’un verdiği tepki ile kaçışan kazları anlatan bu fıkrada üstünlük teorisini görmekteyiz. Burada sopa yemeden önceki hal ile yedikten sonraki hal karşılaştırılıyor. Kazların da sopa yedikleri için kaçarken iki bacaklı olduklarını ileri sürüyor.

Bir de şu fıkrayı hatırlayalım Nasreddin Hoca mezarlığa işeyen bir köpeği kovalamak istemiş ancak köpek hırlayınca “[Geç yığidim](#), geç!” demişti. (bkz. s. 88) Yine burada gizli bir karşılaştırma vardır: Nasreddin Hoca kendisinin o anki hali ile köpek saldırırsa olacak olan halini karşılaştırarak üstünlük teorisi gereği köpeğe yol verir. Yani köpeğe sopa sallamıyor ve böylece kendisini daha kötü bir hale girmekten kurtarıyor. Burada Nasreddin Hoca’nın hızlıca durum değerlendirmesi yaptığını ve kendisini korumak için nabza göre şerbet verdiğini görüyoruz.

4. 5. DEMİR LOKMA YUTMA

Vazgeçmeyi göze alamadığınız ilkeler yüzünden tatsız sonuçları kabul etmek zorunda kalmaya denir. Bizde halk arasında ‘demir leblebi yemek’ olarak da bilinir.

Nasreddin Hoca’nın karısının ‘Hoca sen ne yaptın hem ona hem de buna haklısın demesi’ ve Nasreddin Hoca’nın da karısına “hatun [sen de haklısın](#)” dediği fıkrayı da (bkz. s. 45) hatırlayalım. Bu fıkra bize Demir Lokma Yutma konusunda iyi bir örnek sunmaktadır. Zira Hoca burada her iki kişiyi de haklı bulması konusunda kendini çürütmek yerine Demir Lokma Yutmayı tercih ediyor. Hoca sözü uzatıp münakaşaya mahal vermektense Demir Lokma Yutmayı²⁷² tercih etmiş ve sözünden dönmediğini göstermiştir. Bunu sağlamak için de neredeyse her muhatabına ‘sen de haklısın’ demiştir.

---

²⁷¹ Savcı, s. 66.

²⁷² Warburton, s. 48.

4. 6. ABSÜRDE İNDİRGEME (REDUCTIO AD ABSURDUM)

Argumentum Ad Baculum, bir öncülün reddinin sebep olacağı çelişkiyi göstererek, o öncülün ispatını yapmaktır.²⁷³ Bir çeşit dolaylı ispattır. ‘Saçma Sonuç Hamlesi’ de denebilir.

Doğru olması halinde kaçınılmaz olarak varacağı saçma sonuçları göstererek ileri sürülen şeyin yanlış ya da savunulmaz olduğunu kanıtlamaktır. Latince Reductio ad Absurdum denir. Karşı savı çürütmek için kullanılan çok yaygın ve etkili bir yöntemdir.²⁷⁴

“[Aklın varsa göle koş!](#)” adlı fıkrada (bkz. s. 50) eşeğin içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için ne yapması gerektiği söylenmiştir. Başa gelen istenmedik durumlardan kurtulabilmek için en akıllı yola başvurulması gerektiği bize gösterilmiştir. Eşekten göle koşmasını istemek ve eşeğin bunu anlamasını beklemek Saçma–Sonuç hamlesi olarak görülür. Burada eğer sözcükleri olduğu gibi (mecaz olmaksızın) anlarsak eşekte akıl olmayacağına göre bu fıkrada karşımıza çıkan durumu Saçma-Sonuç Hamlesi olarak da değerlendirebiliriz.

Ayrıca Nasreddin Hoca’nın karısının “Hoca sen ne yaptın hem ona hem de buna haklısın dedin” demesi üzerine ve Nasreddin Hoca’nın da karısına “[hatun Sen de haklısın](#)” dediği fıkrada da (bkz. s. 45) Saçma Sonuç Hamlesi diyebileceğimiz türden bir davranış karşımıza çıkmaktadır.

4. 7. İDDİAYI DELİLLENDİRME

Aşağıdaki fıkrada, karşımıza Yanlış Karşı Korunmanın Yollarından, Mantık Kurallarına Uyuma kategorisindeki İddiayı Delillendirme’ye²⁷⁵ bir örnek çıkıyor. Bu konuyu kısaca İspat Edilecek Olanı Delil Yerine Alma/Petitio Principii’ye düşmemek olarak da tanımlayabiliriz.

Önce kavuğu beğenen sonra kavuğu bırakıp yerine heybeyi alan, kendisinden kavuğun parasını isteyen satıcıya “[Aklını peynir ekmekle mi yedin](#) kavuğu almadım ki” (bkz. s. 71) diye çıkışan Nasreddin Hoca burada satıcıya, kavuğu satın almamış olmasını, para ödememesine delil olarak gösteriyor.

²⁷³ Edwards, s. 73.

²⁷⁴ Warburton, s. 113.

²⁷⁵ Emiroğlu, Mevlânâ (2009), s.142.

Yine daha önceden bahsettiğimiz, Nasreddin Hoca'nın hamama gitmesi ve yetersiz hizmet almasına rağmen fazla para vermesi ve bir sonraki gidişinde çok iyi hizmet almasına rağmen az para vermesini anlatan "[Hamam](#)" (bkz. s. 66) isimli fıkrada da yine İddiayı Delillendirme görülmektedir. Hoca, paraların sırasını değiştirmesini önermiştir.

4. 8. İYİ ARAMA VE ARAŞTIRMADA BULUNMA

Yanışlara karşı korunmanın bir emin yolu da olay veya fikirleri iyice arama ve araştırmada bulunmaktır.²⁷⁶

Daha önce bahsettiğimiz fıkrada Nasreddin Hoca "Mademki abdalsın öyleyse şu ağacı kendine çağır" diyen adamlara "[Biz de kibir yoktur](#), dağ yürümezse abdal yürür" dediği fıkra (bkz. s. 49) bu konuya bir örnektir. Nasreddin Hoca yanındakilere ağacın yürümesini beklemenin yersiz olduğunu bir abdalın deneyimleri sonucu bunu bilebileceğini göstermiştir.

Bir de şu fıkrayı hatırlayalım. Nasreddin Hoca'nın altınını karanlıkta kaybetmesine karşın, aydınlıkta aramasını anlatan "[Kayıp Altın](#)" (bkz. s. 125) adlı fıkrada da yanışlara karşı korunma yollarından birini görmekteyiz. İyi Arama ve Araştırmada bulunmak yine burada söz edebileceğimiz bir durumdur. Hz. Mevlânâ bu konuda şöyle der: "bir şeyi, elde edebileceğin yerde ara."²⁷⁷ Bu sözyle yapılacak araştırmanın nerede yapılması gerektiğinin de tespit edilmesi gerekliliği anlatılmıştır. Kayıp altının kaybolduğu yerde aranması daha mantıklıdır.

Daha önceden değerlendirdiğimiz ve Hoca'nın dörtnala gittiğini gören birkaç kişinin "Hoca böyle acele nereye?" diye sorması ve bunun üzerine zavallı Hoca'nın: "[Katırın istediği yere](#)" demesini anlatan fıkrada da (bkz. s. 75) yine günlük hayatta her şeyi her zaman kontrol edemeyebileceğimize vurgu yapılıyor. Bu fıkraya, iyi arama ve araştırmada bulunarak yanışlardan korunabileceğimizi gösteren bir örnek gözyle bakabiliriz. Zira bu fıkraya göre Nasreddin Hoca'nın katırın istediği yere gitmekten başka yapacak başka bir şeyi de yoktur, ancak

²⁷⁶ Emiroğlu, Mevlânâ (2009), s.144.

²⁷⁷ Mevlânâ, Mesnevi, C. V. s. 284, B. 3483

direnme yolunu seçebilirdi, bu ise olayın daha vahim ve çetrefil hale de gelmesine sebep olabilirdi.

4. 9. İŞİN SONUNU GÖRMEYE ÇALIŞMA

Yanlışlardan korunmak için belki de ilk başta yapmamız gereken şey söz konusu olayın iyice analizini yapıp sonunu tahmin edebilmektir. Daha doğrusu söz konusu olayın doğurabileceği her türlü sonuçları tahmin edebilmek ve ona göre değerlendirmede bulunabilmektir. İşin Sonunu Görmeye Çalışmak olarak tanımlayabileceğimiz bu durumu Nasreddin Hoca fıkralarında görmekteyiz.

Yukarda bahsettiğimiz; Timur'un köylülere beslemeleri için fil vermesini anlatan "[Fil hikâyesi](#)" adlı fıkroda (bkz. s. 99) İşin Sonunu Bulmaya Çalışmak²⁷⁸ için güzel bir örnek görmekteyiz. Burada Kendisini yalnız bırakan köylülerin kaçması üzerine ortaya çıkabilecek kötü sonucu önceden tahmin eden Hoca, bu kötü sonucun gerçekleşme ihtimaline karşı yeni bir plan yaparak Timur'un hışmına uğramaktan kendini kurtarıyor.

4. 10. SAĞLAM AYRIM VE UYGUN TASNİFLER YAPMA

Burada yanlışlara karşı korunma yollarından sağlam ayırım ve uygun tasnifler yapmaya daha önce bahsettiğimiz; Nasreddin Hoca'nın 'Mademki abdalsın öyleyse şu dağı kendine çağır' diyen adamlara "Biz de kibir yoktur, dağ yürümezse abdal yürür" dediği "[Biz de kibir yoktur](#)" adlı fıkrayı (bkz. s. 49) örnek verebiliriz. Çünkü daha önceden de bahsettiğimiz gibi Ağacın yürüme yetisi yoktur ve gayet tabiidir ki Nasreddin Hoca bunu biliyordur. Lakin köylüler bunun ayırımında değildirler ki Hoca'dan böyle bir talepte bulunmuşlardır. Nasreddin Hoca da bunun uygun olmadığını 'Ağacın gelmesini bekleyen' köylülere de göstermiştir. Bu konu bize sağlam ayırım ve uygun tasnifte bulunmanın ne kadar da akılcı olduğunu göstermektedir.

---

²⁷⁸ Emiroğlu, Mevlânâ (2003), s. 120

4. 11. SEBEP-SONUÇ İLİŞKİSİNİ KURMA

Mantıkla fikirler arasında düzen ve uygunluk aranır. Sebep-Sonuç ilişkisini iyi kuramama, olayların gerçek nedenini görememe, yanlış neden ve çeşitli konudışılık yanlışına yol açacaktır.²⁷⁹

“Daha önce bahsi geçen kazanın doğurduğunu ve öldüğünü anlatan “[Doğuran kazan](#)” adlı (bkz. s. 66) fıkrayı Sebep-Sonuç İlişkisini Kurma açısından şu şekilde değerlendirebiliriz:

Doğan/doğuran ölür. (Meşurat/Müsellemat)

Kazan Doğdu/doğurdu

Öyleyse kazan da ölür (Sonuç)

Nasreddin Hoca burada ‘ancak doğan ya da doğuran ölür, eğer kazanın doğurduğunu kabul edebiliyorsan öldüğünü de kabullenmelisin’ demektedir.

4. 12. BİÇİME TAKILIP KALMAMA

Hz. Mevlânâ’nın “...o cübbe ve sarık ile insan âlim olamaz”²⁸⁰ dediği gibi ‘şekil’ doğru karar vermek için yeterli değildir. Bunun bilincinde olmak yanlış düşmemizi engeller.

Nasreddin Hocadan, kavuklu olduğu için mektubu okumasını isteyen ve Nasreddin Hoca’nın da okuyamayacağını söylemesi üzerine “kavuğundan utan” diyen adama Nasreddin Hoca’nın “[Keramet kavuktaysa](#) o zaman kavuğu al da sen oku” diyerek (bkz. s. 95) verdiği cevap; tam da Biçime Takılıp Kalmama²⁸¹ şeklinde tanımlanır. Karşıdaki şahıs Hocayı kavuklu görünce onu bilgili olarak kabul ediyor. Oysa söz konusu insan olunca biçim bizi şartlandırmamalıdır.

Mevlânâ’da bu konuyu aydınlatacak örnek vermiştir: “sen ister altın, ister yünden tasma tak yine o (köpek), sokak köpeği olmaktan kurtulamaz. Av köpeği ayrı ve belli bir cinstir. Cübbe ve sarık ile insan âlim olamaz...”²⁸²

“[Ye kürküm ye](#)” diye bildiğimiz Nasreddin Hoca’nın kürklü iken sofraya davet edilmesini anlatan fıkrada (bkz. s. 65) da yanlış düşme nedenlerinden

²⁷⁹ Emiroğlu, Mevlânâ (2003), s.93,

²⁸⁰ Emiroğlu, Mevlânâ (2009), s.158

²⁸¹ Emiroğlu, Mevlânâ (2003), s. 117.

²⁸² Warburton, s. 3

Biçime Takılıp kalmamak gerektiğine güzel bir örnek görmekteyiz. Fıkırada kürk giyindikten sonra Hoca'yı sofraya çağırılmışlardır.

Yine "[Hamam](#)" adlı fıkırada (bkz. s. 66) da bu konuya bir örnek mevcuttur; zira Hoca'nın kılığına bakarak onun az para ödeyeceği kanısına varan Hamam Sahibi "biçime takılıp kalmamayı" Nasreddin Hoca'nın verdiği yüksek miktardaki parayla öğrenmiş oluyor.

4. 13. İHTİMALLİ KONUŞMA (TALKING POSSIBLE)

Aşağıdaki fıkırada İhtimalli Konuşma²⁸³ için bir örnek görmekteyiz. İhtimalli konuşma bir nevi tedbir demektir.

Aslında bu fıkırada net bir cevap verilmemiş, tamamen olasılıklara dayanarak cevap verilmiştir. Zaten Nasreddin Hoca'nın fıkralarında, mizahın tanımını yaparken de belirttiğimiz gibi, çoğunlukla ihtimallere/olasılıklara dayanmış olduğunu görüyoruz.

Aşağıdaki "Bugün mü desem" adlı fıkra bu konu için bizi aydınlatacak niteliktedir.

Adamın biri Hoca'ya rüyasını anlatmaya gitmiş.

—“Hocam; rüyamda deniz gördüm ama deniz mi desem, ırmak mı desem, akarsu mu desem... Biraz ilerde bir ev gördüm ama ev mi desem, villa mı desem, yalı mı desem, konak mı desem... Az ilerde de bir orman gördüm ama orman mı desem, ağaçlık mı desem, yeşillik mi desem... Bu rüyamı bir yorumlayın Hocam...”

Hoca cevap vermiş:

Allah (cc.) cezanı verecek ama bugün mü desem, yarın mı desem, öbür gün mü desem...”²⁸⁴

Burada Nasreddin Hoca fıkralarında görebildiğimiz başka bir özellik karşımıza çıkmaktadır. Hoca daima karşısındakinin durumuna göre konuşur yani muhatapın seviyesine ve anlayışına göre konuşur. Görüldüğü üzere muhatap burada olasılıklı konuşmuş Nasreddin Hoca da ona aynı tarzda cevap vermektedir.

²⁸³ Aydın, ss. 33-59,

²⁸⁴ İbrahim Emiroğlu, *Uygulamalı Mantık Ders Notları*, İzmir, 2012.

Yine aşağıdaki fıkralarda da bize ihtimalli konuşma için örnekler vermektedir. İhtimalli derken “mümkün” olanlar üzerinde duruyoruz. Nasreddin Hoca bu fıkralarda karşısındakinin konuşmasını referans alarak mümkünler üzerinde durmuş ona göre cevabını vermiştir.

Aşağıdaki “Ya secde ederse” adlı fikra ihtimalli konuşma için güzel bir örnek sunmaktadır.

Bir gün Hoca, yol üstü bir hana inmiş. Nuh Nebiden mi kalmış, kalûbeladan mı? Her ne ise... Her tarağı delik deşik olmuş; âdeta çökmeye bir başı kalmış.

Rahmetlinin yüreğine bir korkudur düşmüş ama ne desin? Nihayet bir söz arasında:

— “Yahu, bu senin tavan da ne kadar gıcırıyor hele, beşik mi mübarek!” diyecek olmuş ama hancı baba hiç oralı olmamış; sözü şakaya boğarak:

— “Ağzını hayra aç Hoca, bu gıcirtı beşik gıcirtısı değil; tavan tahtaları Hakk’a tespih çekiyor!” demiş.

Hoca’nın gözü küllenir mi? Gözlerini hancının gözüne dikerek:

— “Peki, ama demiş; ya bu tavan böyle tespih çeke çeke aşka gelip de secdeye kapanırsa, bizim halimiz nice olacak!”²⁸⁵

Açıkça görülüyor ki bu fıkrada Nasreddin Hoca şöyle bir mantıktan yola çıkıyor:

Biri Hak için tespih çekiyorsa,

Yine Hak için secdeye de kapanabilir.

(Sen tavanın Hak için tespih çektiğini söylüyorsun)

Öyleyse tavanın yine Hak için secdeye de kapanması mümkündür.

Tespih çekmek bir ibadet biçimidir, secde etmek de öyle. Eğer tavan tespih çekiyorsa secde de edebilir, yani başı yere gelebilir. Bu durumda Hoca’da yıkıntı altında kalabilir. Nasreddin Hoca hancıya ‘binanın yıkılma riski var’ demek istiyor. Ve görüleceği gibi yine karşısındakinin üslubuyla, hem yöntem hem de kelime seçimiyle cevap veriyor.

---

²⁸⁵ Güney, 1974, s. 190.

Hoca'nın eşeginin kaybolduğu, uzun süre aramasına rağmen bulamadığı ve sonunda da üzüleceği yerde şükrettiğini anlatan "[Ya ben de eşegin üstünde olsaydım](#)" isimli fıkrayı da (bkz. s. 152) bu konu kapsamında değerlendirebiliriz. Nasreddin Hoca 'kaybolan eşegin üstünde olsaydım neler olabilirdi' diye düşünerek, bir nevi "iyi ki ben de eşikle kaybolmamışım" sonucuna ulaşıyor. Bu fıkra da yine mümkünler/ihtimaller üzerinde duruyor, şöyle ki:

Eşegim kayboldu,

Ben de üzerindeyken kaybolabilirdi.(Bu da olasılık dâhilinde)

İyi ki ben de üstünde değilmişim.

Aşağıdaki "Ya Rüyasına Girersem" adlı fıkra da bize bu konuda ışık tutacak niteliktedir:

Günahı söyleyenin boynuna: Timur'un rüyasına giren, sabaha sağ çıkmazmış. Bir, iki kesilen kelleler, kalede sallanmaya başlayınca, Hoca'nın da gözlerini korku bürümüş:

— "Gayrı buraların tadı tuzu kalmadı; akşama sabaha ben göçümü buradan yükleyeceğim!" demiş dostlarına.

— "Aman, demişler; Timur dinlese dinlese, senin sözünü dinliyor, sen de bırakıp gidersen, bizim halimiz nice olur?"

Ne bileyim ben daha da yalvarıp yakarmışlar ama can kaygusu bu, başka şeye benzer mi! Rahmetli, yüzünü gözünü, buruşturarak:

— "Bre ağalar, demiş; haydi gündüzleri estek köstek edip suyuna gideyim ama ya gecenin birinde rüyasına girersem ne olacak!"²⁸⁶

Bu fıkra da yine mümkünler üzerinde durulmuş: Nasreddin Hoca burada "Timur'u gündüz kontrol edebilirim ancak ya rüyasına girersem bunu ben kontrol edemem" diyor. Nasreddin Hoca'nın da Timur'un rüyasına girme ihtimali tıpkı diğer insanlarda olduğu gibi mümkünler arasındadır.

Bu konuda "Ya deve, ya deveci" diye bir fikramız daha vardır:

Bir gün Timur, Hoca'yla hoşbeş ederken "Buradan attım kılıcı, varıp Haleb'de oynadı bir ucu!" kabilinden, sözü uzattıkça uzatarak,

---

²⁸⁶ Güney, 1974, s. 189.

büyüttükçe büyüterek, pireyi deve yapar. Hoca ile lâf yarıştırılır mı? O da tutar, Allah'ın devesini, dev yapılı bir mahlûk haline kor:

— “Doğrusu, elimden nice develer gelip geçti ama böylesini görmedim. Uç desem, kanatlanıyor; yürü desem, ayaklanıyor. Ne çare ki, benim çömez misali okuması var, yazması yok!” kabilinden satar, savurur.

Timur buna parmağını ısırır:

— “Aman şu mahlûku bir göreyim!” der.

Hoca hiç kendini bozmadan:

— “Devletlim, der; bugünlerde, namaz başlarını öğretiyorum.

Allah izin verirse, haftaya getireyim de önünüze diz çöksün!”

Timur haftayı iple çeker.

O gün gelince, Hoca:

— “Sormayın velinimetim, heceyi sökmeye başlayınca, öyle bir aşka geldi ki, şimdi de, “Hafız olacağım!” diye tutturdu. Allah ecelden aman verirse, haftaya getireyim de hızını dinleteyim!” deyip geçer.

Timur, gene haftayı iple çekmede olsun, eşi dostu:

— “Bre Hoca, sen kanınla mı oynuyorsun? Kaçın kurdu

Timur; böyle mavalları yutar mı?” diye çekip çekiştirince, Hoca:

— “Yahu, ne telaş ediyorsunuz, haftaya kadar ya deve, ya deveci. Bakalım, kim ölüyor, kim kalıyor!” der.²⁸⁷

Bu fıkra da yine bize Nasreddin Hoca'nın ihtimaller üzerinde konuştuğunu gösteriyor. Zira kişinin ya da canlının ne zaman öleceğini bilemeyiz. Ölüm her zaman mümkündür. Nasreddin Hoca da haftaya kim öle kim kala şeklinde bir konuşma yapmıştır. Tabii unutmamak gerekir ki bu fıkraya göre Timur'un da ölme ihtimali vardır.

Yine “Bekle ve gör o zaman sen bendeki feryadı!” adlı fıkra da bize ihtimalli konuşmaya örnek vermektedir:

---

²⁸⁷ Güney, 1974, s. 189.

Hoca eşeğini kaybetmiş ve arıyor, bu arada da neşeli bir türkü tutturmuş.

Birisi kendini sormaktan alıkoyamaz:

—Hoca Efendi, eşeğini kaybettiğini herkes bilirken, türkü söylemeni duymak eğlenceli görünüyor. Oysa kaybına feryat edip ağlaman beklenirdi!

—Son bir ümidim, aptal mahlûkun şu küçük tepenin arkasında olabileceğidir, arkadaş. Eğer değilse, bekle ve gör o zaman sen bendeki ağlamayı feryadı!²⁸⁸

Burada da Hoca eşeğini ararken her ne kadar bulamamışsa da “dağın arkasında da olma ihtimali var” diye düşünerek yine mümkünler üzerinde durmuştur. Olası olayların tamamını bitirmeden de feryat figan etmemiştir.

Pek çoğumuzca malum olan “Ya tutarsa ” adlı fıkraı da bu konuda ele alalım:

Bir gün Hoca ’yı göl kenarında gören eşi dostu sormuş:

—Kolay gelsin Hoca Efendi. Ne yapıyorsun orada?

—Göle maya karıştırıyorum. Yoğurt mayası...

—Aman Efendi, göl hiç maya tutar mı?

—Tutmayacağını ben de biliyorum; ama ya bir de tutarsa...²⁸⁹

Bu fıkrada da Nasreddin Hoca'nın yine ihtimalli konuştuğuna tanık oluyoruz. Nasreddin Hoca yine “ya tutarsa” diyerek küçük de olsa gölün maya tutma olasılığı olduğuna işaret etmektedir. Diğer bir deyişle umudunu yitirme demektedir.

Ayrıca bu konuya ilişkin olduğunu düşündüğümüz diğer bir fıkra da; Nasreddin Hoca'nın vaaz vermek istememesine rağmen halk tarafından kürsüye çıkarılarak vaaz vermesi için ikna çabasına karşılık, Hoca'nın her defasında vaazdan kaçacak bir yol bulması ve “bilenler bilmeyene anlatsın” dediği “[Vaaz](#) ” (bkz. s. 43) adlı fıkradır ki bu fıkrada Hoca, yalan söylemeden yapmak istemediği bir şeyi yapmamanın yolunu göstermiştir. Sorulabilecek her türlü soruyu sorarak aldığı cevaplara yine makul cevaplar üreterek yapmak istemediği şeyi

²⁸⁸ Güney, 1995, s. 28.

²⁸⁹ Yılmaz, s. 24.

yapmamıştır. Yani bütün alternatifleri tüketmiştir; bu da bize Hoca'nın sadece zeki olmadığını aynı zamanda olasılık bilgisinin de olduğunu göstermektedir.

Ayrıca gece hırsız sanıp gördüğü karartıyı okla vurması ve yanına gidince onun kendi kaftanı olduğunu görünce sevinerek “[Ya içinde ben de olsaydım](#)” (bkz. s. 152) diyerek sevinmesi de ihtimalli konuşmaya bir örnektir. Şöyle ki Nasreddin Hoca “Cübbenin içinde ben de olabilirdim, bu ihtimal gerçekleşmiş olsaydı ben şimdi yaralı ya da ölmüş olacaktım” demeye getirmektedir.

4. 14. ÖZELEŞTİRİDE BULUNMA

Nasreddin Hoca'nın eşeğe binerken düşmesi üzerine önce “ah gençlik ah” demesi, ardından da “ben senin [gençliğini de bilirim](#)” demesi, (bkz. s. 74) onun kendisiyle ilgili özeleştiride bulunabildiğini gösterir. Hoca burada kendi kendisiyle alay ederek aslında Özeleştiride²⁹⁰ bulunmuştur.

Yine “Ona da oldu olanlar” adlı şu fıkra bize bu konu için çarpıcı bir örnek sunmaktadır:

Bir tarihte Timur, kim bilir ne işe koşacaksa, gözü pek birini sorar, soruşturur ama bu “Görünür Kaza”nın ipiyle kuyuya inilir mi, kimse başına belâyı satın almak istemez. Cümbür cemaat gelir, Hoca'ya başvururlar. Rahmetli:

— “Bu kadar adam ayağıma geldikten sonra, ölümden ötesi yok ya!” diye düşünür, varır, konağa:

— “Aradığınız adam benim!” der. Velâkin Timur:

— “Lafla peynir gemisi yürümez; hele bir deneyelim, bakalım, gözünü daldan budaktan sakınmayan soyundan mısınız?” deyince, götürürler meydan yerine; çarmıha gerer gibi gererler Hoca'yı! Timur:

— “Bacaklarının arasından bir ok gelsin, geçsin!” der; bacaklarının arasından bir ok gelir, geçer; Hoca, tüyünü bile oynatmaz!

— “Cübbesinin iki kolunun altını iki ok deler, geçer; Hoca, gene kılını kımıldatmaz.

²⁹⁰ Emiroğlu, Mevlânâ (2003), s. 127.

— “Üç ok da üç yandan kavuğunu alsın, uçursun!”
der, üç ok da üç yandan kavuğunu alır uçarur ama Hoca da korkusundan ölüm teri döker. Timur’un ağzı açık kalır:

— “Doğrusu bundaki yürek değme yiğitte bulunmaz; mademki delik deşik oldu; cübbesinin yerine bir ipekli kaftan, kavuğunun yerine de sırmalı kavuk verin!” diye ferman buyurur.

O zaman Hoca, Timur’a döner:

— “İnayet buyurun, bir de şalvar versinler; ona da oldu olanlar! “der.”²⁹¹

Burada Nasreddin Hocanın kişiliği hakkında da bilgi edinmekteyiz. Zira şalvarının kirlendiğini diğerleri fark etmemiş olmasına rağmen o özeleştiride bulunarak gerçeği paylaşmış, şalvar da istemiş. Haliyle bu olay Özeleştiride bulunmak ve Emin Bir Tavır Sergilemek²⁹² için de bir örnek olmaktadır.

4. 15. SUFİYÂNE MİSTİK OLGUNLUK

Pek çok fıkra bize Nasreddin Hoca’nın Sufiyâne Mistik Olgunluk yönünü gösteriyor. Sabri Erdoğan’ın bu konudaki görüşlerine biz de katılıyoruz. O’na göre; Nasreddin Hoca fıkraları, Sufiyâne Mistik Olgunluk açısından değerlendirildiğinde, bütün insanlığın öğreneceği, ders alacağı pek çok şeyin bulunduğu aşık olacak, gün ışığına çıkacaktır. O tıpkı Yunus gibi, Mevlânâ gibi, Hacı Bektaş gibi mızrak mızrak güzellikleri insanlık âlemine veren bir ışık kaynağı idi. Onun sistemi, metodu, tarzı mizahla gerçekleri vermektir, yol göstermek aydınlatmaktır.²⁹³

“Nasreddin Hoca’nın “[Bir Yunus olamadım](#)” dediği fıkroda (Bkz. s. 92) da Nasreddin Hoca’nın suya girmekle Hz. Yunus Peygamber gibi olamayacağı rahatlıkla anlaşılmaktadır. Burada daha girişte belirttiğimiz gibi Hoca’nın Sufiyâne Mistik Olgunluk yönüne dikkat çekebiliriz. Zira Nasreddin Hoca suda bulunma sebebinin düşmesi olarak değil de sırf manevi benzerlik oluşturabilmek için Yunus Peygambere atıfta bulunmuştur.

Bu konuya örnek teşkil etmesi açısından şu fıkraları biraz hatırlayalım:

²⁹¹ Güney, s. 146.

²⁹² Emiroğlu, Mantık Yanlıları, s. 201

²⁹³ Erdoğan, 231.

‘A molla sen boyundan büyük laf ediyorsun, hiç bununla yanlış düzeltilir mi?’ sorusuna Nasreddin Hoca’nın “Ne diyorsun ağam, bazen öyle yanlışlıklar oluyor ki, [bu bile az geliyor!](#)” dediği fıkroda, (bkz. s. 37) yapılan yanlışları düzeltmek gerektiğini vurgulayarak gösterdiği tepkide Hoca’nın Sufiyâne Mistik Olgunluk yönüne dikkat çekebiliriz.

Yine katıra bindiği ama katırın her ne sebeptense dörtlüğe koşmasını anlatan “[Katırın istediği yere!](#) gidiyorum” dediği fıkroda (bkz. s. 75) tevekkül ederek; “[Çiftçi mi büyük, Padişah mı](#)” isimli fıkroda (bkz. s. 97), çiftçinin olmaması durumunda çoğu kişinin açlıktan öleceğini belirterek, Sufiyâne Mistik Olgunluk göstermektedir.

Ayrıca daha önce bahsi geçen tarlasının selde gitmesi üzerine “Ya rabbi senin kabahatin yok lâkin tek mil kabahat ben ahmağındır ki sana tarlamı gösterdim” dediği fıkroda şuna da dikkat çekmek istiyoruz: Aslında Nasreddin Hoca burada Sufiyâne Mistik Olgunluk göstererek ‘olan bir kötülüğün sebebi bizdendir, başka sebep aramayın’ demiştir.

4. 16. TEDBİRLİ VE İHTİYATLI OLMA

Akıllı ve uyanık olma, tedbirli ve ihtiyatlı olmayı da beraberinde getirir²⁹⁴

Aşağıdaki “Pide hesabı” adlı fıkroda Nasreddin Hoca her durumda tedbirli olmanın gerekliliğini bize göstermektedir. Fıkra şöyledir:

*Subaşı, vergilerden, epeyce bir para yer;
Timur bunu duyunca:—“Getirin herifi!” der.
Yakalar, getirirler.
Bir hesap, bir kitap; açık da pek çok;
Timur’unsa babasına rahmi yok,
—“Yatırın keratayı!” der tutturur.
Önce temiz bir dayak;
Sonra der ki:— “Haydi kalk!”
Hesap defterlerini yırtar yutturur.
Tahta gibi defter, “Yut!” dediği de.
Adamda ne gırtlak kalır, ne mide.*

²⁹⁴ Emiroğlu, Mevlânâ (2003), s.112.

*Hoca da o sırada oradadır;
Timur'un hiddetinden
Zavallıyı bir titremedir alır.
Timur Subaşı'ya der ki: — "İşinden,
Şu andan tezi yok, azlettim seni;
Hoca görecek artık vazifeni"
Hoca atılır:— "Aman der af buyur."
Dinler mi hiç, deliye dönmüş Timur:
— "Evet der, bu işi sen göreceksin.
Bana da her ay hesap vereceksin."
Emir yüksekte geliyor, kim ne der?
Çaresi yok, Hoca da kabul eder.
Bu gürültülerden tam bir ay sonra
Hoca palas pandıras çıkarılır huzura.
Timur bakar ki Hoca'nın elinde
Sekiz on tane pide.
Üstünde de ince ince yazılar.
Bunu gören Timur Hoca'ya sorar:
— "Bu nedir böyle? " — "Hesap!" — "Canım Hocam! Olur mu?
Pidenin üstüne de hiç hesap tutulur mu?"
Hoca şöyle cevap verir o zaman:
— "Mazur gör, a benim devletli beyim!
Hesabı inceleyince, birazdan,
Hepsini yutacak ben değil miyim?"²⁹⁵*

Timur'un hesabını beğenmeyince, eski subaşına kâğıtları yedirdiğini bilen Hoca, belki bana da yedirir ihtimalini de dikkate almış ve hesabı pidenin üzerinde tutmuştur. Yani Hoca burada, Timur'un hesapları beğenmeme ve hesapları Hoca'ya yedirme ihtimalini dikkate almıştır. Zira bu da mümkün bir durumdur. Hoca ihtimallerden yola çıkarak bu ihtimali davranışına yansıtmıştır. Ve 'Mademki sonuçta ben bu hesabı yiyeceğim bari pidenin üzerinde tutayım' diye bir sonuca varmıştır. Belki bana da yedirir düşüncesiyle tedbirli ve ihtiyatlı

---

²⁹⁵ Kanık, 2010, s.44

davranmış ve hesabı kağıt üzerine tutmak yerine yemesi daha kolay olan pidenin üzerine tutmuştur. Hoca burada kendince tedbir almış ve ihtiyatlı davranmıştır.

Aşağıdaki “Testiyi kırdıktan sonra” adlı fıkra da bize bu konuyu aydınlatacak diğer güzel bir örnektir.

Söylemesi bile dile kolay değil, Hoca'nın evinde kırk testi varmış ama kırkı da kulpu kırık testi imiş!

Bir gün yine bir testi alıp kızının eline verir, sonra, yaradana sığınıp, iki de tokat aşkeder.

— “*De haydi, şimdi kırmadan dökmeden doldur da getir!*” *der.*

Neye uğradığını bilmeyen çocukcağz, iki göz, iki çeşme, suyun yolunu tutar ama görüp edenlerden biri:

— “*Bre Hoca, testiyi kırmadan, bu çocuğa bu dayak atılır mı? deyip ayıplayacak olur ama Hoca:*

— “*Bre düdüğüm, der; testiyi kırdıktan sonra, dayak kaç para eder!*”²⁹⁶

Burada Yanlışlardan korunma için tedbirli ve ihtiyatlı olmaya²⁹⁷ bir örnek vardır. Burada da Nasreddin Hoca'nın günümüze ışık tuttuğunu görüyoruz; zira modern dünyamızın sigorta mantığını ta o zaman farklı bir şekilde bize sunmuş olmaktadır. Koruyucu sigortacılık için bir durum söz konusudur. Çünkü asıl tedbir; kötü şey olmadan önce önlem alabilmektir.

4. 17. TEVEKKÜL ETME, RIZA GÖSTERME

Tevekkül demek günlük hayatta işlerimizi yaparken elimizden gelen her şeyi yapmak, her sorumluluğumuzu yerine getirmek (buna eşimizden dostumuzdan yardım almak da dâhil), şahsımızın yapacağı bir şey kalmayınca da işin sonunu Allah'a havale etmek ve sabırla evet sabırla beklemek, bekleyebilmektir. Tevekkül etmek söylendiği gibi kolay olan bir şey değildir, zira insan ham haliyle sabırsız bir varlıktır, kişi olgunlaştıkça sabrı öğrenir, sabrettikçe olgunlaşır.

²⁹⁶ Güney, 1974, s. 177.

²⁹⁷ Emiroğlu, İbrahim, **Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, İnsan Yayınları, İstanbul, ilaveli 3. Baskı, (Mevlânâ (2009)) 2009,s.151.

Pek çok fikrasından da anladığımız kadarıyla Hoca mütevekkildir.²⁹⁸ Ama tevekkülü yanlış anlayan tembel tufeylilerden değildir. Çalışıp çabalar, kimseye muhtaç olmamaya gayret eder. Bütün tedbirlere rağmen işin gidişatı kendi gayretini aşarsa o zaman tevekküle sarılır. Hadiselere hâkim olamadığı, onlara tâbi olmak zorunda kaldığı hâllerde tevekkül eder. Fıkralarından anladığımız kadarıyla Nasreddin Hoca'nın özellikle yalnızken Allah'la beraber gibi yaşadığını O'nunla konuştuğunu görüyoruz. Öyle ki her yaptığıının Allah tarafından görüldüğü bilinciyle hareket ediyor. Bunu "[Çamaşır günü](#)" (bkz. s. 142) ve "[Soğan](#)" isimli fıkralardan (bkz. s. 143) da anlamak mümkündür.

Hoca'nın katırın üzerinde hızlıca gittiğini anlatan '[Katırın istediği yere](#)' adlı (bkz. s. 75) fıkrada da tevekkül ettiğini görüyoruz. Zira katırı yönetememektedir, yani elinden gelen bir şey yoktur. Dolayısıyla katırın istediği yere gidiyorum diye cevap vermiştir. Duruma müdahale yerine teslim olmuştur.

Nasreddin Hoca'nın eşeğini kaybetmesi ve onu her yerde aramasına rağmen bulamaması ancak yine de olasılıkları düşünerek "Eğer orada da değilse, [bekle ve gör o zaman sen bendeki feryadı!](#)" dediği fıkrada (bkz. s. 163) aynı zamanda tevekkülü görmekteyiz. Burada Yanlışlara Karşı Korunma Yollarından iyi arama ve araştırmada bulunma ve alternatifleri iyice yoklamaya, sabırlı olmaya da bir örnek görmekteyiz. Bu fıkra ile aceleci olmamamız gerektiği vurgulanmış, yine burada kişi, başına gelen bir musibete hemen feryat figan etmemeli elinden gelebilecek her türlü araştırmada ve incelemede bulunmalıdır. Sonra sonuç beklenmelidir. Velhasıl Nasreddin Hoca bize, tam bir tefekkür ve tetkikten sonra işimizin sonunu yorumlamamız gerektiğini göstermiştir. Allah'a havale etmeden önce özel tedbirler alarak kaybettiği eşeğini kendince aramış yani tüm yolları bitirene kadar feryat figan etmemiştir. Doğru tevekkül etme için iyi bir örnek sergilemiştir.

Yine "[Biz de kibir yoktur](#)" isimli fıkrada olduğu gibi her türlü araştırma ve inceleme yapılmalıdır. Dağın (ya da çınarın) gelmediğinde "dağ yürümezse abdal yürür" diyerek yaptığı gibi yapmalı (bkz. s. 49), hemen olumsuz bir sonuç çıkarıp pes etmemeli, tevekkül ederek gerçeği kabullenebilmelidir.

---

²⁹⁸ Seratlı, s. 33.

SONUÇ

Biz bu çalışmamızda Nasreddin Hoca fıkralarını Mantıksal açıdan incelemeye çalıştık. Bu çalışmamızın daha verimli olabilmesi için Hoca'nın zekâsına, ilmi kişiliğine, nüktedanlığına ve yöntemine baktık. Bunu bilinen yaygın kaynaklardan ve fıkralarından faydalanarak yaptık. Fıkraların otantikliğini tespit etmeyi veya onların Hoca'ya ait olup olmadığını incelemeyi bizim çalışmamızın kapsamı dışında tuttuk. Zira bizi bu tür fıkraların varlığı ve onlardaki mantıksal örgü ilgilendirmektedir. Çalışmamızda Nasreddin Hoca'ya nispet edilen fıkraları mantıksal açıdan incelemeye çalıştık. Böyle bir çalışma bugüne kadar yapılmadığından incelememizin orijinal olduğunu düşünmekteyiz.

Bu çalışmada sadece tespit yapmadık aynı zamanda tespitlerimizi sınıflandırmaya da çalıştık. Sistematik bir çalışma hazırlamaya özen gösterdik. Fıkraları incelediğimizde dört kategoride inceleyebileceğimizi gördük. Nasreddin Hoca fıkralarında Sağlam Mantıksal İşleyiş; Mantık Yanlışlarına İşaret edildiğine, Yanlışın Düşme Nedenlerine ve Yanlışlardan Korunma Yollarına rastladık ve incelememizi bu yönde temellendirdik.

Nasreddin Hoca fıkralarının bir mantığının olduğunu gözlemledik. Birinci bölümde elli iki Nasreddin Hoca fıkrasını ele alıp inceledik. Bu bölümde Önceli Evetleme (Modus Ponens), Ardılı Değilleme (Modus Tollens), Deneysel ve Safsata (Sophistic Elenchi) gibi yirmi dört başlık altında fıkraların incelemesini yaptık. Bu bölümde en çok "Öyleyse" için örnekler gördük. Bu örnekleri; Tavşanın suyunun suyu, Ye kürküm ye, Vaaz, Adam sen de, Hamam, Bu da düşünür, Doğuran kazan, Yıldızın ışığıyla ısınmışsın, Aklın varsa göle koş olarak sıralayabiliriz. İkinci bölümde yirmi iki Nasreddin Hoca fıkrasını on dört başlık altında inceledik Bu bölümde daha ziyade Mantığa Bürüme, Ham Hayalcilik, İstisna Yapma, Çoklu Sorular (Many Questions), Zann / Şartlanma Hatası ve İntikam Alma Duygusu için örneklerin öne çıktığını gördük. Bu başlıkların arasında en fazla örneği Mantığa Bürümede gördük. Bu başlık altında karşımıza çıkan fıkralar ise Acemi bülbül ile Zaten inecetim adlı fıkralardır. İşaret edilen yanlışları dört ana kategoride ele alıp toplamda otuz iki alt başlık altında ele alıp incelediğimiz üçüncü bölümde ise Dört Terim Yanlışı (Quaternio Terminorum), Ardılı (Taliyi) Onaylama, Önceli (Mukaddemi) Değilleme, Noktalama, İspat

Edilecek Olanı Delil Yerine Alma (Petitio Principii), Ben Dedim Oldu (Humptydumptycilik), Şundan Ötürü (Post Hoc Ergo Propter Hoc), Bundan Ötürü (Cum Hoc Ergo Propter Hoc) ve Sakal Delili (Argument of the Beard) gibi başlıklara rastladık. Bu bölümde en çok Tartışılan Konuyu Bilmeme Veya Bilmezlikten Gelme için örneklere rastladık. Bu konuyu kapsayan örneklerimizi Vadeyle para, ayva-incir, Sana ne, Aklını peynir ekmekle mi yedin?, Kimin içinin yandığını Allah bilir, Vaaz, Ben buranın yabancısıyım şeklinde sıralayabiliriz. Dördüncü bölümde çalışmamızı on yedi başlık altında değerlendirdik. Bu bölümde incelediğimiz fıkraların sayısı ise kırk yedi adettir. Bunlar arasında en çok Akli İyi Kullanmak, Sağlam Ayrım Ve Uygun Tasnifler Yapmak, İhtimalli Konuşma (Talking Possible) ve Özeleştiride Bulunma gibi başlıkların öne çıktığını gördük. İhtimalli Konuşma ise en çok öne çıkan başlıktır. Bu başlıkta Bugün mü desem?, Ya secde ederse?, Ya ben de eşeğin üstünde olsaydım?, Ya rüyasına girersem?, Bekle ve gör o zaman bendeki feryadı, Ya tutarsa?, Vaaz, Ya ben de içinde olsaydım adlı Nasreddin Hoca fıkraları incelendi. Bu dört bölümde toplamda seksen yedi başlık altında doksan sekiz adet Nasreddin Hoca fikrasını mantıksal açıdan değerlendirdik. Aynı fıkrayı birden fazla başlık altında değerlendirdiğimizi dikkate alırsak toplamda yüz seksen bir adet örnek sayısına ulaştık.

Bizim yaptığımız incelemede fıkraların belli bir mantık çerçevesinde geliştiğini gördük. Beş sanattan biri olan Cedel (Dialectic)'e sıkça rastladığımız gibi, Konudışılık, Eşesli Lafız (Equivocation), Etimolojik Yanıltmaca, Çelişki, Şundan Ötürü (Post Hoc Ergo Propter Hoc), Bundan Ötürü (Cum Hoc Ergo Propter Hoc), Aba Altından Sopa Gösterme (Argumentum ad baculum) ve Yanlış Neden (False Cause) gibi Mantık terimlerine veya mantık yanlışları/suiistimalleri içeren örneklere sıkça rastladık. Dolayısıyla böyle bir mantık silsilesini ancak yaşamış birinin taşıyabileceğini düşünüyoruz.

Bu çalışmayı tek bir cümleyle özetleyecek olursak: “Gülersen Hoca’ya gelir aklın başına” şeklinde olurdu. Zira Hoca’nın fıkralarını mantıksal açıdan değerlendirerek okuduğumuzda artık ne konuşursak konuşalım önce aklımızla düşünüp taşınıp sonra söylemek gerektiğini net bir şekilde anlamış oluruz. Girişte de belirttiğimiz gibi mantığı eğlenerek öğrenmiş oluruz.

Mantık deyince ilk akla gelen isimler öncelikle Aristoteles, akıl ilkeleri deyince de Descartes gibi filozoflar olmaktadır. Ancak bu isimler daha ziyade akademik çevrelerce veya entelektüel birikimi olanlarca tanmakta ve anlaşılmaktadır. Oysa Nasreddin Hoca, fıkraları aracılığıyla hemen her kesime ulaşmış durumdadır. Nasreddin Hoca fıkralarının ne kadar çok mantık bilgisini tasvir ettiğini gösterdiğimiz bu çalışma sonucunda, mantık terimlerinin günlük hayatın içinde daha geniş kitlelerce kullanılmasının mümkün hale geleceğini ummaktayız. Aslında halk olarak bizler hangi mantık terimini kapsadığını bilmediğimiz Nasreddin Hoca fıkralarını zaten yıllardır benimsemiş ve kullanmışızdır. Burada bir mantık olmasa bu fıkralar bu kadar kabul görüp yüzyıllardan beri günümüze kadar gelmezdi düşüncesiyle bu çalışma zaten halk dilinde olan fıkraların bilimsel mantık dilindeki karşılığını sunmaktadır.

Bu mantık silsilesini bu çalışmada gördükten sonra Nasreddin Hoca algısının daha da derinleşerek fıkralarındaki felsefi derinliğe de bakılmasının uygun olacağını düşünmekteyiz.

Çalışmamız sırasında aynı konuya çeşitli adlandırmalar olduğunu gördük. Biz bu çalışmada aynı terim için verilen farklı kavramları da tek başlık altında toplamaya çalışarak, bahsedilen konunun anıldığı diğer isimleri de adres göstererek yer vermeye çalıştık. Tasnifleme işlemi çalışmamızı zaman bakımından en uzun ve en sıkıntılı kısmını oluşturmuştur. Bununla birlikte çalışmamız sırasında gördük ki bazı mantık terimlerinin kabul görmüş, genelleşmiş net bir Türkçe karşılığı yoktur. Hatta bazılarının hiç Türkçe karşılığı yoktur. Terimin anlamına mealen bir isim verilmeye çalışılsa da uzun bir cümleden oluştuğu için pratik değildir. Biz, ‘Ben Dedim Oldu’, ‘Bundan Ötürü’, ‘Şundan Ötürü’ ve ‘Eşitlikçi kıyas’ ve ‘kısaltılmış kıyas’ olarak beş başlığa isim önerdik. Ayrıca kullandığımız kaynaklardaki yabancı dilden çevrilmiş olan mantık terimlerinden bazılarını da yeniden adlandırma gereği duyduk, zira edebiyatımıza girmiş olan kelimeleri kullanmak daha yerinde olacaktır diye düşündük. Absürde İndirgeme (Reductio ad Absurdum) ve Aba Altından Sopa Gösterme (Argumentum ad Baculum) bunlara birer örnektir. Bu durumların dikkate alınması ve bazı mantık terimlerine ortak Türkçe karşılık bulunmasını önermekteyiz.

Bu çalışma sırasında Nasreddin Hoca'nın kişiliği hakkında bazı veriler elde etmiş bulunuyoruz. Onlara değinmekte yarar görüyoruz: Nasreddin Hoca'nın hazırcevap ve nüktedan oluşu herkesçe malumdur. Bunların dışında bu çalışma sonunda fıkralarından onun kıvrak zekâya da sahip olduğunu görmekteyiz. Ayrıca eşeğinin evde olmadığını söylemesi ve “ipe un serdim” demesinden de karşısındakine “hayır” deme huyunun olmadığını anlamaktayız. Yine ‘eksik altın’ adlı fıkrasından “ben de para yok” diyemediğini de görmekteyiz. Ayrıca ‘merdiven dediğin’ adlı fıkrasından yola çıkarsak komşu hakkının baki olduğunu düşündüğünü ve bu konularda mücadeleci olduğuna tanık oluyoruz. “Allah ile kul arasına girme” dediği fıkrasından bu sözü hakkıyla yaşadığını ve yaşattığını anlamaktayız. Yine burada değinmediğimiz ‘isimsiz mektup’ adlı fıkrasından da herhangi bir davete ne yapıp edip gittiğini anlamaktayız. Genel olarak fıkralarına baktığımızda eşeğine kişilik verdiğini ve onu konuşturduğunu, kıvrak zekaya sahip olduğunu, olasılık bilgisinin olduğunu görmekteyiz. Ayrıca “o na da oldu olanlar” adlı fıkrasından özeleştiride de bulunabildiğini anlamaktayız.

Bizim dilimize yerleşmiş olan ve Nasreddin Hoca fıkralarından alıntı olup neredeyse atasözü seviyesinde kullanılan bazı sözler ve deyimler vardır. Fıkraların sevilmesinin ve her mecliste anılmasının başlıca sebeplerinden biri de, zaten onların güldürüp düşündürme özelliklerinin yanı sıra ders verme amacının olduğu da unutulmamalıdır. Nasreddin Hoca fıkralarının en güzel örnekleri kültür aktarımı ve Türkçe öğretiminin temel araçları olarak ders kitaplarında ve öğretmenlerimizin planlarında yerini almasının son derece etkin bir rol oynayacağına inanmaktayız.

Öğrencilerin bu çalışmamızı okumalarından sonra bunlara ilave olarak Nasreddin Hoca fıkraları aracılığıyla özellikle dilin ve aklın kullanımı konusunda hazırcevaplık ve nüktedanlık gibi konularda gelişmeler kaydedeceğini ummaktayız. Gördük ki Nasreddin Hoca fıkralarının da eğlendirirken, eğitecek ve düşündürecek hususlar da vardır. Bu fıkralardaki mantık yürütme, aklın kullanımı sırasında belli teknikleri öne çıkararak mantığı hem daha akılda kalıcı hem de estetikle birlikte içselleştirerek cazip hale getirmektedir. Kişinin bunları kendi hayatına uyguladığı takdirde kendi kişisel gelişimlerine katkı elde etmelerini de ummaktayız.

KAYNAKÇA

Aras, Oğuzhan. **Nasreddin Hoca Latifelerinden Seçmeler**, Gonca Yayınları, İstanbul, 2010.

Aristoteles. **Metafizik**, T3 1005 b 19, Çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İzmir, 1996.

Aydın, Mehmet. “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Sektiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss. 33-58.

Benim Sayfam.<http://www.benimsayfam.com/fikra>. (08.12.2010).

Bigloveturkey.<http://www.bigloveturkey.com/culture/whois-nasreddin-hodja-nasrettin-Hoca.asp>. (08.02.2010).

Borator, Pertev Naili. **Nasreddin Hoca**, Edebiyatçılar Derneği, İstanbul, 1996.

BulTürk.<http://www.bulturk.org> (08.02.2011).

Can, Şefik. **Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi**, Cilt: V., Cilt: VI, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2002.

Cumbul, Sadi. **Nasreddin Hoca**, Maarif Matbaası, Üçüncü Baskı, İstanbul; 1965.

Çetin, İsmet. “Manzum Nasreddin Hoca Fıkraları”, Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri/İzmir, Ankara, 24-26 Aralık 1996, 115-122: AKM Yay. (1970).

De Bono, Edward. **Altı Şapkalı Düşünme Tekniği**, Remzi Kitabevi, Çev. Ercan Tuzcular, 1997, İstanbul.

Dumlu, Ömer ve Hüseyin Elmalı. **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Anlamı (meal)**, Birleşik Matbaacılık, İstanbul, 2004.

Dündar, Orhan ve Erhan Dündar. Nasreddin Hoca, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 3216, Ankara 1999.

Edwards, Paul. **The Encyclopedia of Philosophy**, Volume Five, Logical Terms, Glossary of fallacy, Collier-Macmillan Publishers, New York, 1967, p. 64.-77.

Emiroğlu, İbrahim. **Klasik Mantığa Giriş**, 4. Baskı, Elis Yayınları, Ankara, 2007.

Emiroğlu, İbrahim. **Mantık Yanlıları**, Elis Yayınları, Ankara, 2004.

Emiroğlu, İbrahim. **Uygulamalı Mantık Ders Notları**, İzmir, 2012.

Emiroğlu, İbrahim. **Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

Emiroğlu, İbrahim. **Yanlış Düşünce ve Davranışlar Karşısında Mevlânâ**, 3. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.

Erdoğan, Sabri. "V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri", **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.

Farabi. **İhsâü'l-Ulûm İlimlerin Sayımı**, Çev. Ahmet Ateş, İstanbul 1990.

Fıkra bul.<http://www.fikrabul.com./fikrabul./29146./zehirli-baklava.htm>.(11.02.2013).

Fıkra bul.<http://www.fikrabul.com./fikrabul/no/7285/alti-kagit.htm> (11.02.2013)

Fıkra Cenneti.<http://www.fkracenneti.com./nasreddin-hoca/kim-suclu> (11.02.2013).

Fogelin, Robert. “Wittgenstein’in Felsefi Eleştirisi, Wittgenstein: Sessizliğin Grameri”, **Cogito Dergisi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, Sayı:33.

Forum Acil.<http://www.forumacil.com/fikralarla-nasrettin-hoca/139146-nasreddin-hoca-fikralari-benim-ne-yiyip-ictigimi-sormazsiniz.htm>.

Genelleme.<http://www.genelleme.com/mizah-nedir.html>. (08.02.2010).

Gölpınarlı, Abdübâki. **Nasreddin Hoca**, 2. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.

Teo Grunberg, “*Özel Bilimlerin Felsefesi*” Mantık Felsefesi, Felsefe Dünyası Dergisi, 1991, Cilt:1, Sayı: 2, s. 8.

Gülensoy, Hatice. “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss. 72-79.

Güney, Eflatun Cem. **Nasreddin Hoca Fıkraları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1974.

Güney, Eflatun Cem. **Nasrettin Hoca Fıkraları**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1995.

Hristiyan net, <http://www.hristiyan.net/yorumbilimi/gmh>. Htm. (09.12.2012).

J. Coulson, C. T. Carr, Lucy Hutchinson, Dorothy Eagie. Oxford Ansiklopedik Sözlük, C 1, Sabah Yayıncılık (Oxford University Press),

Kanık, Orhan Veli, **Nasreddin Hoca Hikâyeleri**, 23. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Kanık, Orhan Veli. **Nasreddin Hoca Hikâyeleri**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1970.

Koz, M. Sabri. “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss. 91-110.

Kurgan, Şükrü. **Nasreddin Hoca**, 2. Baskı, T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1996.

Madsen, Pirie. **Girdiğiniz Her Tartışmayı Kazanmanın yolları Mantığın Kullanımı ve Suistimali**, EfilYayınevi, Ankara, 2011.

Nasreddin Hoca, <http://www.nasreddinhoca.tk/fikra/hocanın-sogan-fikrasi>.(11.02.2013)

Öner, Necati. **Felsefe Yolunda Düşünceler**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1995.

Princeton, <http://www.princeton.edu/~turkish/reading1.html> (08,02,2011).

Readliterature.<http://www.readliterature.com/h010622.html>. (10.03.2010).

Sakaoğlu, Saim ve Ali Berat Alptekin. **Nasreddin Hoca**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını:375, Ankara, 2009.

Sami, Şemseddin. **Temel Türkçe Sözlük Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-ı Türkî**, Kara Kuşak Basım ve Yayın Ltd Şti, İstanbul, 1986.

Savcı, Selim. **Nasrettin Hoca'dan bir Tatlı Gülüş**, Gül Yayınevi, Ankara, 1984.

Seratlı, Tahir Galip. **Nasreddin Hoca ve Fıkralarından Seçmeler**, Damla Yayınevi, İstanbul, 2006.

Sinclair, John. **Collins COBUILD English Language Dictionary Helping Learners with Real English**, Collins Publishers, London, 1990.

Smalley Regina L., Mary Ruetten Hank. **Refining Composition Skills: Rhetoric and Gramer for ESL Students**, Macmillan Publishing co., Incs., New York, 1982.

Sufiforum, <http://www.sufiforum.com/> / bagli-olmasaydi . (04.01.2013)

Tan, Nail. Derlemeler Makaleler2/Anonim Edebiyat, (2007a), Ankara.

Tasnadi, Edit. “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca seksiyon Bildirileri”, **Nasreddin Hoca**, Kültür bakanlığı, Ankara, 1996, ss. 239-247.

Tdk. İlköğretim Okulları İçin Yazım Klavuzu, 2. tıpkıbasım, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Toplumdüşmanı.<http://www.toplumdusmani.net/modules/wordbook/entry.php?entryID=1879>. (08,02,2010).

Türkansiklopedi.<http://www.turkansiklopedi.com/kultur/163-terimler/18443-mantik.html>. (10.03.2010).

Türkmen, Fikret. “V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi”, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri, **Nasreddin Hoca**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, ss 263-269.

Warburton, Nigel. **A’dan Z’ye Düşünmek**, Çev. Sevda Çalışkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

Yaran, Cafer Sadık. **İnformel Mantığa Giriş**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2010.

Yılmaz, Mehmet. **Nasrettin Hoca**, Burç Yayıncılık Dağıtım San. Tic. Ltd. Şti. , Ankara, 1994.

Zengin, Ahmet Yaşar ve Nesrin Zengin. **Eğitim Fakülteleri için Çocuk Edebiyatı**, 5. Baskı, Truva Yayınları, İstanbul Ekim 2009.

Zengin, Ahmet Yaşar ve Nesrin Zengin. **Türkçe Dersi Özel Öğretim Yöntemleri I—II**, 4. Baskı, Töre Dağıtım, Kastamonu 2012.

EK

EK 1: İndeks

A

Acemi bülbül, 68, 89, 101
Adam olmanın yolu, 96
Adam sende, 51, 65, 95
Ağaçtan öteye, 53, 148
Ahırdaki eşek, 79
Ahir zaman, 105
Ahiret suali, 54
Aklıma düştükten geri, 113
Aklın varsa göle koş, 50, 147, 154
Aklını peynir ekmekle mi yedin, 70, 127, 151, 154
Aklınıza yanayım sizin, 76
Al abdestini ver pabucumu, 104
Allah ile kul arasına girme, 129, 147
Allah'ın rahmeti, 81, 105
Altı kağıt, 107
Ayakları o tarafa çekmiş de (Başını unutmuş), 42
Ayva-incir, 116

B

Bağlı olmasaydı, 93
Bana sormayın, 155
Bekle ve gör o zaman sen bendeki feryadı, 161
Ben buranın yabancıyım, 119, 121
Benim ne yiyip, içtiğimi sormazsın da, 124, 128
Bir avuç daha, 143
Bir milyon arşın, 54
Bir Yunus bile olamadım, 91, 164
Biraz da biz ölelim, 136
Bizde kibir yoktur, 49, 155
Bu da düşünür, 57, 66
Bugün mü desem, 158

C

Cenaze bize geliyor, 48
Cübbenin içinde ben de vardım, 71

Ç

Çamaşır günü, 140
Çiftçi mi büyük, Padişah mı, 96

D

Doğuran kazan, 80
Dünya kaç arşın?, 132
Dünyanın Merkezi, 131

E

Eksik altın, 122, 152
El ile almazsa yel ile alır, 52, 142
Eşeğin sözü, 127, 136

F

Fil hikâyesi, 98, 156

G

Geç yığdım, geç, 87, 153
Gençliğini de bilirim, 73

H

Hamam, 65, 95, 157
Hay ömrüne bereket, 85
Hiç, 60, 97
Hoca'nın hesabı, 55, 109, 110
Horoz, 112

İ

İlamda kusur olmaz, 121
inşallah benim, 146
İnşallah benim, 75
İpe un serilir mi, 87

K

Kabahat benim, 139
Karpuz ve ceviz, 102
Katırın istediği yere, 74
Kayıp altın, 124
Kedi nerede, 83, 148
Kendim sandım, 58
Keramet kavuktaysa, 94
Kırk yılda bir, 69, 72
Kim suçlu, 88, 95
Kimin içinin yandığını Allah bilir, 108
Kurdu nasıl cezalandıracağını, 90

M

Merdiven dediğin, 126
Mumu gören geliyor, 142

N

Ne Cingöz ne sarı öküz, 77, 120

O

Oğlun kadar da olamadın, 74
Ona da oldu olanlar, 162

Ö

Öbür dünyaya gitmiş gelmiş ama, 82
Ölümlük dirimlik, 113, 139

P

Paranın şıkırtısı, 59
Pide hesabı, 165

R

Rastlarsam söylerim, 120
Rüzgârın attığı adam, 114

S

Saklarlar da güzün yerler, 80
Sana ne, 117
Sen de haklısın, 45, 154
Soğan, 141
Su kuşu/Aferin göl kuşları, 47

Ş

Şu gidene sorun, 104

T

Tavşanın suyunun suyu, 64, 111
Tek ayaklı kaz, 152
Testiyi kırdıktan sonra, 166
Tokat, 62

V

Vaaz, 43, 65, 119, 162

Y

Ya ben de eşeğin üstünde olsaydım, 150
Ya bu zanaattan vazgeçsin, 145
Ya deve, ya deveci, 160
Ya içinde ben de olsaydım, 150
Ya Rüyasına Girersem, 159
Ya secde ederse, 158
Ya tutarsa, 161
Ye kürküm ye, 64, 157
Yıldızla ısınmış, 40
Yorgan gitti kavga bitti, 140
Yük, 81, 105

Z

Zaten inecektim, 89
Zehirli baklava, 134